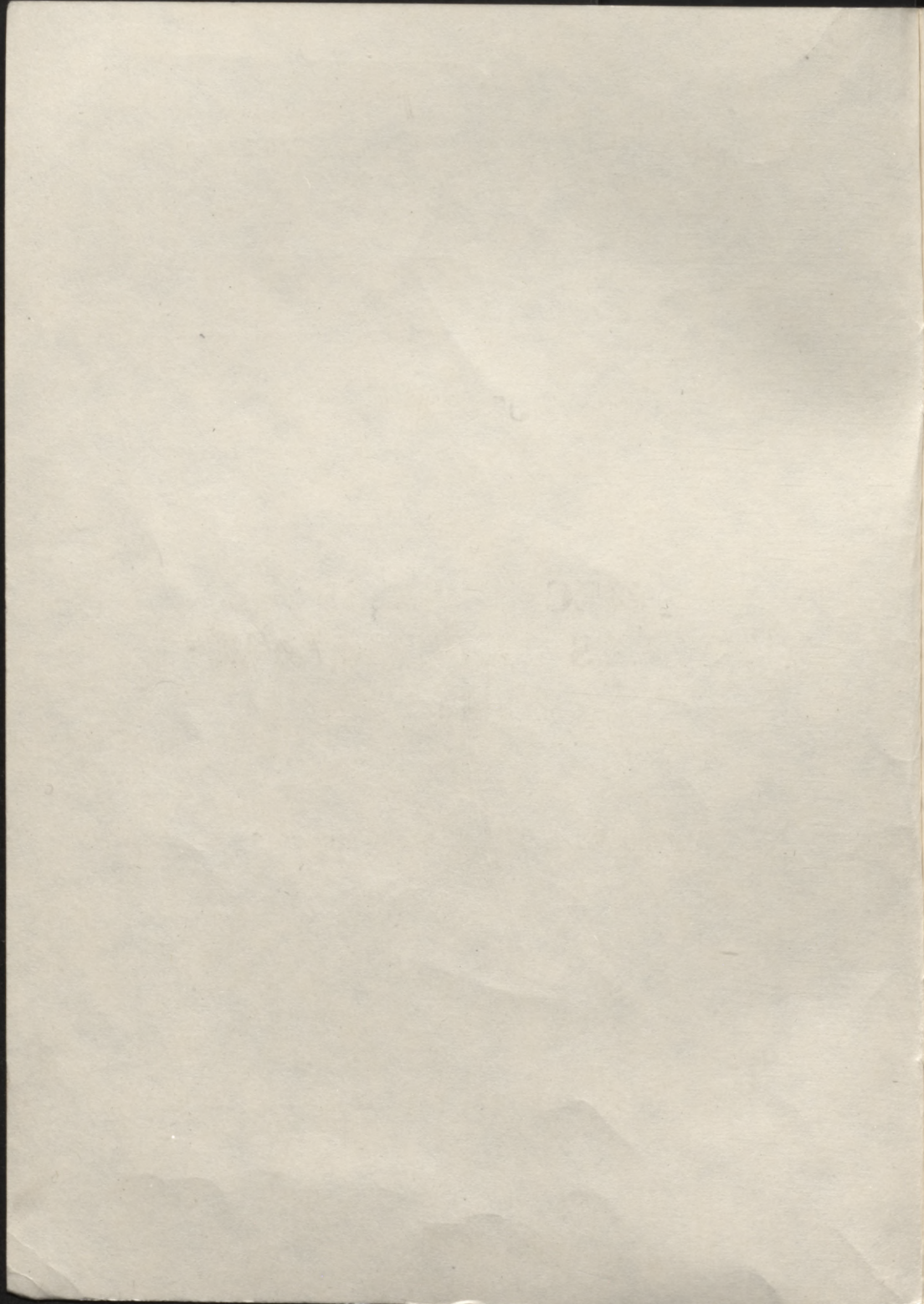

Latvijas Sporta pedagogijas akadēmija

A.KUZŅECOVA

**FILOZOFIJAS
VĒSTURES AKTUALITĀTES
1.daļa**

Rīga - 1998

99-3
L 633

L
T

LATVIJAS SPORTA PEDAGOĢIJAS AKADEMIJA
Vadības un sociālo zinātņu katedra

AINO KUZNECOVA

**FILOZOFIJAS
VĒSTURES AKTUALITĀTES
1.daļa**

Mācību līdzeklis LSPA studentiem

Rīga, 1998

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

~~99-14.370~~
0300036565

PRIEKŠVārds

Filozofijas studiju neatņemama sastāvdaļa ir atbildes uz jautājumiem: kas ir filozofija? kāds ir tās priekšmets un objekts? kādi ir filozofijas uzdevumi? kāda ir filozofisko zināšanu praktiskā nozīme topošo speciālistu personības veidošanā? Šie jautājumi nav nejauši. Apskatot kādu ar zināšanu iegūšanu un to sistematizāciju saistītu garīgās kultūras jomu, pieņemts vispirms raksturot pašu jomu un izzināmo objektu.

Filozofija ir grieķu cilmes vārds (gr.philosophija; sophia- gudrība, zināšana; phileo - mīlestība; philein - mīlēt), tulkojumā tātad nozīmē gudrības mīlestību. Tāda tiešām bija filozofijas pažieme un būtība tās rašanās sākumā Senajā Grieķijā (VII gs.pirms Kristus beigas un VI gs. pirms Kristus sākums). Tomēr pašu filozofiju nebūtu pareizi uzskatīt vienīgi un tikai par sengrieķu un līdz ar to eiropeiskās kultūras fenomenu. Filozofijas pirmsākumi meklējami sirmā senatnē pirms gadu tūkstošiem Seno Austrumu zemēs (Senajā Indijā un Senajā Ķīnā), kad filozofija kā zinātne vēl nebija radusies. Savu klasisko formu, t.i., pirmo zināšanu sistematizāciju tā sasniedz Senajā Grieķijā.

Vārdu "gudrība" (sophia) lietoja jau Homērs un Hēsiods (VIII gs. pr.Kr.). Vārdu "filozofs" (philosophos) pirmais lietoja Pītagors (580.-500.g.pr.Kr.). Savukārt Platons (427.-347.g.pr.Kr.) ir pirmais, kas norāda uz jēdziena "filozofija" daudznozīmīgo saturu, akcentējot tās priekšmeta trīs galvenos objektus: viss esošais, pasaule, kosmos; cilvēka izziņa; morāle un tikumība. To pētīšana caurauz filozofiskās domas attīstības vēsturi.

Sākotnēji filozofija veidojas no mitoloģijas, folkloras, reliģiskiem priekšstatiem un tās avots bija cilvēku gudrība, viņu dabiskā tieksme izprast pasauli un savu vietu tajā, tikt skaidrībā par mūžīgiem cilvēka eksistences jautājumiem.

Senie grieķi un romieši apkopoja esošās zināšanas par pasauli, par cilvēku, ņemot vērā tā laika zinātņu attīstības līmeni. Tāpēc tajos laikos filozofija veidojās kā visu zinātņu zinātne. Tikai ar laiku, uzkrājoties zinātniskajām atziņām, norisinājās zinātņu diferenciēšanās process, kurā atsevišķās zinātnes (astronomija, ģeogrāfija, psiholoģija, pedagoģija, medicīna u.c.) atdalās no filozofijas. Rezultātā mainījās, konkretizējās filozofijas priekšmets un uzdevumi. Filozofija kļūst par īpašu pasaules izziņas formu. Veidojas specifiski filozofisko problēmu loks, specifiski filozofisko nozaru sfēras, kuru iztīrījumam ir piemērota tikai filozofija:

- esamības filozofija (metafizika kā mācība par pasaules esamību un būtību) jeb ontoloģija (gr. ontos - esošais, esamība; logos - mācība);

- mācība par izziņu (atzīņas teorija, arī epistemoloģija un zinātnes teorija) jeb gnozeoloģija (gr. gnosis - atziņa, zināšanas; logos - mācība);
- morāles filozofija - ētika u.c.

Metafizika, izziņas teorija un ētika veido filozofiskā pasaules uzskata sistēmu, aptverot visu pasauli, Dievu, cilvēku, izziņas procesu. Tās ir filozofijas sistēmas pamatsastāvdaļas. Atsevišķas mācības sistēma var tikt pilnveidota un papildināta ar vēstures filozofiju, zinātnes filozofiju, izglītības filozofiju, reliģijas filozofiju, politisko filozofiju, tiesisko filozofiju, mākslas filozofiju, sporta filozofiju u.c. cilvēka darbības sfēras filozofiskajiem pētījumiem (dzīves filozofija, nāves filozofija, nabadzības filozofija, naudas filozofija u.tml.). Tādējādi filozofija vairs nav visu zinātņu zinātne. Tā nonāk visu ar cilvēka pasaules uzskatu saistīto jautājumu krustpunktā un kļūst par visa pastāvošā apjēguma veidu; pasaules uzskata teorētisko formu un garīgās kultūras nozari.

Filozofijas nozīme cilvēka dzīvē un sabiedrībā izpaužas tajā apstākli, ka katram cilvēkam dzīves gaitā veidojas konkrēts pasaules uzskats. Studējot filozofiju, cilvēks apzināti veido sevi filozofisko domāšanu - prasmi filozofēt. Filozofēšana ir īpaša garīgās aktivitātes forma, kas saistīta ar prātošanu un patiesības meklējumiem. Savukārt, lai filozofētu nepieciešama filozofiska refleksija, t.i., aktīva prāta darbība, augsts garīguma līmenis.

Ja filozofijas uzmanības centrā ir jautājumi par garīgo un materiālo esamību, tās pamatiem, cēloņiem, sekām, izziņu, patiesības meklējumiem, kultūras procesiem u.tml., tad runa ir par teorētisko filozofiju. Savukārt, ja filozofijas centrā ir dzīves gudrības, dzīves jēgas un laimes meklējumi, atziņas, kuras saistītas ar tikumību, uzvedības un rīcības normām, jābūtības un ideāla tēlošanu, tad runa ir par praktisko filozofiju.

Dzīve ir pierādījusi, ka tikai tad, kad teorētiskā filozofija apvienojas ar praktisko, tā kļūst vienota un auglīga kā garīgās kultūras kvintesence, t.i., zināšanu sistēma par apkārtējo pasauli kopumā, bet tajā pašā laikā tā ir zināšanu sistēma par cilvēka būtību un dabu, par viņa vietu pasaulē un attieksmi pret apkārtējo pasauli utt.

Studējot filozofiju, cilvēks paceļ savu pasaules uzskatu visaugstākajā teorētiskajā līmenī. Tas ļauj ietekmēt cita cilvēka pasaules uzskata veidošanos, sekmīgi veikt audzināšanas (sporta pedagoga, sporta darba vadītāja un organizatora) darbu, vadīt kolektīvu u.tml.

Filozofija izvirza uzdevumu pašam cilvēkam - meklēt patiesību, censties noskaidrot lietu, procesu un parādību būtību, izziņāt likumsakarības, akumulēt sevi vispārcilvēciskās vērtības: labo, patieso, skaisto un svēto, izziņāt, kritiski vērtēt sevi un izstrādāt attieksmi pret pasauli, kultūras vērtībām un sevi.

Šo un citu problēmu konkrēti vēsturisks risinājums atsevišķa domātāja mācībā veido filozofisku pasaules uzskatu. Pie kam pasaules uzskata problēmas katra domātāja mācībā tiek izvirzītas un risinātas individuāli, neatkarīgi un līdz

ar to konkrēti vēsturiski. Tā, piemēram, vācu filozofa I.Kanta kritiskajā filozofijā problēmas "kas ir cilvēks?" saturu veido šādi jautājumi: 1)ko es varu zināt? 2)kas man būtu jā dara? 3)uz ko es varu cerēt?

Filozofiskās domas vēsturiskais process ir šo problēmu dažādu nostādņu un risinājumu sistēma atsevišķās mācībās. Šī filozofiskās domas specifika nosaka filozofijas studiju kursa apgūšanu.

Studējot filozofiju, jāņem vērā, ka problēmu risinājumu jēga nav rodama reizi par visām reizēm filozofu atrastās un mūžīgi noderīgās atbildēs un to iekalšanā. Topošam speciālistam daudz svarīgāk ir apgūt šādu atbilžu iegūšanas paņēmienus, veidus ātri mainīgajā mūsdienu pasaulē, prast pārbaudīt to patiesumu, iegūt iemaņas un prasmes rīkoties atbilstoši tiem. Šādas zināšanas, iemaņas un prasmes sniedz filozofija.

Speciālās zinātnes atšķiras no filozofijas ar to, ka tās pēta kādu no esamības aspektiem. Tāpēc pašas par sevi tās nevar būt par pasaules uzskatu. To iekļaušana pasaules uzskatā notiek ar filozofijas zinātņu atziņu, zinātnes teoriju filozofiskās interpretācijas pastarpinājumu. Citiem vārdiem, filozofijas misija ir pasaules uzskata teorētiska pamatošana.

Analizējot jautājumu par speciālo zinātņu atšķirībām no filozofijas, jānorāda, ka katrai zinātnei, katrai cilvēka darbības speciālajai nozarei ir raksturīgs uz dzīves pieredzi vai zinātniskām atziņām balstīts stabils noteikumu kopums, kas tiek saukts par metodi (grieķu vārds methodos - burtiski nozīmē "ceļš uz kaut ko"). Metode pašā vispārīgākajā nozīmē ir mērķa sasniegšanas veids. Zinātniski pamatotu metožu apzināta lietošana ir būtisks nosacījums jaunu zināšanu iegūšanai. Metode speciāli filozofiskajā nozīmē kā izziņas līdzeklis ir paņmiens, kā atveidot pētījuma objektu domāšanā. Izziņas attīstības procesā tika izstrādāti tādi vispārīgi domāšanas principi kā indukcija, dedukcija, analīze, sintēze, analogija, salīdzināšana, eksperiments, novērošana u.c.

Topošiem speciālistiem jāapgūst daudzu un dažādu zinātņu metodes. Ja metode ir pareiza, tad arī uz to balstītā darbība dod vēlamus rezultātus. Mācība par darbības un izziņas metodēm tiek saukta par metodoloģiju. Pastāv speciālas konkrēto zinātņu metodoloģijas, jo šīs zinātnes pēti savus specifiskos. Tā, piemēram, sporta zinātnē kā veselumā un tās priekšmetus, izstrādā un pamato ierobežota problēmu apjoma risināšanai izmantojamās metodes. apakšnozārēs (sporta vēsturē, sporta pedagogijā, sporta psiholoģijā, sporta socioloģijā, sporta medicīnā u.c.) ir pieņemts lielu uzmanību veltīt drošu metožu un attiecīgas metodoloģijas izstrādāšanai, pamatošanai un izvēlei. Tā, piemēram, sporta pedagogija izstrādā dažādas pētnieciskās metodes, ar kuru palīdzību tiek pētīts sports kā izglītības, audzināšanas, apmācības un socializācijas faktors un arī sportiskās darbības likumsakarības, sporta medicīnas metodoloģija pamato

sportistu slimību diagnostikas un ārstēšanas metodes* u.tml. Tajā pat laikā jānorāda, ka topošiem sporta speciālistiem ir jābūt gataviem risināt ne tikai ar profesionālo darbību saistītās konkrētās problēmas, bet arī plašāka, iespējams pat vispārcilvēciska mēroga (globālās politikas, sociālās ētikas u.tml.) problēmas, kuru risināšanai nepieciešamas prasmes un iemaņas izstrādāt plašu izturēšanās stratēģiju, un šī mērķa sasniegšanai savukārt nepieciešamas noteiktas nostādnes un dzīves noteikumi, kas norāda, kā izdalīt būtisko-galveno, svarīgāko jeb lietu un parādību būtību (kvintesenci), kā apjēgt visu esošo un notiekošo, kā atbildēt uz jautājumu, kura ir pareizākā rīcība un uz kādiem principiem balstās viņu profesionālie pienākumi u.tml.

Šāda metodoloģija ir atkarīga nevis no atsevišķām zināšanu sistēmām, nevis no atsevišķām zinātnēm (sporta zinātne, matemātika, bioloģija u.c.), bet gan no pasaules uzskata kopumā. Tieši tāpēc tā tiek saukta par vispārējo metodoloģiju. Filozofija ir darbības un izziņas vispārējās metodoloģijas pamats. Šo lomu nevar pildīt neviena cita zinātne. Arī mūsu garīgās dzīves un visa esošā būtības izpratni dod tikai filozofija. Tajā pat laikā sporta speciālistam nāksies saskarties arī ar tādām problēmām, kuras var atrisināt tikai ar filozofijas un konkrēto zinātņu (tajā skaitā arī sporta zinātņu) kopīgiem spēkiem. Lai cik plašs nebūtu filozofijas objekts, tomēr tās galvenā problēma bija, ir un būs - cilvēks un viņa personības veidošana. Tas ir arī saprotams, jo cilvēks ir visu darbības formu subjekts sabiedrībā, un tieši tāpēc cilvēks, viņa personības harmoniskas un daudzpusīgas attīstības nodrošināšana vienmēr ir nākotnes sabiedrības attīstības pašmērķis.

Cilvēku pētī dažādas zinātnes - bioloģija, medicīna, psiholoģija, pedagoģija, socioloģija, sporta zinātne u.c. To daudzveidīgās atziņas veido cilvēka filozofiskās izpratnes pamatu.

Vēl šodien nav neviena atsevišķa, speciāla konkrēta zinātne par cilvēku, kā veselumu, lai gan cilvēka kompleksā izpratnē piedalās daudz zinātņu, pie kam katra zinātne pēta kādu noteiktu cilvēka problēmas aspektu.

Filozofijas uzdevums nav pētīt cilvēka vēsturisko izcelšanos un atklāt bioloģiskās īpatnības, bet izprast cilvēka situāciju pasaulē, kas veidojas sakarā ar specifiski cilvēcisko dzīves veidu, attieksmi, spēju domāt, gribēt, vērtēt, radīt un saprast simbolus. Filozofija pēta cilvēku viņa radītās kultūras, vērtību, nozīmju, jēgas kontekstā. Tā analizē cilvēka spējas domāt, saprast, izskaidrot, analizēt, sintezēt, praktiski darboties, būt brīvam un radošam [18,476].

Padzīlīnāt un konkretizēt cilvēka kā veseluma izpratni var, pirmkārt, balstoties uz mūsdienu dabas zinātņu, psiholoģijas, sporta zinātnes u.c. atziņām, un, otrkārt, apgūstot to bagātīgo materiālu, kuru uzkrājusi kultūras vēsture. Otrs aspekts nav mazāk svarīgs par pirmo. Interese par fizisko un garīgo cilvēkā, par

*Skat. Mainbergs E. Sporta pedagoģijas galvenās problēmas.-M.: "ASPEKT PRESS", 1995, I nodaļa (krievu valodā).

ķermeņa un dvēseles attiecībām un to lomu garīgajā un praktiskajā dzīvē ir bijusi patstāvīga vieta un nozīme kultūras attīstības procesā. Šī interese ir atspoguļojusies filozofiskās domas evolūcijā.

Katra kultūra ir devusi savu šīs problēmas interpretāciju, un dažādos laikmetos, dažādu filozofijas novirzienu pārstāvji priekšplānā izvirzījuši vienus vai otrs tās aspektus. Par jautājumiem, kas saistīti ar fizisko un garīgo cilvēkā asas teorētiskas diskusijas noris arī mūsdienās.

XX gadsimtā it sevišķi aktuāli ir jautājumi: kādas ir bioloģiskā un sociālā mijiedarbības likumsakarības cilvēkā? Kādi faktori sekmē personības harmonisku attīstību? Kādu faktoru ietekmē notiek personības deformācija un deviācijas (t.i., novirzes no normas)? Kādas ir cilvēka individa socializācijas un individualizācijas procesu likumsakarības? Kādas ir cilvēces attīstības perspektīves? Kas konkrēti būtu jādara, lai atrisinātu mūsdienu laikmeta aktuālākās problēmas, lai zinātnes un tehnikas sasniegumus varētu izmantot cilvēka labā?

Zinātne un tehnika pašas par sevi nevar atbildēt uz šiem jautājumiem.

Pieaugošā teorētiskā interese par garīgās un fiziskās aktivitātes lomu cilvēka attīstībā ir izskaidrojama ar tās svarīgo praktisko nozīmīgumu: 1)garīgai un fiziskai aktivitātei jāklūst par cilvēka individa dzīves veida būtisku sastāvdaļu un jāsekmē daudzpusīgas un harmoniski attīstītas personības veidošanu; 2)pietiekoša garīgā un fiziskā aktivitāte nodrošina optimālu cilvēka attīstību un veselīgu dzīves veidu.

Sociāli-filozofiskā plaknē šīs problēmas izpēte balstās uz filozofu atziņām par sabiedriskā un dabiskā, sociālā un bioloģiskā dialektiku. Laika gaitā šīs problēmas izpratne padziļinās un konkretizējās. Tomēr neskatoties uz to, ka pateicoties filozofijas un konkrēto zinātņu kopdarbībai tika izstrādāti konkrēti metodoloģiski pamatprincipi, dotā problēma savas daudzšķautņainības dēļ vēl joprojām nav atrisināta.

Grūtības šīs problēmas risinājumā saistītas ar to, ka vēl līdz šim nav izpētītas garīgā un fiziskā dialektikas likumsakarības un mijiedarbības mehānismi, kas ļautu iedziļināties garīgās un fiziskās aktivitātes būtībā. Tādēļ garīgās un fiziskās attīstības visdažādāko aspektu izpēte joprojām ir aktuāla.

Šīs grāmatas novitāte izpaužas tajā apstākļi, ka sniedzot sistemātisku priekšstatu par filozofiskās domas attīstību no antikajiem laikiem līdz mūsu dienām. Rietumu kultūras tradīcijās pievērsta uzmanība fiziskā un garīgā, bioloģiskā un sociālā dialektikas izpratnei, dažādos vēstures periodos, tās nozīmei personības tapšanā un attīstībā.

Ķermeniskā organizācija nav kaut kas ārējs cilvēka būtībai, viņa sociālpsiholoģiskajai organizācijai, un tā nav arī tikai materiāls, kas nodrošina sociālā un psiholoģiskā līmeņu organizāciju, jo daudzos aspektos cilvēka psihi nosaka viņa ķermeniskās dabas funkcionēšana. Taču kļūdaini būtu domāt, ka cilvēks ir bioloģiskā un sociālā mehāniskais sajaukums. Dotumi, potences, kuras mēs saņemam no dabas, mainās ikdienas apstākļu ietekmē, darba, sporta, atpūtas,

komunikācijas procesā. Citiem vārdiem, ķermenis, pateicoties dažādiem faktoriem, socializācijas un individualizācijas iekļaujas kultūras pasaulē. Cik daudzveidīga ir cilvēka dzīve un darbība, tik pat daudzšķautņaina ir arī ķermeniskuma problēma. Galvenais ir to saskatīt un izprast.

Dotās grāmatas pirmajā un otrajā daļā ietvertie pamatmateriāli, to atlase un izkārtojums ir aprobēti Latvijas Sporta pedagogijas akadēmijā, docējot filozofijas studiju kursus sporta pedagogijas bakalaura, magistrantūras un doktorantūras programmās. Liela daļa materiālu ir iekļauti autore zinātniskajās un metodiskajās publikācijās. Katras nodaļas beigās ir ieteicamās literatūras saraksts. Analizējot, kritizējot, saviem vārdiem izsakot vai citējot kāda autora viedokli, iekavās norādīts pirmavota numurs literatūras sarakstā. Gadījumos, kad pastāv vispārpieņemta klasisko un reliģisko tekstu, nodaļu, paragrāfu un rindkopu numerācija, iekavās uzrādīti atbilstoši cipari.

Darbs iecerēts divās daļās: **pirmās daļas uzdevums** ir izanalizēt filozofijas aktualitātes antīkajā, viduslaiku un renesanses laiku filozofijā. **Otrās daļas uzdevums** - izanalizēt jauno laiku filozofijas aktualitātes. Otrā daļu noslēdz latviešu profesionālās (akadēmiskās) filozofijas apskats (1920. -1940.).

I. ANTĪKĀ FILOZOFIJA

IEVADS

Antīkā filozofija (no latīņu vārda antiquu - sens) ir senās pasaules visattīstītākā un bagātākā filozofija, kura radās senajā Grieķijā un Romā. Tā mums zināma, pateicoties literatūras pieminekļiem. Daudzos gadījumos tie ir tikai fragmenti, bet ir arī tādi, kuri ir saglabājušies visā pilnībā. Liela daļa darbu uzrakstīta sengrieķu valodā, daļa - latīņu valodā.

Sengrieķu filozofija radās nevis pašā Grieķijā, bet gan grieķu dibinātajās Jonijas pilsētās Mazāzijas rietumu piekrastē, septītajam gadu simtenim pr.Kr. pārejot sestajā. Vēlāk tā attīstās grieķu pilsētās Dienvidītalijā, Sicīlijas piekrastes grieķu pilsētās un beidzot piektajā gadu simtenī pr.Kr. pašā Grieķijā -Atēnās ("Hellādas izglītības centrā").

Senās Romas filozofija radās Romas republikāniskā perioda beigās (II-I gs.pr.Kr.) un attīstījās paralēli grieķu filozofijai - Romas valsts pastāvēšanas laikā apmēram līdz tā sairšanai (V gs.beigas-VI gs.sākums pr.Kr.).

Antīkās domāšanas raksturīgākās īpašības ir vispirms filozofisko pārdomu pretstatīšana praktiskajai darbībai un īpatnējā attieksme pret mitoloģiju. VII-IV pr.Kr. garīgās attīstības ceļš bija - no mitoloģijas un reliģijas uz zinātņi un filozofiju. Svarīgs antīkās domāšanas attīstības priekšnoteikums bija to zinātnisko un filozofisko priekšstatu apgūšana, kuri bija izstrādāti senās Austrumu valstīs: Indijā, Ķīnā, Ēģiptē, Babilonijā, Fenīcijā, Irānā, Jūdejā u.c. Sevišķi liela ietekme bija babiloniešu radītām zinātnēm - matemātikai, ģeogrāfijai, astronomijai. Kosmoloģiju, kalendāru, mēru sistēmu, algebras un ģeometrijas elementus grieķi aizguva no saviem priekštečiem un kaimiņiem Austrumos.

Antīkā filozofija ļoti daudz iemantoja no Seno Austrumu zemju pirmsfilozofijas pasaules. Tādi jēdzieni kā "dvēsele", "gars", "patiesība", "maldī" un daudzi citi nāk no šīs senās pasaules. Senās pasaules kultūras ietekmēja valodu, kurā runāja filozofi, un noteica tās pasaules izpratni, kurā filozofiem bija jādarbojas [13,9].

Seno Austrumu filozofiskajās mācībās liela uzmanība bija pievērsta cilvēka iekšējai pasaulei ar nolūku pilnveidot sevi. Šajās mācībās kosmiskās likumsakarības, likteņa spēks ir vienoti ne tikai ar cilvēka garīgo, bet arī fizisko pilnveidi.

Seno Austrumu valstīs, piemēram, Indijā un Ķīnā - fiziskās nodarbībām bija veselību veicinošs raksturs, kas balstījās galvenokārt uz tā laika medicīnas sniegumiem. Nenoliedzama loma ķermeņa kopšanā un garīguma attīstībā bija arī tā laika filozofiskajām mācībām šajās valstīs - Vedantai, Daoismam un Jogai [16].

Tās mācīja cilvēkam tapt fiziski stipram, lai varētu aizstāvēt savus senčus un iekļūt pasaules izredzēto kārtā ar savām tikumiskajām īpašībām.

Rietumu filozofijas sākumi meklējami Senajā Grieķijā. Senās Grieķijas kultūras attīstība sākas jau III gadu tūkstoši pr.Kr. Tā attīstās vairākos periodos, un katrs no tiem ir raksturīgs ar citādu tradīciju, ekonomikas, cilvēka ideāla sapratnes veidošanos.

Senās Grieķijas vēsturē pieņemts izdalīt trīs periodus:

- arhaika - 800./750.-500.g.pr.Kr., kad Grieķija nostiprinājās politiski un ģeogrāfiski;

- klasika - V un IV gs.(neatkarīgo polisu periods);

- hellēnisms - no Aleksandra Lielā laika līdz brīdim, kad Vidusjūras austrumu daļu iekaroja romieši - III -I gs.pr.Kr.un I gs. pēc Kr.[29,5].

Savukārt antīkās filozofijas attīstībā var izdalīt šādus posmus:

1.Pirmsokratiskā filozofija (VI-V gs.pr.Kr.pirmā puse): Milētas skola, pitagoriešu skola, Efesas Hērakleits, Dēmokrīts u.c.

2.Sengrieķu klasiskā filozofija (Vgs.pr.Kr.otrā puse-IV gs.pr.Kr.): Sokrats, Platons, Aristotelis.

3.Hellēnisma laikmeta filozofija (IV gs.pr.Kr. - VI gs.pr.Kr.): skepticisms, epikūrisms, stoicisms u.c.).

1. ANTĪKĀS DOMĀŠANAS RAKSTUROJUMS

Antīkās sabiedrības domāšanas attīstības procesa sākotne saistās ar tā saucamo pirmsfilozofisko periodu, kura dominējošo ievirzi noteica mitoloģiskā pasaules uztvere un tā laika reliģiskie uzskati.

Nozīmīgākie šā perioda domātāji bija Homērs, Hēsiods un tā sauktie "septiņi gudrie", par kuru vārdiem seno autoru vidū nav vienprātības.

Homēru un Hēsiodu mūsdienās mēdz uzskatīt par literātiem, tomēr jāapzinās, ka viņi darbojās laikmetā, kas attiecas uz Senās Grieķijas arhaisko periodu (apmēram VIII gs.pr.Kr.), kad literatūra vēl nebija izdalījusies no citām kultūras nozarēm.

Homēra eposi "Iliāda" un "Odiseja" liecina par centieniem ar mitoloģijas un folkloras palīdzību aprakstīt dažādas dabas un sabiedrības parādības. Tā, piemēram, "Iliādā" ir aprakstīti notikumi, kuriem ir svarīga nozīme Grieķijas vēsturē. Homēra "Iliāda" stāsta par ahaju (grieķu) karagājienu uz Troju (pilsēta Mazāzijā). Centrā ir grieķu karavadoņa Agamemnona un varoņa Ahilleja strīdīgās attiecības. Grieķi nespēj uzvarēt trojiešus tik ilgi, kamēr kaujā neiesaistās Ahillejs. Bojā iet daudz cīnītāju. Cīņa beidzas ar grieķu uzvaru pār trojiešiem [23].

Homērs apraksta arī varoņu ķermeņiskos tikumus. Cilvēka vērtība ir atkarīga no tā, vai viņš spēj pretinieku uzveikt fiziski. Varoņu personība beidzas tur, kur beidzas viņu iespējas izmantot ķermeņiskos dotumus.

Homēra "Odisejā" ir aprakstītas grieķu varoņa Odiseja gaitas pēc Trojas kara.

Ja Homērs savos eposos attēlo vēsturiskus notikumus, tad Hēsiods (apm. VIII-VII gs.pr.Kr.) apraksta tā laika Grieķijas tagadnes vērojumus. Ir saglabājušās divas viņa poēmas: "Darbi un dienas", kā arī "Teogonija". "Darbi un dienas" ir sociālās netaisnības, tiesnešu kukuļņemšanas, patvaļas un varmācības nosodījums. Poēmā ir daudz tā laika tautas ticējumu, sākāmvārdu, parunu, epitetu, salīdzinājumu, gadalaiku aprakstu un dabas tēlojumu. Hēsiods "Teogonijā" (Dievu izcelšanās) izmanto mitoloģijas sižetus natūrfilozofisko problēmu risinājumam. Tieši viņa poēmā pirmo reizi var labi saskatīt vēlākās grieķu racionālistiskās tradīcijas iezīmes filozofiskajā kultūrā. Te parādās matērijas, telpas, kustības un to izcelsmes problēmas. Vecā dievu paaudze te atspoguļo dabas kustības un izmaiņas procesus, bet jaunā dievu paaudze izteic cilvēku tikumisko attiecību problēmas.

Sudējot Homēru un Hēsioda darbus, ir iespējams detalizēti izsekot, kā mīta un eposa dzīlēs nobriest arhetipiskas pasaules skatījuma un izpratnes formas, kas laika gaitā pārtop filozofijā - specifiskas domas darbības un pasaules skaidrojuma formas [23].

Terminu "arhetips" ieviesis XX gs. šveiciešu psihologs K.G.Jungs. Viņa izpratnē arhetipi nozīmē psihe darbības formas un struktūras, kas raisa iztēli, sekmē tās aktivitāti, lai pēc tam atklātos mītos, ticējumos, mākslā, sapņos,

fantāzijās u.tml. Jungs uzskata, ka arhetipi kā netverami bezapziņas faktori ietekmē cilvēka apzināto darbību un strukturē, ievēd kārtību priekšstatos un izturēšanās veidā [37].

Mūsdienu filozofijā ar terminu "arhetips" saprot pašus vispārīgākos, vispārcilvēciskos mitoloģiskos motīvus, primāro priekšstatu shēmas, kas ir gan mitu, gan jebkuras kultūras pamatā (literatūras, mākslas, pasaules koka u.c. arhetipi).

Sengrieķu kultūras arhetipi (telpas un laika modelis) vieno mītu un episki poētisko domu ar filozofisko priekšstatu palīdzību. Te jau jūtama virzība uz gudrības mīlestību. Sākumā mitoloģijā cilvēks uztver pasauli ar tēlu, fantastisku priekšstatu, gan ar jēdzienu starpniecību, piešķirot tiem simbolu nozīmi [18,47].

Ar mītu sākas sakrālās un bezlaicīgās realitātes pieredze. Seno grieķu primitīvie ticējumi un reliģiskie rituāli palīdzēja cilvēkiem tikt galā ar dzīves visdažādākām situācijām, remdēja sāpes, izmisumu un sekmēja vērtību apzināšanu. Lietas, parādības kļūst par sakrālām realitātēm, jo tās ir saistītas ar Kosmosu, kuram ir sava vēsture - sakrālā vēsture - mitoloģija, kas ir arhetipiska [9]. Mīts ir savdabīga garīguma forma. Kultūra pastāv kā simbolisku formu kopums. Tāpēc mīti nav jāsaprot tikai kā fantastisku tēlu un stāstījumu kopums. Mīti ir senākais pasaules skatījums un izpratnes veids. Mītā pats pasaules redzējums kļūst par istu realitāti. Grieķu cilvēka skatījumā viss pasaulē ir dzīvīguma piestrāvots, visai pasaulei tiek piedēvētas dzīvo būtņu īpašības (antropomorfizācija). Mīts dzīvo cilvēkā un cilvēks dzīvo mītā. Tikai ar laiku notiek pāreja no mīta uz logosu, t.i., uz jēdzienisko domāšanu. Ejot šo ceļu, top Rietumu filozofija [5,24-29].

Mitoloģija caurauž visu antīko filozofiju, taču pirmsfilozofijas periodā tā visbiežāk ir nerefleksēta, t.i., filozofiski neapzināta, tomēr, ja mēs uzmanīgi iedziļināmies mītiskajā Hēraklā, viņa slavenajos varoņdarbos, Iliādas Ahilejā un Odisejas Ulisā, tad mēs diezgan viegli saskatām grieķu cilvēka ideālu: fiziskais spēks, drošme, cēlums, jūtīgums pret daiļu formu, brīvības alkas, degoša zinātkāre, dzimtenes mīlestība, draudzības tikums, bijība likteņa priekšā, neklusināms nemiers u.tml.

Grieķu dzīves un dabas apstākļi lielā mērā veicināja cilvēka daudzpusīgu attīstību, tāpēc arī viņu miesa un gars sasniegta augstu harmonisku attīstību. Grieķi atzina, ka cilvēks sastāv no miesas un gara, tāpēc rūpējās par fizisko un garīgo audzināšanu, cieši ievērojot, ka starp abām daļām jāpanāk pilnīga harmonija, lai pieaudzis cilvēks būtu daiļuma iemiesojums. Ar mākslu centās izdaiļot, attīstīt un stiprināt garu, ar miesas vingrinājumiem - tās spējas. Uz šādu divkārtu izglītību bija tiesības vienīgi brīviem pilsoņiem, bet vergiem un brīvām sievietēm tās bija liegtas. Miesas vingrinājumu nolūks bija nostiprināt miesu, panākt tās līdzsvaru visos stāvokļos un visu miesas locekļu harmonisku attīstību, tiem vajadzēja miesu pasargāt no mīkstāulības un pieradināt atturībai. Miesas vingrinājumiem (ģimnastikai) pievienojās rotaļas un sacīkstes tautas svētkos kā, piemēram, Olimpā,

Korintā, Delfos un citur. Arī rotaļu un sacikšu nolūks bija panākt miesas vispusīgu attīstību un līdzsvaru. Miesas vingrinājumiem, rotaļām un sacīkstēm bez sava tiešā uzdevuma bija arī vēl augstāks uzdevums: tām bija jāveicina arī garīgā attīstība, jo dažas rotaļas sastāvēja no ritmiskiem vingrinājumiem un dziedāšanas. Garīgā audzināšana sākumā aprobežojās ar garīgu, kareivju un lirisku dziesmu dziedāšanu un mācību, bet grieķu garīgās dzīves un izglītības ziedu laikos minētām dziesmām pievienojās mācību prickšmeti, kurus mēs saucam par humanitāriem. Mūzikas un dziedāšanas mācība bija tikumiskas audzināšanas līdzeklis, tām vajadzēja izveidot cildenu cilvēku, ietekmēt un veicināt viņa labā un daijā jūtu attīstību, izsargāt no kaislībām un panākt dvēseles spēku harmoniju. Mūzikai tuvu stāvēja poēzija kā otrs estētiskās attīstības līdzeklis. Grieķu senatnes poēzija bija reliģiski noskaņota, gluži tāda pati bija 7 gudro mācība [21;23].

Senie grieķi ticēja iekšējā un ārējā harmonijai: ārējais nav pretrunā ar iekšējo. Tādēļ grieķu gars nemitīgi tiecas pēc izlīdzinājuma un harmonijas, pēc ideāla, kura būtiska iezīme ir tas, ko senie grieķi laika gaitā raksturo ar vārdu kalokagathija ("labs" un "skaists", labskaistais). Šis vārds izsaka ķermeņa skaistumu un tikuma, saprāta iegrozīto jūtu un jūtu iedvesmotā saprāta harmonisku līdzsvarotu vienotību.

VIII gs.pr.Kr. laikā Senajā Grieķijā tika radīta fiziskās audzināšanas sistēma jeb antīkā vingrošana, kurai ir ļoti būtiska kultūrvēsturiska nozīme pasaules fizisko audzināšanas sistēmu un vēlāk arī treniņu sistēmu veidošanā.

Atēnās fiziskās audzināšanas sistēmas reforma notiek VI gs. pr.Kr. pēc Atēnu Satversmes pamatlicēja Solona ierosmes. Tiesības uz fizisko audzināšanu iegūst visi atēnieši. Bērnu audzināšana bija vecāku personīga lieta. Tā notika, sākot no septiņu gadu vecuma, privātskolās palestrās speciālistu vadībā vai sabiedriskās iestādēs ģimnāzijās, kurās jaunieši tika mācīti lasīt, rakstīt, izprast mūziku un nodarbojās ar fiziskiem vingrojumiem. Meitenes Atēnās ar fiziskām nodarbībām nenodarbojās. Turīgāko vecāku bērni savu izglītošanos no 16 gadu vecuma turpināja sabiedriskās ģimnāzijās, kur fiziskās sagatavošanas programmā tika iekļauti palestrikas un vispārējās militārās sagatavošanas elementi. Šo skolu programmās tika iekļautas pārrunas ar pieaugušajiem, teātru, tiesu, tautas sapulču, muzikālu, poētisku un sporta sacikšu apmeklēšana. Jaunieši no bagāto pilsoņu un aristokrātu ģimenēm papildināja savas zināšanas un spējas līdz 18-20 gadu vecumam filozofijā, valsts pārvaldē, karapulku komandēšanā, kā arī fiziskajā sagatavošanā.

Juridiski fiziskai audzināšanai Atēnās bija vispārējs raksturs, bet faktiski tā savu pielietojumu guva, vadoties no turības cenza. Pretēji Spartas fiziskās sagatavošanas militārajam raksturam, kā viens no atēniešu brīvā laika pavadīšanas veidiem kļuva atlētiskas sacensības. Tām bija svarīga nozīme ne tikai fiziskās audzināšanas, bet arī grieķu kultūras attīstībai kopumā [36,16].

VI gs. pr.Kr. Senās Grieķijas kultūrā jūtams īpašs garīgs pacēlums. Visattālākajos valsts reģionos bija vērojami lieli patstāvīgu individualitāšu patiesības meklējumi visdažādākajās zināšanu sfērās. Šāds garīgs pacēlums radīja milestību pret gudrību jeb tieksmi pēc tās.

Daudzi senie grieķu rakstnieki, filozofi, vēsturnieki (Plūtarhs, Plauts, Hēsiods, Diogens Lāertietis u.c.) savos darbos atsaucās uz leģendāro "septiņu grieķu gudro" isām un spilgtām sentencēm, kas bija kristalizējušās tautas dzīves gudrībā gadsimtu gaitā.

Šodien ir grūti nosaukt precīzi šo septiņu gudro vārdus, jo senie rakstnieki norāda uz dažādām personām, kuru kopskaits nav 7, bet gan pāri 20. Iespējams, ka skaitlis 7 ir tūri simbolisks, jo senatnē tas bija svēts skaitlis: cilvēka likteni noteica septiņas planētas, bija 7 pasaules brīnumi un, lūk, arī 7 gudrie. Tie galvenokārt bija ievērojami, slaveni likumdevēji, sabiedriskie darbinieki. Tā, piemēram, senie rakstnieki nosauc:

1) Talēsu - pirmo grieķu filozofu un zinātnieku, kurš dzīvoja un darbojās Mazāzijas pilsētā Milētā (ap 624.-546.g.pr.Kr.);

2) Solonu - Atēnu Satversmes pamatlicēju (549.g.pr.Kr.);

3) Pitaku - ievērojamu valstsvīru no Lesbas salas (miris ap 570.g.pr.Kr.);

4) Biantu - no Priēnes pilsētas (Mazāzijā); (dažādos avotos Bias no Prijēnas).

Par pārējiem grieķu rakstos vairs nav vienprātības. Daži min spartieti Hilonu (6.gs.sāk.); citi - lindieti Kleobūlu (6.gs.sāk.pr.Kr.); ceturtie - korintieti Periandru (ap 600.-585.g.pr.Kr.) [27;40].

Ko tad šie septiņi gudrie mācīja? Kāda tad ir tā dzīves gudrība, ar ko šie izcilie vīri audzināja savu tautu un kļuvuši slaveni?

Lūk, daži viņu izteicieni:

1) Talēss - Iepazīsti pats sevi!

Uzņemies galvot par kādu, un nelaime jau klāt!

Ieturi mēru!

Pašsavaldīšanās trūkums ir kaitīgs!

2) Solons - Visur ievēro mēru, neko par daudz!

Vairies no baudām, kas dzemdē ciešanas!

Otram ieteic nevis patīkamāko, bet labāko!

3) Pitaks - Grūti ir labam būt!

Nelaid garām isto brīdi!

Nedari to, kas tev nepatīk, ja to dara citi!

4) Biantis - Vairums cilvēku ir ļauni.

Visu, kas mans, es ņemu sev līdzī.

Pie darba ķeries lēnām, bet ja esi iesācis, tad izturi!

5) Hilons - Pazīsti pats sevi!

Apvaldi dusmas!

Par mirušiem nerunā ļaunu!

Godā to, kas par tevi vecāks!

6) Kleobuls - Ieturēt mēru ir vislabākais!

Valdi pār savu baudkāri!

Saviem līdzpilsoņiem ieteic tikai to labāko!

7) Periandrs - Pārsteidzība ir bīstama!

Prieki ir pārejoši, tikumi nepārejoši.

Laimē esi mērens, nelaimē - apdomīgs!

Septiņu gudro nopelns ir tas, ka viņi ir dzīves gudrības pamatlizēji, t.i., pirmie, kas sabiedriskajā darbā, praktiskajā dzīvē iegūtās atziņas sāka izteikt nevis mitoloģiskos tēlos, bet gan vispārīgos jēdzienos:

Pazīsti pats sevi!

Savaldi sevi!

Ievēro mēru!

Šie trīs prasījumi stāv visas grieķu tautas nacionālās dzīves gudrības pamatā. Uz tiem balstās arī grieķu morāles filozofija [27].

Dažas no grieķu gudro sentencēm bija uzrakstītas virs ieejas Apolona templī Delfos, kas bija galvenā visu grieķu nacionālā svētnīca.

Pazīsti pats sevi! Tas bija aicinājums cilvēkam ielūkoties sevī, izprast un novērtēt sevi, lai pilnveidotu sevi atbilstoši ideālam - kalokagathijai.

Grieķu gudrie uzskatīja, ka kritiska pašapziņa ir ļoti svarīga, jo kultūras "galvenais varonis" ir brīvais polisas pilsonis, kuram maksimāli jāattīsta savas fiziskās un garīgās potences, bet tas prasa spēju sevi pazīt, kritiski vērtēt. Un ja cilvēks sevī dziļi ieskatās, tad viņš tur var atrast visas dzīves un pasaules pamatlikumus. Tāpēc tas, kas pazīst sevi, pazīst arī dzīvi un pasauli. Un otrādi: nepazīstot pasauli, nevar pazīt arī sevi, jo cilvēks ir pasaulē un pasaule ir cilvēkā. Tādējādi, dziļā gudrība, kas ietverta formulā: "Pazīsti sevi!" izteic šādas domas:

1) lai varētu valdīt pār sevi un atrast savu pareizo vietu dzīvē, - pazīsti pats sevi, savu miesu un garu;

2) lai skaidri saprastu dzīves un pasaules likumus, ieskaties sevī.

Formulās: "Nekā pārmērīga" un "Savaldi sevi" izpaudās grieķu klasiskajai kultūrai, grieķu dzīves veidam raksturīgā pašierobežošanās, kura aicināja polisas pilsoni būt pieticīgam attieksmē pret priekšmetu pasauli un aprobežoties ar nepieciešamo sadzīvē, uzturā, apģērbā, aicināja tēlniekus, arhitektus un gleznotājus atteikties no visa liekā, bet vārda meistarus saudzīgi izturēties pret vārdu. Šī saprātīgā pašierobežošanās lika senajam grieķim strādāt vienīgi tik daudz, lai nodrošinātu brīvam cilvēkam atbilstošu dzīves līmeni. Viņam ļoti svarīgs bija brīvības laiks, kas nepieciešams dzīves galvenā mērķa īstenošanai - kalpošanai polisai un sevis garīgai un fiziskai pilnveidošanai.

Septiņu grieķu gudro sentencēs izteiktās pārdomas par dzīvi ir māksla, kuru apgūt bija viens no svarīgākiem cilvēka - polisas pilsoņa uzdevumiem. Tas arī noteica audzināšanas un mācīšanas vietu klasiskajā kultūrā.

2. PIRMSOKRATISKĀ FILOZOFIJA

Pirmsfilozofiskajam periodam antikās domāšanas attīstībā seko pirmais periods antikās filozofijas attīstībā, kuru pieņemts dēvēt par pirmsokratisko. Termins "pirmsokratīki" attiecas uz tiem VI-V gs.pr.Kr. sengrieķu domātājiem, kuri ir dzīvojuši un darbojušies pirms Sokrata. Sokrata vārds nosaukumā "pirmsokratīki" liecina par radikālu pagriezieni antikajā domāšanā, jo Sokrats jau tajos laikos tika atzīts par filozofijas tēvu.

Pirmsokratīku daudzveidībā un skaitliski plašajā kopā visbiežāk izdala joniešus (nosaukums norāda uz kopēju izcelsmes vietu - Joniju) jeb kā to dēvē vēl citādāk - Milētas skola (Milēta - viena no visbagātākajām Jonijas pilsētām), galvenie pārstāvji: Talēss (Thalēss), Anaksimens un Anaksimandrs; pitagoriešu skolu (nosaukums radies no skolas dibinātāja Pītagora (Phitagors) vārda, galvenie pārstāvji: Pītagors, Hippons, Kerkops, Petrons u.c.; Hērakleitu; eleātu skolu (nosaukums cēlies no virziena atsevišķu priekšstāvju dzīves vietas Elejas dienvidu Itālijā, galvenie pārstāvji: Ksenofans, Parmenīds, Zēnons, Meliss u.c., kā arī atomistus (nosaukums cēlies no virziena pamattermina "atoms"), galvenie pārstāvji: Leikīps un Dēmokrīts.

No nosaukto pirmsokratīku darbiem mums ir saglabājušies tikai "fragmenti" vēlākos filozofiskos, gramatiskos un literāros darbos, un tādēļ ir jābūt ļoti uzmanīgiem šo fragmentu traktējumos [35].

Pirmās filozofiskās mācības radās Jonijas pilsētā Milētā VII-VI gs.pr.Kr. mijā, kur dzīvoja trīs sengrieķu domātāji: Talēss, Anaksimandrs un Anaksimens.

Parasti par pirmo "filozofu" uzskata Talēsu (ap 625.-547.g.pr.Kr.). Viņš bija Milētas skolas pamatlicējs un kā jau tika norādīts - vien no septiņiem grieķu gudrajiem. Talēsa izglītība nerada šaubas. Būdams Babilonijas un Ēģiptes priesteru mācekļis, viņš bija pirmais grieķu zinātnieks - astronoms, un tehnologs (astronomisko ierīču izgudrotājs). Talēsa jaunākie laikabiedri - filozofi Ksenofans, Hērodots un daudzi citi autori liecina, ka 597.g. un 585.g.pr.Kr. viņš esot precīzi paredzējis Saules aptumsumu. Viņam piedēvē dažādus astromiskus atklājumus, piem., ka viņš debess sfēru sadalījis 5 zonās, bet gadu - 365 dienās, noteicis, ka mēneša garums ir 30 dienas. Tas liecina, ka Talēss ir mēģinājis ieviest ēģiptiešu saules kalendāru Mēness kalendāra vietā. Mūsdienās pastāv uzskats, ka ne tikai Austrumu zinātnieki ietekmēja Senās Grieķijas attīstību, bet, ka arī Grieķijas lielo personību ierašanās Austrumos ietekmē norises zinātnē. Tā, piemēram, uzturēdamies Ēģiptē, Talēss pirmais aprēķinājis piramīdu augstumus, izmērot to ēnu tajā dienas brīdī, kad ēnas garums vienāds ar attiecīgā priekšmeta augstumu. Talēss bija daudzpusīgi izglītots domātājs, politisks darbinieks un arī tirgotājs. Tiek uzskatīts, ka tieši savu daudzo ceļojumu laikā viņš iepazinies ar Babilonijas, Ēģiptes, Feniķijas u.c. tuvīno Austrumu zemju kultūru, kas tajā laikā bija attīstītāka

nekā jaunās Grieķijas kultūra. Talēss tiek uzskatīts par visu Grieķijas dabas zinātņu pamatlicēju (astronomija, matemātika, fizika u.c.).

Talēss uzdeva jautājumu: no kurienes viss rodas un uz kuriem viss atgriežas. Viņš intensīvi meklēja visu lietu rašanās un mainīguma cēloni - pirmsākumu un rezultātā rada mācību par ūdeni kā pirmsākumu, no kura viss rodas. Viņaprāt, ūdens ir ne tikai esības sākums, bet arī beigas. Visas esības vienotību Talēss saskatīja mitrumā - ūdeni kā pirmsākumā. Viņš mācīja, ka ūdens ir visā, no ūdens rodas maize un dzīvība, jo tam ir dievišķs spēks.

Talēss izdara secinājumu, ka tieši ūdens ir dzīvības avots, jo viss dzimst un vairojas caur ūdeni un mitrumu, sēklu un asinīm. Viss te ir apgarots, jo, kā jau dzīvas dabas parādības, viss dzimst, mainās un iet bojā. Jāatzīmē, ka šādi doto jautājumu risināja jau ēģiptieši. Talēsa ieguldījums ir nevis jautājuma formālā puse, bet gan tajā principā, metodē, ar kuru viņš pieiet šī jautājuma risināšanai [39, 24.-25].

Talēsa vēsturiskais nopelns ir tas, ka viņš 1) pielieto dialektisko metodi; un 2) ar viņu iesākas pasaules demitoloģizācija: - ūdens tiek lietots nevis vairs kā kosmoloģisks vai kosmogonisks tēls, kā tas bija mitoloģijā, kur ūdens - haosa tēls, no kura dzimst kosmos, bet kā dievišķots filozofisks simbols neredzamai pasaules vienībai. Citiem vārdiem, Talēsa pirmsākuma meklējumi ir jāsaprot nevis kā telpas un laika pirmsākumi, kā tas bija mitoloģijā, bet kā būtiskā, vispārējā, reālās esības pamatvienība. Faktiski Talēss uzdod jautājumu par pāreju no konkrētā uz abstrakto (kas noved pie jauna konkrētā). Šeit Talēss interesanti uzstāda atsevišķā un vispārējā savstarpējās sakarības problēmu. Pēc viņa domām, atsevišķais ir saistīts ar veselo, viss ir pilns ar dieviem. Uz šo Talēsa secinājumu norāda Aristotelis darbā "Par dvēseli" [38, 1.sēj.369.-447.].

Otrs ievērojamākais Milētas skolas pārstāvis ir Talēsa skolnieks Anaksimandrs (ap 610.-546.g.pr.Kr.). Viņa darbs "Par darbu" (546.g.pr.Kr.) ir bijis pirmais zinātnisko uzskatu izklāsts prozā.

Ir saglabājies viens fragments, pārējie darbi nav saglabājušies. Par viņa uzskatiem raksta filozofi Simplicijs, Aristotelis, rakstnieki Aēcijs (IV gs.pr.Kr.) un Hermijs (III gs.sāk.pr.Kr.).

Līdzīgi Talēsam, Anaksimandrs interesējas par esamības pirmamatu, par kuru pieņēma nevis kaut kādu atsevišķu vielu, bet gan apeironu, t.i., neierobežotu, bezgalīgu, nenoteiktu veidojumu, kas aptver visu kosmosu, visus vielas veidus, visu lietu mehāniskus sajaukumus, citiem vārdiem, pirmamats ir nenoteikta, bezkvalitatīva matērija, kas stihiski ietver sevī visus vielas veidus, kuri vēlāk izdalījās no "siltā" un "aukstā", un pasaules sfēras diennakts kustības līdzzaizrauti izvietojās pasaules telpā atkarībā no svāra un daudzuma. Viņš mēģina attēlot kosmisko procesu, cenšas izziņāt kosmosa dinamikas avotus. Pēc viņa domām, lietas izaicina sevi tajos pašos elementos, no kuriem tās radušās. Pretstati - siltais un aukstais, mitrais un sausais, savstarpējā iedarbība veicina visu lietu un parādību

dzimšanu un bojāeju. Viss nepieciešamības pēc rodas no apeirona, kas aptver visu kosmosu pēc tā dzimšanas un atkal tajā atgriežas. Tādā veidā Anaksimandrs atrisina dialektisko pretrunu, pret kuru atdūrās Talēss, pasludinot ūdeni, kurš ir galīgs, par bezgalīgo. Anaksimandrs, pirmkārt, par sākumu un arhebezgalīgo pasludina pašu bezgalīgo, t.i., ūdeni noliedz apeirons. Otrkārt, šeit rašanās un bojāeja norit tāpat kā Talēsam, ar to būtiskā starpību, ka šis process norit caur dialektisko pretrunu. Apeirons "nosoda" lietas, jo tās, nevarēdamas samierināties ar savu galīgumu, cenšas pārvarēt savu ierobežotību uz citu lietu rēķina. Mainās atsevišķās daļas, bet veselums nemainās. Tādējādi apeirons kā veselums ir mūžīgs. No teiktā izriet, ka Anaksimandra mācība par apeironu nav atraujama no viņa mācības par kustības mūžīgumu un pretstatu vienību.

Anaksimandra kosmogonijā visi kosmiskie procesi norit pēc saviem imanentiem likumiem. Pēc viņa domām, pastāv daudzas pasaules, tās rodas un iet bojā. Zeme pēc formas atgādina nošķeltu kolonnu vai cilindru, kas atrodas pasaules centrā ne uz ko neatbalstoties. Mēness ir spīdošs no aizgūtās gaismas - no Saules apspīdēts, bet Saule nav mazāka par zemi un ir vistīrākā uguns.

Viņš izsaka minējumu, ka pasaules telpai nav ne augšas, ne apakšas, ne labās, ne kreisās puses.

Anaksimandram ir bijuši arī savi uzskati par dvēseli. Viņaprāt, dvēseles daba ir gāzveida. Vēl pie Anaksimandra vēsturiskajiem nopelniem pieskaita to, ka viņš pirmais esot uzzīmējis karti un izveidojis kaut ko līdzīgu globusam [39,25.-26.].

Trešais Milētas skolas filozofs ir Anaksimandra skolnieks un draugs Anaksimēns (546.-528.g.pr.Kr.). Anaksimēns uzskatīja, ka vispirms nepieciešams izskaidrot to procesu, kura rezultātā no pirmvielas bija jārodas dabas ķermeņiem un lietām. Savā darbā "Par dabu" (saglabāties 1 fragments) par pirmvielu Anaksimēns pasludina gaisu. Tieši gaisu raksturo izretināšanās un sabiezēšanas procesi, kuriem norisinoties rodas visas vielas. Izretinoties gaiss kļūst par uguni; sabiezējot tas atkarībā no sabiezēšanas pakāpes kļūst vai nu par ūdeni, vai par zemi, vai beidzot par akmeņiem. Pēc viņa domām, zeme ir plakans disks, kuram neļauj krist milzīgās gaisa masas. Anaksimēns, noteica Mēness, Saules un zvaigžņu izvietojumu pasaules telpā attiecībā pret zemi: vistuvāk ir Mēness, tad Saule un beidzot zvaigznes.

Pēc Anaksimēna domām, gaisa sabiezēšanas un izkļiedēšanas rezultātā rodas visas lietas: sākumā radusies plakanā zeme, tad - jūras, mākoņi; debess spīdekļi rodoties no zemes izgarojumiem, kas, paceļoties uz augšu un izkļiedējoties, kļuva ugunīgi [39,26].

Ja Talēss pasaules pamatā saskatīja jutekliski tveramu vielu, ūdeni, bet Anaksimandrs - netveramo, apeironu, tad Anaksimēns veido it kā triādes noslēdzošo posmu, pasludinot par pirmamatu atkal materiālu vielu, gaisu, bet raksturojot to it kā iepriekšējo pirmcēloņu sintēzi. Gaiss nav tik jurekliski tverams kā ūdens, bet nav arī tik abstrakts kā apeirons. Viņš ir kaut kas abus vienojošs.

Gaiss ir kā telpa, kura satur kopā jebkuru objektu. Arī visu kosmosu aptver gaiss, kurš neļauj tam sairt. Gaisa sabiezējums ir sasīšana, bet gaisa retinājums ir tā atdzišana. Gaiss līdz ar to ir kustības cēlonis un vienlaicīgi visa esošā, arī visuma, veseluma uzturētājs. Pasaules vienotība naivi dialektiskajā skatījumā ir kā divu pretstatu, siltuma un aukstuma, mijiedarbība Anaksimēna mācībā.

495.g.pr.Kr. Milētas pilsētu sagrauj persieši, un milētiešu filozofiskās domas attīstība šeit pārtrūkst, bet tā turpinās citās Grieķijas pilsētās. Filozofiskās domas centrs pārcēlās no Milētas uz Sicīlijas salu un Apenīnu pussalu. Pirmo filozofijas skolu tur dibināja **Pitagors** (ap 580.-500.g.pr.Kr.), amatnieka dēls no Samosas salas. Jaunībā mācījās Milētā pie Anaksimandra, pēc tam papildinājās Ēģiptē un Babilonā, kur iepazinās ar seno austrumu astronomiju, matemātiku un skaitļu maģiju. Pitagors ir apguvis arī seno austrumu un Ēģiptes reliģisko kultu mācības. Pitagora mācība ļoti īsā laikā izplatījās pa visu Dienviditāliju.

Antīkās filozofijas speciālisti dēvē Pitagoru gan par zinātnieku, gan par politiķi, filozofu, oratoru, pravieti un priesteri, gan par izgudrotāju un matemātiķi.

Pētot Pitagora un pitagoriešu filozofiskos meklējumus, nākas nepārtraukti sastapties ar zinātnes un mistikas, faktu un leģendu savijumiem.

Ap 523.g.pr.Kr., bēgot no Polikrata tirānijas, 40 gadus vecais Pitagors esot pametis Samosu, ieradies Krotonā (grieķu pilsēta Dienviditālijā), kur apmetās uz dzīvi un uzstājās ar sprediķiem, kuriem ir lieli panākumi. Īsā laikā 20 jūdžu attālumā no Krotonas, kādas lielas lauku saimniecības teritorijā, Pitagors nodibināja slepenu savienību (mūku ordeni), filozofiski reliģisku skolu, kurā ievēroja īpašu dienas kārtību, kulta ceremonijas un kolektīvā darba principus. Savienībā sākotnēji bijuši 235 biedri, to skaitā 217 vīrieši un 18 sievietes. Viņi kopā apstrādājuši laukus, tos vienojusi ticība, draudzība un zināmā mērā arī radniecība. Pitagoram un viņa sievai Teāno bijuši 7 bērni [8,32.-46.]

Savienības mērķis - radīt labāku valdību, jaunu aristokrātiju jaunas audzināšanas ceļā.

Pēc Pitagora domām, harmonija, mērs un kārtība ir pasaules raksturīgākās īpašības. Tāpēc audzināšanas mērķis ir harmoniska cilvēka attīstība. Harmoniski jāattīsta visas cilvēka spējas: fizisko attīstību nedrīkst nošķirt no prāta attīstības, kuru savukārt nedrīkst nošķirt no tikumiskās audzināšanas, kā arī gribas un jūtu audzināšanas [21.30]. Lai to panāktu, nepieciešams izmantot dažādus metodoloģiskus līdzekļus: jāstudē filozofija, ētika, dabas zinātnes, jānodarbojas ar ģimnastiku, mūziku, jāapgūst psihoterapijas metodes u.tml.

Pēc Pitagora domām, cilvēks sastāv no miesas un dvēseles. Dvēsele sastāv no trim komponentiem: sapratnes, prāta un kaislībām. Pitagors uzskatīja, ka dvēsele saistībā ar ķermeni kļuvusi netīra un prasas attīrīšanos: "Gaiss ap zemi sasmacis un neveselīgs; bet augstākais gaiss - mūžīgā kustībā esošs, tīrs, veselīgs un viss, kas atrodas tajā, - nemirstīgs un tāpēc dievišķs". Cilvēks, kas sastāv no

miesas un dvēseles, pieder abām sfērām, nemirstīgs viņā ir tikai prāts. Tāpēc vienmēr jāievēro mērs un jāpildinveidojas.

Pitagors uzskatīja, ka filozofija, tai skaitā kvantitatīvās filozofijas pamati, jāmacās tādēļ, ka tās mērķis ir attīstīt prātu, jo prāts nemirst. Cilvēkam jāzina, ka viņa būtība ir dvēsele un ka viņš patiesībā ir acināts atgriezties dievišķajā sfērā.

Filozofiskajā literatūrā norādīts, ka Pitagors ir pirmais, kas sāk lietot vārdu "filozofs". Leģenda vēsta, ka Pitagors ierodas grieķu pilsētā Fliuntā, kuras valdnieks viņam jautā: "Kādai zinātnei tu kalpo?" Pitagors atbild: "Nevienai. Esmu tikai filozofs". Valdnieks jautā: "Kas tad ir filozofs?" Pitagors atbild šādi: "Cilvēka dzīvi var salīdzināt ar tirgu un Olimpiskām spēlēm. Tirdzī un pircēji un pārdevēji, un visi viņi meklē savu izdevību. Olimpisko spēļu dalībnieki cenšas iegūt slavu un popularitāti. Bet vēl ir skatītāji, kas uzmanīgi seko tam, kas notiek. Tā arī dzīvē. Lielai cilvēku daļai rūp bagātība un slava, tie pēc tās dzenas. Un tikai neliela daļa skajā pūļā neņem dalību šajā cīņā, bet pēta, vēro lietu dabu un par visu vairāk mīl patiesību. Tie ir filozofi." Arī Pitagora mācībā uzsvērta nevis aktīva darbība, bet gan vērošana. Pitagors esot teicis: "Mēs esam ieradusies šajā dzīvē it kā no citas dzīves, un vieni no mums kalpo slavai, citi naudai, un tikai nedaudzi citīgi ieskatās lietu dabā; tos arī sauc par gudrības milētājiem vai filozofiem".

Kvantitatīvās filozofijas pamatus pītagorieši izstrādāja apmēram 200 gadu laikā. Pamattēze - visa pirmamats ir skaitlis, pie kam lietu būtību nosaka nevis kvalitāte, bet gan kvantitāte. Skaitļi ir visa esošā elementi. Kvantitāte, ko izteic skaitļi, ir objektīva, tādēļ to var pieņemt par pasaules izzināšanas pamatu. Tādā gadījumā skaitļi uzskatāmi par Visuma iekšējo likumu, bet objektīvā īstenība - par skaitļu atspoguļojumu. Par visu lietu pamatelementu jeb pirmcēloni pītagorieši uzskatīja vieninieku jeb monādi, jo jebkurš skaitlis sastāv no vieniniekiem. Jēdzieni tika pārvērsti skaitļos un mistificēti. Katram skaitlim sava nozīme, sava enerģija, savs spēks, taču visa pamatā - viens [39, 28-30].

Pitagora izpratnē filozofijai ir jāizskaidro cilvēkam, ka viņš atšķiras no dzīvniekiem ar to, ka viņš domā. Tādēļ jādomā par prāta spēju kultivēšanu, jāvingrina domāšanas spējas. Tādas vingrināšanas pamatā ir mnemotehnika. Pītagoriešu ikdienas vingrinājumi atmiņas attīstīšanā un nostiprināšanā noritējuši šādā secībā:

- 1) agrāk notikušā atcerēšanās;
- 2) notikumu secības noskaidrošana;
- 3) to nozīmīguma izvērtēšana;
- 4) notikumu cēloņu meklēšana un analīze;
- 5) iegūto mnemotehnisko datu apkopošana un vispārinājumu izmantošana turpmākās darbības plānošanai.

Jāstudē arī ētika, jo jāzina ētiskie principi un ētiskā dzīves kārtība. Ētikas mērķis - atbrīvot dvēseli no individuālās iemiesošanās un dievišķot sevi, reintegrējoties kopīgā dvēselē. Tas paredz domu par tikumiskās dzīves vienību.

Ētiskās dzīves uzdevums - universālās dievišķās kārtības ieviešana. Tikumība - dvēseles daļu harmoniska kārtība, kas dod iespēju līdzināties dievišķajai kārtībai.

Fiziskās audzināšanas normas bija harmoniskās personības izveidošanas neatņemama sastāvdaļa. No mūsdienu viedokļa šīs normas pašas par sevi neko īpašu nesatur, taču pati doma par to, ka katram cilvēkam (ne tikai karavīram) regulāri jānodarbojas ar fiziskiem vingrinājumiem, tajā laikā bija neparasta. Visas pītagoriešu fiziskās attīstības normas var attiecināt uz četrām galvenajām jomām: 1) ķermeņa kopšanu un norūdišanu, 2) dietētiku, 3) eigēniku un 4) medicīnu.

Ķermeņa kopšanas mērķis bija nodrošināt nepārtrauktu veselības saglabāšanu. Šim nolūkam kalpoja ikdienas ķermeņa kopšanas procedūras, ierīvēšanās ar eļļu, dušas, obligāti treniņi skriešanā un sporta nodarbības, taču bez sacensībām. Darbs un atpūta ik dienas bija jāiekārto notciktās un nemainīgās attiecībās.

Dietētikas normas bija vērstas galvenokārt uz pārmērību nepieļaušanu ēdienu un dzērienu lietošanā, atteikšanos no nevajadzīgām delikatesēm un saldumiem. Jamblihs liecina: "Viņi centās, lai ķermenis (vienmēr) būtu vienā un tajā pašā stāvoklī un nekļūtu te vājš, te tukls. Jo to viņi uzskatīja par nepareiza dzīves veida pierādījumu".

Par eigēniskām pītagorieši dēvēja normas, kas bija izstrādātas ģimenes dzīves fizioloģisko procesu regulēšanai, it īpaši sagatavošanos pēcnācēju radīšanai [8, 32-46].

Pītagoriešu idejas par harmoniska cilvēka veidošanos dzīvo un attīstās, tāpat arī doma par pretstatu vienību.

Pītagora vēsturiskais nopelns ir tas, ka viņš izveidoja mācību par skaitļa radošo būtību. Viņa izpratnē skaitlis ir ne tikai skaitīšanas rezultāts, tātad cilvēka apziņas elements, bet arī universāls esamības noformulējuma princips, kas aptver Kosmosu, Zemi un cilvēka dzīvi.

Pītagorieši filozofijā pirmie izvirzīja ētikas problēmas. Pītagors bija pirmais draudzības un kolektīvās sadzīves likumdevējs. Pītagorieši bija ne tikai matemātikas zinātni, mehānikas, astronomijas, bet arī psihoterapijas, mūzikas teorijas, artilērijas teorijas un mnemotehnikas pamatlicēji.

Pītagorisma filozofija savā laikā veicināja tiklab filozofijas atdalīšanos no mitoloģijas, kā arī eksakto zinātņu rašanos un attīstību.

Savdabīga figūra antīkās filozofijas tapšanas procesā bija senas dižciltīgas aristokrātu Kodridu dzimtas pārstāvis - sengrieķu filozofam Hērakleitam (544.-480.g.pr.Kr.).

Būdams naidīgi noskaņots pret demokrātiju, Hērakleits atstāj Efesu un aiziet dzīvot vientulībā kāda tempļa tuvumā apkārtējos kalnos un kļūst par eremītu - vientuļnieku. Tur viņš izveido savu filozofisko mācību. Vēl dzīvojot tēva namā Hērakleits kļūst slavens ar savu daiļrunību, ar sarežģītiem, mīklainiem izteicieniem. Viņš orākulo - pravieto. Saglabājušies apmēram 150 fragmenti no

viņa izteikumiem, kā arī dažādas liecības un atstāstījumi, kas atrodami citu tā laika autoru darbos. Hērakleita izteikumos doma ir maksimāli koncentrēta, tā skan aforistiski, poētiski, taču tā nav poēzija. Tajā slēpjas arhaiski dziļumi un traģika. Jau paši senie grieķi Hērakleita izteikumu daudznozīmības un apslēptās jēgas dēļ viņu jau iesaukuši par "tumšo un raudošo Hērakleitu". Katrs viņa izmantotais vārds jāuztver kā vienība, kurā savijas abstrakta jēdziena aizmetnis ar mītisku tēlu un fizisku veidolu.

Ir zināms, ka Hērakleits sarakstījis darbu "Par dabu", kuram bijušas 3 daļas: "Par dabu", "Par valsti", "Par dievu un dievišķo". Pēc pētnieku domām, šis darbs ir bijis it kā iekšēji pabeigtu un šķietami neatkarīgu aforismu sakopojums [35, A, 92.-93.].

Dzīvodams kalnos, Hērakleits iegūst lielāku pārskatāmību un pravietiski iedvesmotu gudrību par to ķnādu, ķildām un cīņām ne tikai dzimtajā pilsētā, bet visā cilvēku dzīvē, dabā un pasaulē. Klausīdamies nerimstošajā jūras čalā, vērodams ūdens plūšanu upēs, raudzīdamies uguns liesmās, kas veidojas un ir citādas, viņš iegrimst dziļās pārdomās par cilvēku un visas pasaules likteņiem un atklāj savu slaveno universālās kustības likumu: viss plūst un mainās, nekas nestāv uz vietas un nepaliek tāds, kāds bijis. Mūžīgas identitātes nav (t.i., nav pilnīgas vienādības, pilnīgas atbilstības, katra identitāte ir mainīga un iznīcina pati sevi).

Hērakleits veido elementu pārvēršanās teoriju - viss, kas pastāv pasaulē, pastāv tikai kustībā un saglabājas maiņā, viss ir mūžīgā tapšanas procesā. Pēc viņa domām, cilvēks "nevar iekāpt divreiz vienā un tai pašā upē":

"Uz tiem, kas vienā un tai pašā upē iebrien (ieiet), plūst klāt arvien jauni ūdeņi; un psihejas no mitruma garo (iztvaiko)".

"Tajās pašās upēs iekāpjam un neiekāpjam, ieejam un neieejam".

"Jo divreiz tai pašā upē nevaram iebirst, nedz divreiz pieskarties pie mirstīgās būtnes attiecībā uz (to pašu) stāvokli: jo pārmaiņas straujums un ātrums izkļiedē un atkal (par jaunu) savieno, un pietuvojas un aiziet" [35,B, 100.-10].

Pastāv uzskats, ka Hērakleits ir bijis viens no pirmajiem grieķu filozofiem, kura tekstos parādījies termins "kosmoss". (Tulkojumā tas nozīmē - sakārtotība, greznums, kārtība, arī Visums, pasaule, pretstats haosam). Kosmoss nav atsevišķu lietu kopums, bet gan lietas un parādības veselumā, vienībā.

Hērakleita vēsturiskais nopelns ir tas, ka viņš ir viens no pirmajiem domātājiem Eiropas kultūras vēsturē, kas aplūko pasauli un cilvēku filozofiskā skatījumā. Viņa domā gan vēl nav stingras filozofiskas refleksijas, jo tajā valda mītiski simboliski tēli. Centrālais mītiskais tēls ir uguns. To var interpretēt kā kosmiskā ugunīgā logosa likteni. Hērakleits aplūko pasauli kustībā un maiņā kā mūžīgu pretstatu vienību un cīņu. Taču redzamā pasaule, arī kustība, pēc Hērakleita domām, ir tikai veseluma viena puse - mūžīgajā lietu plūdumā viņš tiecas rast patstāvīgu mieru, neredzamā harmoniju, pasaules likumu, dievišķo

logosu: to, kas ir maiņas un kustības pamatā. Arī cilvēkam viņš vēlas ierādīt vietu kosmosa mūžīgajā ritmā un harmonijā.

Hērakleits padzīcina priekšstatus par attīstību, harmoniju, skaistumu un pretstatiem. Jau pitagoriešiem harmonija ir pretstatu - bezgalīgā un galīgā sintēze. Atzīstot "ciņu par visa tēvu, visa valdnieku", Hērakleits harmoniju aplūko kā ciņas rezultātu; tikai pretrunīgajā attīstības procesā iespējama pretstatu savstarpēja sakrišana, identitāte. Tātad, harmonija ir nevis statisks līdzsvars, kā domāja pitagorieši, bet gan kustīgs, dinamisks stāvoklis.

Hērakleitu dēvē par objektīvās dialektikas izveidotāju. Bet viņš ir arī viens no pirmajiem utopisma pārstāvjiem Grieķijā. Viņš ir rakstījis par ideālās sabiedrības radīšanu, par cilvēka morāles, domāšanas un valodas izmaiņas nepieciešamību, kā arī par reliģijas, ticības un citām aktuālām tā laika cilvēku un sabiedrības problēmām. Saskaņā ar Hērakleitu, likums kā ētiskā norma ir atvasināts no dabas struktūras, kas nav cilvēka radīta, bet kurām ir dievišķs raksturs.

Hērakleitam raksturīga nemierīga attieksme pret gudrību, viņu varētu saukt par gudrības kritiķi; viņš cīnās par vienu vienīgu gudrību un asāk nekā citi pirmssokratieši vēršas pret gudrības pretstatu (nesaprašanu, sapņošanu, pret viltus gudrību).

Hērakleits ir ļoti ietekmējis visu vēlāko filozofijas domas attīstību senajā Grieķijā. No Hērakleita mācījušies sofistī, stoīķi, arī Platons. Hērakleits izvirzīja tapšanu, kustību un attīstību par vienu no filozofijas pamatproblēmām. Tas ir viņa lielākais nopelns.

V gs.pr.Kr. pirmssokratiskā perioda filozofijā radās jauns virziens - atomisms Atomisms ir mācība par diskrētu, pārtrauktu matērijas uzbūvi un atomiem (ar vārdu "atoms" senatnē saprata "nedalāmo") u.c. mikrodaļiņām, kas atrodas nepārtrauktā kustībā. Jāatzīmē, ka sākotnējais atomisma formulējums dots gan senindiešu, gan fenīciešu (Moha mācība) filozofiskajās mācībās, bet vispilnīgāk un konsekventāk - antīko filozofu Leikipa un Dēmokrīta darbos.

Leikips (ap 500.-440.g.pr.Kr.) kopā ar Dēmokrītu (ap 460.-370.g.pr.Kr.) bija atomisma pamatlicēji. Tā kā Leikipa paša teksti tikpat kā nav saglabājušies un ziņas par viņu ir ļoti trūcīgas, tad atomisma mācība tiek izklāstīta, balstoties uz viņa skolnieka Dēmokrīta darbu pamata.

Dēmokrītu dēvē par pirmo enciklopēdisko grieķu domātāju. Viņa darbus, no kuriem līdz mūsu dienām nonākuši tikai fragmenti, var iedalīt šādi:

1) filozofiski un dabaszinātniski sacerējumi par cilvēku, tā prātu, jūtām; par dzīvniekiem, augiem; par dabu, atsevišķām dabas parādībām, lietu sakarībām un cēloņiem;

2) darbi par morāles problēmām - par tikumību, par dvēseles stāvokļiem;

3) darbi par estētikas problēmām - par harmoniju, ritmu un poēziju, vārdu daiļumu un dziedāšanu;

4)darbi par audzināšanu - par dabisko dotumu un fizisko vingrojumu lomu, par audzināšanas lomu cilvēka otrās dabas izveidošanā;

5)darbi par matemātikas un tehnikas problēmām.

Dēmokrīts atzina divus pirmssākumus; atomus un tukšumus. Pie tam, atomi pēc viņa domām, ir ne tikai nedalāmi, bet arī nemainīgi, absolūti brīvi, necaurļaidīgi, nesatur sevī tukšumu. Pateicoties saviem nelielajiem izmēriem, tie nav jutekliski tverami. Tiem nav iecējās struktūras. Atomi atšķiras viens no otra tikai ar formu. Atrodoties mūžīgā kustībā, atomi saduras, savienojas, atdalās, veido atomu virpuļus, ķermeņus. Tā rodas bezgalīgi daudz topošu un mirstošu pasaulu, kuras nav radījis neviens no dieviem, bet kuras rodas un iznīkst dabiski, nepieciešamības rezultātā. Tādējādi visu lietu daudzveidību dabā Dēmokrīts izskaidro ar atomu formas dažādību un to savienošanās raksturu. Arī dvēsele sastāv no atomiem un ir pārejošs šo atomu savienojums. Pēc viņa domām, organisma dzīvība un nāve nav nekas cits kā atomu savienošanās un iziršana. Dvēseles nemirstību Dēmokrīts noliedz.

Kustība, tāpat kā paši atomi, Dēmokrīta izpratnē ir mūžīga, tā nekad neiznīkst. Tiek uzskatīts, ka šādā veidā Dēmokrīts pirmo reizi izteicis kustības nezūdamības likumu.

Dēmokrīts ļoti interesējās arī par sabiedrisko parādību izzināšanu. Politiku viņš uzskatīja par svarīgu mākslu, kuras uzdevums ir nodrošināt vergturu demokrātijas brīvo pilsoņu kopējās intereses.

Interesi izraisa Dēmokrīta sociāli ētiskie uzskati. Dēmokrīta ideāls ir vispārēja likuma un kārtības nodrošināta mierīga un bezrūpīga dzīve. Dēmokrīta ētisko uzskatu pamatā ir doma, ka saprātīga dzīves baudīšana izpaužas gaišā un mierpilnā dvēseles noskaņā, kuras priekšnosacījums ir saskaņa ar dabu, pienākuma pildīšana, mēra ieturesšana visās lietās, bezbailīgs gars un drosmē domāšanā. Prasmi panākt šādu stāvokli dod apmācīšana, kuru Dēmokrīts neatdala no audzināšanas un bez kuras nav sasniedzama ne māksla, ne gudrība.

Pēc filozofa domām, apmācības galvenais mērķis - sniegt cilvēkam zināšanas politikas un ētikas jomā.

Dēmokrīta izpratnē no visām lietām valsts lietas ir vissvarīgākās, ikvienam jā rūpējas, lai valsts tiktu labi pārvaldīta, jo labi pārvaldīta valsts ir lieliskākais iekārtojums, viss ir tajā ietverts: uzplaukst valsts - uzplaukst viss, sabrūk valsts - sabrūk viss. Cilvēks, kas pārkāpis valsts likumus, apstākļu sagādīšanās dēļ var ne tikai izbēgt no tūlītējas samaksas, bet var arī pilnīgi palikt nesodīts.

Pēc Dēmokrīta domām, ētikas uzdevums ir iemācīt cilvēkiem sasniegt labu dvēseles stāvokli - iekšēju līdzsvaru un apmierinātību. Cilvēkam jāzina, ka augstākais viņa mērķtiecīgas darbības kritērijs ir derīgums. Robežu starp derīgo un kaitīgo nosaka apmierinājums vai neapmierinātība. Viss, kas cilvēku satrauc, izbiedē, neprātīgi aizrauj, neapturami savīļņo, nepārvarami iekārdina vai kaut kā citādi izjauc līdzsvarotu gara kustību, harmoniju un samērību jūtās, tieksmēs un

domās - ir kaitīgs. Gaišs, viegls, mierīgs un priecīgs dvēseles noskaņojums, līdzsvarota gara labsajūta jeb laba oma (eitīmija) ir istais laimes pamats.

Cilvēka dzīves augstākais mērķis ir piepildīta laime, svētlaimība (eidemonija - gr. eudaimonia). Tā nav meklējama ārpus cilvēka dažādos materiālos labumos, bet gan pašā cilvēkā, viņa dvēseles līdzsvarā un saskaņā. Arī jaunums cilvēka dzīvē nerodas no pārdabiskiem spēkiem, bet izaug no pašiem cilvēkiem. Cilvēku aklums un muļķība, skaudība un naidis, mantkārība un neapvaldīta baudkāre kopā ar rakstura vājumu ir galvenie spēki, kas rada dzīvē ļaunumu. No tā cilvēks atbrīvosies tikai tad, ja dzīvos tikumīgu dzīvi. Tikumība ir laimes priekšnosacījums. Tikai tikumīgais ir laimīgs, jo tikai godīgais, labais, krietnais valda pār savām kāribām un nekļūst pārmērīgs.

Dēmokrīta dzīves gudrības mācībā mēra kategorijai ir visai liela nozīme. Mērcnība saglabā prieku un vairo labsajūtu. Cilvēki posta veselību un kļūst par tās nodevējiem. Pareizais mērs ir vienmēr drošāks nekā pārmērība. Ja tu daudz neiekārosi, tavs mazums liksies liels, jo pieticība piešķir nabadzībai tādu pašu vērtību, kāda piemīt bagātībai. Mantkārīgie ir līdzīgi bitēm: tie strādā tā it kā viņiem būtu lemts mūžīgi dzīvot. Ja baudās pārkāpj mēru, tad vislielākā bauda dzemdē ciešanas. Pēc baudām vajag tiekties, no ciešanām - izvairīties. Baudu kritērijs ir laime.

Katrs brīvs pilsonis var sasniegt laimi: gudrība un mēra sajūta ir galvenie tikumi, jo, pateicoties tiem, cilvēks atšķir, kas patiešām nepieciešams eitīmijas un eidemonijas sasniegšanai. Gudrība atnes trīs augļus: spēju labi domāt, labi runāt un labi rīkoties [27, 23.-25.; 29, 147.-149.].

Dēmokrīts norāda arī uz cilvēka ķermeņa un dvēseles hierarhiju: dvēsele atbild par ķermeni, līdzīgi kā saimnieks par savu instrumentu.

Dēmokrīta dzīves gudrība bija raksturīga plašām tautas masām arī Grieķijas klasiskajā laikmetā.

3.SENGRIEĶU KLASISKĀ FILOZOFIJA

V gs. sākumā pr.Kr. filozofiju senajā Grieķijā galvenokārt attīstīja sofistī (gr.val. sophistes - izdomāt, būt gudram). Sākotnēji par sofistiem dēvēja gudrus, zinošus cilvēkus, daiļrunības skolotājus, apgaismotājus. Sofistikas rašanās ir kā mēģinājums saistīt filozofiju ar dzīvi un tās vistiešākajām izpausmēm. Rodoties vergturu demokrātijas institūtam, rodas arī nepieciešamība vadīt sapulces un prast pāliecināt lielas ļaužu masas.

Sofisti uzskatīja sevi par runas mākslas (retorikas) un strīda mākslas (eristikas) speciālistiem un mācīja citus 1)atpēkot pretinieka apgalvojumus; 2)pārlicināt par sava viedokļa pareizību par katru cenu un neatkarīgi no patiesības; 3)apgūt izziņas metodes; 4)noskaidrot jēdzienu būtību.

Sofisti bija pirmie speciālisti gudrības jautājumos, kas pārvērtā zināšanas no mērķa par līdzekli eksistencei. Tādēļ tos dēvēja arī par repetītoriem (skolotājiem). Viņi ienes filozofijā reflektēšanas principu. Ar filozofisko refleksiju saprot domāšanas veidu, kas prasas visu pārbaudīt, pakļaut kritiskai pīcejai. Tātad nevis akla ticība, bet gan racionāla pārbaude, kura pastarpināta ar kritisku domu. Tiek uzskatīts, ka sofistī ir pirmie, kas ienes filozofijā refleksijas principu, pārejot no dabas izpētes uz cilvēku [29, 130].

Ievēribu sofistī ieguva ar saviem paradoksiem (gr. paradoxos - negaidīts). Paradoksi - loģiskas pretrunas, pretrunīgi, bet galu galā ticami spriedumi un secinājumi, kuri varēja būt arī nekorekti veidoti, piemēram, "paradokss par ragnesi" - "Tas, ko tu neesi pazaudējis, tev ir; tu neesi pazaudējis ragus, tātad tev viņi ir un tu esi ragnesis".

Plaši pazīstams ir sofista Protagora izteiciens: "Cilvēks ir visu lietu mērs - esošo, ka tās eksistē un neesošo, ka tās neeksistē".

Protagors mācīja, ka tā kā cilvēks ir visu lietu mērs, tad uz vienu lietu vai parādību var attiekties divi pretēji uzskati, kas abi var būt pareizi. Par visu cilvēks ir tiesīgs spriest "par un pret", jo viss ir atkarīgs no sprieduma viedokļa.

Cilvēka zināšanas kļūst par patiesības kritēriju. Zināšanu subjektivitāte viņam ir cieši saistīta ar derīguma izpratni. Protagors būtiski norādīja, ka tas viss, kas ir cilvēkam derīgs, ir arī paties. Jāpiezīmē, ka šī ideja ir viena no vadošajām arī modernajā pragmatismā [39, 100.-101.].

Sofisti mācīja, ka Grieķijas pilsonim jāiegūst tas viss, kas to padara par vispusīgi izglītotu; tātad jāiegūst zināšanu samērīgs sakopojums. Līdz ar to bija radītas paviršības un sekluma briesmas.

Neskatoties uz daudziem trūkumiem, sofistiem bija lieli nopelni grieķu zinātnes un kultūras attīstībā. Atšķirībā no iepriekšējo paaudžu filozofiem, kuri centās izprast pasauli kopumā, sofistī sāka detalizēti pievērsties atsevišķām parādībām. Par galveno izpētes objektu kļūst cilvēks, tā izziņa un kultūra. Sofisti

pirmie sāka sistemātiski nodarboties ar gramatiku - pētīja teikuma uzbūvi, noteica vārdu nozīmes, skaidroja sinonīmus u.tml.

Vēlāk Platons raksturoja sofistus šādi: "Sofisti ir diletanti, jo, kaut ko saprotot no valodas, viņi iedomājas, ka saprot arī kaut ko no lietas, par ko tiek runāts".

Tādējādi sofistika ir nepareizu argumentu, t.i., sofismu, t.i., visāda veida tādu viltīgu paņēmieni lietošana strīdos vai pierādījumos, kuri maskēti ar ārēju, formālu pareizību, ignorējot patiesību un morāli.

Pret sofistiem un viņu mācībām uzstājās Sokrats.

Sokrats (469.-399.g.pr.Kr.) dzimis Atēnās. Viņa tēvs Safronisks bijis tēlnieks, bet māte Fainarete - bērnu saņēmēja.

Sokrats dzīvo laikā, kad darbojās Hērodots - vēsturē, Sofokls - dramaturģijā, Perikls - politikā. Atēnās šajā laikā viesojās daudz svešzemju filozofu. Filozofiski disputi un oratoru publiskas uzstāšanās bija ikdienišķa parādība Atēnu laukumos. Tas viss sekmēja Sokrata tieksmi pēc zināšanām.

Mācoties pie Prodika u.c. sofistiem, Sokrats redz, ka tie nespēj atrisināt cilvēka dabas noslēpumus. Tāpēc nolēm pat ar sava prāta palīdzību padomu ceļā nonākt pie cilvēka problēmu atziņas. Uz to viņu pamudina viens no uzrakstiem Apollona templī Delfos: "Izzini pats sevi!"

Sokrata laikabiedri ir liecinājuši, ka pēc ārējā izskata viņš neesot bijis pievilcīgs: neglīts, neliela auguma, drukns, ar isām kājām un lielu vēderu, pliku galvu, platu degunu, lielām lūpām, ar izliektu pieri. Basām kājām, tērpies nabažzīgā mētelī, jau agrā rītā Atēnu ielās, tirgus laukumā, pilsoņu mājokļos Sokrats iztaujāja ļaudis galvenokārt par tikumības un reliģijas jautājumiem. Viņa personiskais valdzinājums ir bijis pārsteidzošs pretstats ārējai nepievilcībai, tāpat arī izsmalcinātā estētiskā izjūta. Viņam nācies saņemt no skauģiem daudz apsmieklus un nievus, bet par spīti tam Sokrata seja bijusi pastāvīgi laipna un jautra [24,102].

Sokrata skolnieks Platons raksta, ka skolotājam bijusi apskaidrota prātnieka seja un stalts stāvs. Viņa atklātā seja pievilksusi katru, kam viņš tuvojies. Viņš bija vairāk nekā filozofs. Viņš bija gudrais. Platons norāda uz Sokrata neparasto fizisko izturību, prasmi saglabāt aukstasinību un cieņu vissarežģītākajās un visbīstamākajās situācijās, izcilo varonību kaujas laukā, nosvērtību attiecībās ar līdzpilsoņiem [24,105.-106.].

Platons raksta, ka Hairefontis (Sokrata jaunības draugs) griezies pie Delfu orākula ar jautājumu: vai esot kāds gudrāks par Sokratu? Orākuls atbildējis, ka nav neviena gudrāka par Sokratu. Tad arī Sokrats gribējis par to pārliecināties un gājis pie valsts vīriem, dzejniekiem, amatniekiem, iztaujājis tos un vienmēr nonācis pie slēdziena, ka viņi nezina vairāk kā Sokrats, bet uzskata sevi par gudriem. Tad Sokrats secina: "Es zinu, ka nezinu neko, bet citi nezina pat to". Sokrats ar

jautājumu palīdzību mēģināja šiem pašiem cilvēkiem pierādīt, ka viņi neko nezina un tā iemantoja daudzu naidu [20, 17.-20.].

Sokrats vienmēr runāja tikai to, ko domāja. Ksenofons liecina, ka Sokrats balstījās uz daimoniju, t.i., dievības balsi, kas norādot, ko darīt un ko ne. Šo balsi viņš dzirdot jau kopš bērnības. Grieķu rakstnieks Plūtārhs (ap 46.-120. vai 130.g. pēc Kr.) vēsta, ka šis daimonijs bija kā patstāvīga parādība, kāds darbīgs spēks, ne kaut kas ārpus Sokrata esošs, bet viņam iekšēji piemītošs, viņa būtības iemiesojums un viņa dievišķās izredzētības apliecinājums [20, 174.-181.].

Plūtārhs un arī Platons norāda, ka šis daimonijs ir tikai atturējies Sokratu no iecerētā nodoma, bet nekad nav mudinājis ko darīt.

Sokrata dzīve un mācība nav šķiramas. Viņa dzīves mērķis - nevis zināšanu popularizēšana, bet gan dzīvi kontakti ar cilvēkiem, lai pilnveidotu viņu tikumību un arī panāktu izziņas procesa kāpinājumu, lai nonāktu pie patiesības.

Kā zinām, Sokrats nav atstājis savas mācības rakstisku izklāstu. Platons dialogā "Faidrs" pamato Sokrata negatīvo, skeptisko attieksmi pret rākstveidu gudrībām, kuras spējot vairot vienīgi cilvēka "aizmāršību" pašam pret savējām zināšanām.

Uzsākot Sokrata mācības un metodes apskatu, jānorāda viņa uzskatu pamattēzes:

- dzīve ir kā māksla, un, lai radītu mākslu, vajag zināšanas;
- zināšanas ir visskaistākais;
- filozofija nav spekulatīva dabas aplūkošana, bet gan mācība par to, kā jādzīvo;
- filozofija ir dzīvais vārds, diskusijas, padoms;
- filozofam ir jābūt nenogurstošam patiesības meklētājam un mīlētājam;
- tieši filozofiskā domāšana ved cilvēku uz tikumisko pilnību un palīdz atbildēt uz jautājumiem: "kas ir istā dzīves gudrība, kāda dzīve ir laba, vērtīga un taisnīga un kāda dzīve ir tikumiski attaisnojama" [39,107.-109.].

Sokrats nenogurdams mācīja, ka zināšanu un ticības vienotība filozofiskajā domā veido pamatu tikumiskam dzīves ideālam: zināšanas padziļina domāšanu, bet ticība rāda tikumisku dzīves ceļu. Sokrats uzdod cilvēkiem jautājumus par mūžīgām vērtībām, piemēram, par tikumību, dievbijību, taisnīgumu, labo, skaisto u.tml.[24, 17.-59.].

Sokratu interesē, kāpēc cilvēks, zinādams vai vismaz nojauzdams pareizo ceļu, tomēr rikojas nepareizi? Ja cilvēks grib būt prātīgs, bet nevar tāds būt, tad tas nozīmē, ka neprāts cilvēkā ir stiprāks par prātu un labo gribu. Šādu stāvokli raksturo iekšējā nebrīvība, jo šajā gadījumā cilvēks ir iekšēji saistīts un tāpēc atkarīgs no spēkiem, kuri gan ir viņā pašā, bet kuriem viņš tomēr labprāt negrib pakļauties. Iekšējā brīvība sengrieķu filozofiskajā dzīves gudrībā ir viens no svarīgākajiem principiem un laimīgas dzīves priekšnosacījumiem, jo filozofi

atzina, ka tikai tas var būt laimīgs, kas valda pār sevi. Bet kā cilvēks var kļūt pats sevi brīvs un neatkarīgs?

Lasot Platona sarakstītos dialogus, kuros piedalās Sokrats, mēs neatrodam atbildi uz jautājumu, kas tad ir cilvēks? Tiešas atbildes nav. Sokrats skurpulozi analizē cilvēka individuālās īpašības un cenšas noskaidrot to dabu, bet viņš nekad neuzdrošinās definēt cilvēku.

Tas jaunais, ko ienes Sokrats ir tas, ka līdz viņam filozofiju raksturoja intelektuāls monologs, tagad tas ir intelektuāls dialogs.

Pēc Sokrata domām, tikai ar dialogiskās vai dialektiskās domas palīdzību var tuvināties cilvēka dabas izzināšanai. Nevar cilvēka dvēselē ienest gatavu patiesību, tāpat kā nevar aklo iemācīt redzēt. Patiesība ir dialektiskās domas bērns. Nonākt pie tās var tikai pastāvīgā subjektu sadarbībā, savstarpējos jautājumos un atbildēs. Izrādās, ka cilvēks ir būtne, kura pastāvīgi meklē pati sevi, kura katrā savas dzīves momentā pārdzīvo, izjūt un pārbauda savas eksistences apstākļus [6, 7.-26].

Šajā pārbaudē, šajā pašapzināšanās procesā, kritiskā attieksmē attiecībā uz savu dzīvi tad arī parādās šīs dzīves reālā vērtība. Bez pārdzīvojumiem, bez grūtībām cilvēka dzīve nav iedomājama, saka Sokrats "Apoloģijā" [20, 41]. No Sokrata domām izriet, ka cilvēks ir tāda būtne, kura, saņemot saprātīgu jautājumu, var dot arī saprātīgu atbildi. Līdz ar to cilvēks kļūst atbildīga būtne, morāles subjekts.

Daudzus kaitināja tieši Sokrata metode. Tā lika viņa sarunu biedriem sajost savu niecīgumu, nepilnvērtību, jo Sokrata filozofiskā metode - dialoga izvešana dzina viņa sarunu biedru galīgā strupceļā. Sokratu par Sokratu padara tieši Sokratiskā metode, tā saucamā dialektikas māksla (no grieķu - dialektikē technē). Sākotnēji ar šo terminu apzīmēja dialogu un strīda mākslu:

- 1) spēju strīdēties, uzdot jautājumus un atbildēt;
- 2) mākslu klasificēt jēdzienus, sadalīt lietas sugās un ģintīs.

Sokratam dialektika nozīmēja vēl arī spēju atklāt pretrunas partnera spriedumos ceļā uz patiesību [7, 362.-370.].

Ja ir dota patiesība, tad pēc Sokrata domām, tas nozīmē, ka atsedzas lietu būtība. Dialektika var kalpot tikai par līdzekli ceļā uz to. Mērķis ir vispārīgu jēdzienu formulēšana. Zināšanas esot tikai vispārīgajā: kas zinot tikai atsevišķo - tas nezina nekā.

399.g.pr.Kr. dzejnieks Melets, orators Likons un ādminis Anits Sokratu netaisnā kārtā apmelo. Melets ir tas, kas iesniedz tiesā sekojošu rakstu: "Sokrats pārkāpj likumus un blēņojas, pētīdams to, kas ir zem zemes un to kas ir debesis, kā arī vājāko lietu padarīdams par stiprāko un to visu macīdams arī citiem". Rezultātā apsūdzība skanēja: "Sokrata vaina ir tā, ka viņš neatzīst valsts atzītos dievus, bet ievēd citas daimoniskas būtnes un viņa vaina ir tā, ka viņš samaitā jaunatni. Paredzamais sods - nāve. Tautas tiesa (ar 30 balsu vairākumu no 500) viņam piesprieda nāves sodu - izdzert indes kausu. Kaut gan ar draugu palīdzību viņam

bija izdevība bēgt no cietuma un paglābties, viņš no tāda pilsoņa necienīga soļa atteicās. Viņš negribēja būt nepaklausīgs valsts likumam. Pēdējo dienu cietumā viņš pavadīja sarunās ar saviem draugiem par dvēseles nemirstību, mierīgi saņēma indes kausu un to iztukšoja, jo ticēja mūžīgai dzīvībai.

Sokrats uzskatīja, ka saprāts ir nevis filozofēšanas līdzeklis, bet mērķis: tā ir vienīgā autonomā joma, kas spēj dot drošu pamatu cilvēka dzīvei. To, ko iepriekšējie filozofi meklēja dabā, Sokrats atrada cilvēkā, viņa saprātā. Viņš mācīja jauniešiem, ka labās zināšanas kā sekas paredz morāli pareizu rīcību. Šī pozīcija arī nosaka Sokrata uzvedību tiesā, viņa aizstāvības runu, kurā viņš sacīja: "Te nu kāds varētu jautāt: kā tu, Sokrat, nekaunies, ka savā dzīvē esi tādām darbam nodevies, par ko tev tagad draud nāves sods? Tam es teikšu: tu maldies, miļlais draugs, ja tu domā, ka cilvēkam, ja viņš kaut drusku ir kam derīgs, jālūkojas savā darbībā uz nāves briesmām un ne vienīgi uz to, vai viņš dara pareizi vai nepareizi, labu vai ļaunu darbu. Patiesībā lieta ir šāda: kur mēs vislabākā nolūkā paši sevi nostādām vai no pavēlnieka tiekam nostādīti, tur, man šķiet, ir jāpaliek un jāuzņemas briesmas, neievērojot nedz nāvi, nedz citu ko vairāk kā godu. Kad nu dievs man ir pavēlējis dzīvot kā filozofam un sevi un citus izpētīt, tad jau, cienītie atēnieši, būtu nepareizi no manis darīts, ja es nāvi vai citu ko baidīdamies, atstātu man uzticēto vietu". Savu runu Sokrats noslēdz ar vārdiem: "... ir jau laiks iet projām - man, lai mirtu, jums - lai vēl dzīvotu. Bet, kurš no mums dodas pretī labākam liktenim, tas nevienam nav zināms, vienīgi dievībai" [20, 13.-40.].

Tādējādi ne tikai visa Sokrata dzīve, bet arī nāve izceļ viņu no vidusmēra cilvēku vidus un padara par izcilu vēsturisku personību. Sokrats bija viens no pirmajiem kultūras vēsturē, kas savas pārlicības un morāles saglabāšanu pircis ar savu dzīvību.

Sokratu filozofijas pamattēzes attīstīja tālāk tā saucamās Sokratiskās skolas: kīniķu skola, Kirēnas, Megaras un Elidas - Eretrijas skolas.

Kīniķu skolas dibinātājs Antistens (ap 444.-366.g.pr.Kr.) kādu laiku savu mācību sludināja Atēnu vingrotavā Kinosargā. Tādēļ iespējams, ka skolas nosaukums cēlies saistībā ar Kinosargas ģimnāziju (vingrotava).

Līdzīgi Sokratam, kīniķi mācīja, ka cilvēka dzīves mērķis ir tikumīga dzīvošana. Tomēr ar to kīniķu mācības saikne ar Sokrata uzskatiem izbeidzās, jo kinisms ir Sokrata ideju noliegums. Sokrata personiskais dzīves mērķis bija patiesības meklēšana. Sokrats mācīja, ka cilvēka mērķis nevar būt juteklisko tieksmju apmierināšana; ķermeņa vēlmju ierobežošana ir priekšnosacījums, kas jāievēro, lai sasniegtu augstāko patiesību, tikumisko ideālu.

Kīniķi centās atrast un noformulēt laimes (eidemonisma) principa lietošanas paņēmienus. Antistens mācīja, ka laime nav atkarīga no ārējiem apstākļiem, bet no cilvēka dzīves veida. Tāpēc filozofijas apgūšanas rezultātā cilvēkam jāiemācās sevi fiziski un tikumiski pilnveidot, vingrinot miesu un garu. Kīniķu izpratnē miesas un gara vingrināšana (askēsis) atvieglo virzišanos uz laimi. Viņu dzīves pamatā bija

sengrieķu sentence: "Ievēro mēru!" Jo mazāk vajadzību, jo vairāk iespēju būt laimīgam. Jo pilnīgāks cilvēks, jo mazāk tam vajadzību. Tāpēc kīniķi katru dienu vingrotavā trenēja ķermeni, attīstīja kustību koordināciju un lokanību, kā arī daudz laika veltīja garīgā sprieguma un spēka vairošanai.

Kīniķu dzīves veids ir ietekmējis arī kristīgā askētisma tradīciju. Kinisms - sabiedrības zemāko slāņu filozofija izteic vergu, izraidīto un nabago intereses. Tāpēc to dēvē par "nabadzības filozofiju".

Antistens un arī viņa mācības turpinātājs **Diogēns** no Sinopes (400.-323.g.pr.Kr.) noliedza vispārīgā realitāti, noraidīja civilizācijas sasniegumus un aicināja aprobežoties tikai ar pašu nepieciešamo, dzīvojot pilnīgā nabadzībā. Apnēsāts apmetnis, kuru kīniķi nēsāja uz kailas miesas bez apakšveļas, plecu soma (ubagu tarba), spieķis - tā ir visa kīniķu bagātība; pupas, sīpoli un ķiploki - vienīgā barība, bet ūdens - vienīgais dzēriens. Viņi izvirzīja vērtību pārvērtēšanas lozungu: vērtība ir tikai tam, kas cilvēkam patiesi nepieciešams, t.i., tas, bez kā cilvēks nevar iztikt. Vērtīgs ir viss, kas ir dabā un tieši tādā veidā, kādā tas dabā atrodams. Viss, ko cilvēks piesavinājis un ieguvis kultūras un civilizācijas ceļā, ir atmetams kā lieks un kaitīgs, jo tas apkrauj cilvēku ar jaunu vajadzību nastu. Tiem, kas kultūrā nerod apmierinājumu, bet vēlas tomēr dzīvot istu dzīvi, vienīgais ceļš ir atpakaļ pie dabas, aprobežojoties tikai ar nepieciešamo vajadzību apmierināšanu. Tādējādi kīniķi sludināja absolūto dabiskumu, askētismu un absolūtu personisko brīvību [27, 69.-70.].

Kīniķu mācība radās kā reakcija pret hēdonisma* principu, kurš jau bija ieaudies grieķu filozofijā un kuru it īpaši aktīvi propogandēja Kirēnas skola.

Kirēnas skolas dibinātājs **Aristips** (ap 435.-355.g.pr.Kr.) apvienoja sensuālismu izziņas teorijā un hēdonismu ētikā. Kirēnieši mācīja, ka sajūtas ir arī ētikas princips, jo tās palīdz izprast cilvēka individuālos stāvokļus, kas saistīti ar apmierinājumu un baudām.

Sakaņā ar hēdonisma principu par labo atzīstams tas, kas sniedz baudu un atbrīvo no ciešanām, bet par ļauno tas, kas rada ciešanas. Mērķis gūt baudu tiek pasludināts par dabisku tieksmi un arī par dzīves augstāko mērķi [39,130.131].

Megaras skola - viena no sokratiskajām skolām, kuru IV gs.pr.Kr. nodibināja Sokrata draugs un skolnieks **Eiklīds** no Megaras (ap 450.-380.g.pr.Kr.).

Megariešu izpratnē pastāv tikai vienotais labais, kas, būdams nemainīgs un identisks pats ar sevi, pazīstams arī kā patiesība, prāts, dievs u.tml. Vienīgais un vienotais tikums, kura paveidi ir citi tikumi, ir labā izzināšana [39, 129].

Elidas - Eretrijas skola - Sokrata sekotāju skola, kas pastāvēja IV un III gs.pr.Kr. To nodibināja **Tedons** no Elidas. Vēlāk skolu pārcēla uz Eretriju. Šīs skolas pārstāvju darbu oriģināli nav saglabājušies. Par to ir ziņas galvenokārt **Diogēna Lāertija** darbos [40]. Virziena ziņā šī skola tuva Megaras skolai.

*Hēdonisms - princips, kas pamato baudas nozīmi cilvēka dzīvē.

Uzmanības centrā galvenokārt ētikas problēmas. Pēc skolas pārstāvju domām, visi dažādie tikuņi savā pamatā ir vienoti un tāpēc reducējas uz vienu un to pašu labumu - ar prāta aptveramo patiesību [39, 129].

Neskatoties uz sokratisko skolu atšķirībām, tajās var ievērot to galveno, kas tās vieno: izpētes priekšplānā tiek izvirzīts domāšanas pretrunīgums. Šīs skolas pārstāvji nepēta objektīvo realitāti, bet tīro domāšanu kā tādā, mēģinot rast atbildi uz jautājumu: kā attiecas vispārīgais pret atsevišķo un otrādi.

Atskatoties uz antīkās filozofijas noieto ceļu, skaidri saredzami divi mezglpunkti, kuri noteiks visu turpmāko cilvēces domāšanas attīstību:

- 1) objektīvā dialektika, kuras redzamākais pārstāvis bija Hērakleits;
- 2) subjektīvā dialektika, kura parādās Sokrata un visu sokratisko skolu mācībās.

Likumsakarīgi rodas jautājums, kādā virzienā tālāk attīstīsies filozofiskā doma, kad ar subjektīvās dialektikas palīdzību tik daudzpusīgi tika aprobežota cilvēka domāšanas iespēja? Atbildi uz šo jautājumu sniedz Platona filozofija.

Sengrieķu filozofs Platons (427.-347.g.pr.Kr.) ir ārkārtīgi daudzpusīga un sarežģīta personība. Kā norāda profesors Augusts Mesers: "Platons ir brīvs, kritisks gars, kas vienmēr attīstās tālāk, un tomēr vienā, otrā ziņā nelokāmi konservatīvs un stingras autoritātes aizstāvis. Viņš ir vēss, pat skeptisks domātājs, bet viņš nododas arī mistiskiem ticības noģidumiem; viņš ir dzīvespriecīgs, dzīves baudītājs grieķis, bet reizēm viņš parādās tanī pašā laikā kā askēts, kas bēg no pasaules. Platons allaž bijis topošs gars, kas arī izskaidro to, ka viņa gara dzīve aptver daudz pretstatus [19, 54].

Jau agrā jaunībā Platons sācis sacerēt traģēdijas u.c. žanru literāros darbus, taču apmēram 20 gadu vecumā, pēc iepazīšanās ar Sokratu, sadedzinājis visus savus agrīnos sacerējumus. Sokrata personība un uzskati tik ļoti ietekmēja Platonu, ka viņš savos darbos - dialogos padara Sokratu par literāru varoni, kurš faktiski vada šos dialogus. Vai Platons bija vistuvākais no Sokrata mācekļiem, ir grūti teikt, bet, ja mēs kaut ko nopietni zinām par Sokratu, tad tas ir lielā mērā Platona dialogu nopelnis.

Platons kļūst par vienu no ievērojamākiem grieķu rakstniekiem - literāts, stilists, un viņa dialogi arī mūsdienās ir ļoti ievērojams literatūras piemineklis. Platons ir rakstītā vārda meistars, radošs domātājs ar plašu iztēli. No Platona ir saglabājušies vairāk nekā 30 garāki vai īsāki dialogi. Bez dialogiem ir saglabājušās arī Platona "vēstules".

40 gadu vecumā Platons (387.g.pr.Kr.) nodibina Atēnu apkaimē Akadēmiju, kura pastāvēja gandrīz 1000 gadus (līdz 529.g.pēc Kr., kad imperators Justiniāns iznīcināja visas pagāniskās skolas, tajā skaitā arī jaunplatoniku skolas). Platona Akadēmija faktiski bija pirmā univerisitāte Rietumu pasaulē. Tāpēc viņu uzskata par "akadēmiskās" izglītības tēvu un celmlauzi [13, 24.-25.; 39, 177].

Platona filozofija ir gan kosmoloģija, gan mācība par esamību, izziņu, dvēseli, tikumību un valsti. Platons apgalvo, ka cilvēkam galvenā ir tieksme uz mūžīgo, nepārejošo, proti, uz ideju valstību. Tā ārstē dvēseli un atjauno sabiedrību.

Dialogā "Sofists" filozofam tiek uzdots jautājums "kas ir viss esošais?". Platons atbild: ideju esamība (absolūtais) un jutekliskā esamība (relatīvais). Realitātē abas pasaules ir saistītas. Idejas kā lietu forma un kā patiesās esamības pasaule ir pirmtēls, topošajai pasaulei. Tajā pat laikā Platons norāda uz lietu līdzdalību idejās kā pielīdzināšanos tām. Šī doma par ideju pasaules un lietu pasaules pretstatu un vienotību Platons mācībā par esamību ir pati būtiskākā.

Dialogā "Parmenīds" Platons analizē ideju iedabu un norāda uz Vienu, kas ir visa eksistējošā pamatā, nosaka likumus un lietu pasaules tipus un veidus. Viņš norāda ideju galvenās īpašības: absolūtā pilnība, neatkarīgā eksistēšana, nemainīgums, mūžīgums.

Dialogā "Valsts" Platons runā par ideju kopumu, ideju sfēru, kura veido piramīdai līdzīgu sistēmu, kuras virsotnē atrodas labā ideja kā visu ideju ideja. "Parmenīdā" picminētais Viens faktiski sakrīt ar "Valsti" traktēto Labo ideju, kas stāv pāri jebkādai sadalītībai. Labais jeb dievišķais ir ne tikai "kaut kas", kas stāv pāri esamībai, bet arī visa cēlonis un mērķis (telos).

Dialogā "Valsts" Platons ar alegorijas par alu palīdzību norāda uz plaisu starp ideju pasauli un lietu pasauli. Viņš salīdzina materiālās lietas ar izkropļotām ideju ēnām. Pazemes alā jau no bērnības iesprostotie cilvēki ar ķēdēm pieķēdēti tā, ka var redzēt tikai alas sienu. Aiz viņu mugurām uz paaugstinājuma deg ugunskurs un gar to kādas būtnes nes dažādus priekšmetus, kuru ēnas krīt uz sienas. Pieķēdētie cilvēki notur šīs ēnas par patiesām lietām [25, 126.-129.]. Ar šo alegoriju Platons vēlas atklāt ne tikai cilvēku zināšanu ierobežotību, bet arī filozofijas nozīmi. Persona, kurai izdodas aizbēgt no alas un redzēt patiesos apstākļus saules gaismā, ir filozofs, kurš zina formas jeb idejas.

Pēc Platona domām, lielākā daļa cilvēku dzīvo "ēnu" valstī un notur novērotos priekšmetus par īsto būtību. Maņu novērojumi tur tos gūstā, un tie iedomājas, ka viņu uzskati it tiešām patiesi. Tikai pamazām un ar lielām pūlēm cilvēks spēj atbrīvoties no savām ilūzijām un aptvert patiesās formas jeb idejas. Saule ir labā ideja jeb forma, kas apgaismo visas lietas. Daži pētnieki šeit ir saredzējuši mistiskos elementus Platona domāšanā.

Iepazīšanās ar Platona mācību par dvēseli uzrāda tās saistību ar mācību par esamību, izziņu un pedagogijas jautājumiem. Jautājumu par ideju izziņas Platons saista ar anamnēzi, t.i., atcerēšanos. Savukārt atcerēšanās teorija izrietēja no viņa mācības par dvēseles nemirstību [24,32].

Platons norāda, ka lietu izziņas ceļš ir divējāds:

1) abstrahēšanās, vispārināšana, virzīšanās uz augšu, uz visa esošā pirmsākumu, uz augstāko dievišķo ideju;

2) virzīšanās uz leju, no augstākās idejas uz tai pakļautām zemākām idejām; no pašiem vispārīgākajiem jēdzieniem līdz mazāk vispārīgiem.

Šajā jautājumā Platons iet tālāk par savu skolotāju Sokratu. Viņš parāda jēdzienu subordināciju un veido dialektiku kā domāšanas metodi. Viņa izpratnē zināšanu ieguve ir daudzpakāpju process. Lai nonāktu līdz istās būtības zināšanām, Platons paredz šādus posmus: vārda jeb nosaukuma zināšana, attēla zināšan un zināšanas kā tādas. Ceturtais posms paredz pāreju uz idejas būtības zināšanām.

Platons bija pārliecināts, ka izziņu sekmē cilvēka nemirstīgās dvēseles atmiņas (tā domāja arī Sokrats) par ideju pasauli, kuru tā vērojusi pirms iemiesošanās mirstīgajā ķermenī. Dvēsele ir ieslodzīta mūsu ķermeņa cietumā un tā pirms cilvēka dzimšanas esot ceļojusi skaistajā pasaulē un vērojusi idejas [24, 41].

Darbos "Valsts" un "Likumi" Platons aicina pilveidot gan ķermeni, gan dvēseli. Viņam pieder jēdziena "ķermeņa kultūra" ieviešana. Vēlāk šo jēdzienu plaši pielietoja daudzās valstīs, un tagad to lietojam arī mēs (jēdziena "fiziskā kultūra" vietā) [25, 41].

Raugoties no vēsturiskā un pedagoģiskā viedokļa uz ķermeņa kultūras attīstību antīkās sabiedrības klasiskajā periodā, redzam, ka jau toreiz daļēji izpaudās fiziskās audzināšanas funkciju izmaiņas: no sabiedrības izglītojošās, attīstošās, audzinošās uz individuālo vajadzību apmierināšanu. Grieķis sevi sāk apzināties ne tikai kā sociālu būtni, bet arī kā spēcīgu, neatkarīgu un brīvu individu. Tāpēc jārūpējas par dvēseles un ķermeņa veselību [26, 102.-103.].

Grieķu kultūras klasiskajā periodā izglītošanas sistēma vienlaicīgi bija arī fiziskās un tikumiskās audzināšanas sistēma, kuras mērķis bija veidot grieķu fizisko un tikumisko ideālu. Lai šo mērķi sasniegtu, vajadzēja nodarboties nevis ar sausu teoretizēšanu, bet gan risināt praktiskus jautājumus, piemēram, kā cilvēkam jādzīvo. Par to liecina Platona morāles filozofijas pamattēzes. Platons akcentē četrus galvenos tikumus jeb tikumības: gudrības tikumība - augstākā tikumība; vīrišķības tikumība; mērenības (saprātības) tikumība; taisnīguma tikumība. Šie četri tikumi noteica grieķu dzīves gudrību, viņu morālo domāšanu. Šo tikumu analīze Platonam ir saistīta ar ideālas valsts projekta iztirzāšanu dialogos "Gorgijs" un "Valsts".

Dialogā "Gorgijs" Platons izsaka domu, ka valsts ir organiski izveidojusies kā cilvēku kopdzīves veids. Tāpēc Platona izpratnē atsevišķa cilvēka tikumiskā dzīve var īstenoties tikai valstī, bet, lai cilvēki tajā varētu dzīvot saskaņā ar savas dvēseles prasībām, tiem ir vajadzīgs kāds sabiedrīks garants. Par tādu, pēc Platona domām, varētu kļūt ideālais valsts tips [41].

Dialogā "Valsts" Platons izklāsta savu ideālas valsts modeli. Ideālā valstī jābūt trīs iedzīvotāju grupām. Katrai no tām, kā norāda Platons, jāuztic to spējām atbilstoši pienākumi. Pirmo grupu veido valsts vadītāji, filozofi. Tiem jābūt pašiem gudrākajiem. Otrajā grupā ir kareivji un sārgi. Tiem jābūt drosmīgiem cilvēkiem,

krietniem savā uzvedībā. Trešajā grupā ietilpst amatnieki un zemkopji. Šie slāņi nodrošina valsti ar apģērbu, pārtiku, izejvielām utt. Tie atbild par materiālās labklājības uzturēšanu valstī. Lai valsts vadītāji neizmantotu varu savtīgās interesēs, tiem nedrīkstētu būt nekāda privātā īpašuma un privātās dzīves. Viņiem nedrīkstētu būt savas ģimenes, bērnu, sievu. Tādā gadījumā valsts vadītājiem nerastos egoistiskas tieksmes [25].

Ideālai valstij Platons pretstata četras, pēc viņa domām, izvirtušas valsts formas: "timokratiju", slavas un varas kāras karotāju kastas valdību; "oligarhiju", kur valda bagātie; "demokrātiju", ar ko viņš saprot "nevaldāmības un nolīdzināšanas stāvokli valstī", visbeidzot - "tirāniju", t.i., kāda atsevišķa indivīda absolūtas patvaļas valdību [25].

Dzīves beigu posmā dialogā "Likumi" Platons izklāsta "vēl labākas valsts" modeli, kas, viņaprāt, varētu ātrāk realizēties dzīvē. Filozofs iedomājas šo valsti kā ļoti neliela apmēra agrārvalsti. Te Platons neprasa ģimenes un privātīpašuma iznīcināšanu, taču arī šeit jābūt stingrai pārraudzībai. Pārāk lielais iedzīvotāju skaits jānovērš ar bērnu skaita ierobežošanu un izsūtīšanu uz kolonijām. Šeit arī nav izcelta krasa nošķirtība starp valdītājiem un pavalstniekiem. Platons norāda, ka cilvēki, kam pieder absolūta vara, tiek pavadināti uz patvaldības nodibināšanu. Ar to viņš pamato savu prasību pēc "jauktas valsts iekārtas formas", kur jāvalda "likumam" un harmoniski jāsavienojas autoritātes un brīvības principam. Īpaša uzmanība jāvelta audzināšanai. Skolas apmeklēšana ir obligāta visu pilsoņu bērniem un abiem dzimumiem. Bērniem no 3.līdz 6.dzīvības gadam ir paredzēta priekšskola; līdz 10 gadu vecumam tiem jānodarbojas tikai ar miesas vingrinājumiem, vēlāk ar citām spēlēm, dejām un dziedāšanu, un tikai pēc 10 gadu vecuma jāsāk mācīt lasīt un rakstīt.

Liela nozīme ir tikumiskajai audzināšanai. Tikumība top, tiecoties atturēties no ķermeņa prasībām, nepakļauties tām. Tādējādi Platona izpratnē ķermenis atrodas dvēseles pakļautībā. Tikumības priekšnosacījums ir dvēseles nemirstība, jo tad, ja tāda nepastāv, nav iespējama atmaksa, kas nodrošinātu taisnīgumu.

Šis otrās labākās valsts politiskai un kulturālai dzīvei piemīt stingri konservatīvs raksturs. Visai redzamu vietu ieņem reliģiskais kults. Pret politiskiem reformatoriem un reliģijas zaimotājiem jāuzstājas ar vielīlāko stingrību. "Brīvdomātāji" jāiesloga cietumos, vienīgi garīdzniekiem atļauts tos apmeklēt, un, ja neizdodas tos atgrīzt, tie jānodod bendem. Nāves sods paredzēts par ļoti daudziem noziegumiem.

Tajā pat laikā Platona ideālajai valstij raksturīgas humānas iezīmes. Tā, piemēram, ir paredzēta vispārēja nabagu apgāde. Nevienš, pat vergs, nedrīkst nonākt galīgā postā. Visa dzīves kārtība līdz pat sīkumiem ir ar likumu regulēta, sākot ar bērnu kopšanu un rotaļu lietām līdz vienmērīgai kreisās un labās rokas veiklības attīstībai, sākot ar medišanu un zvejošanu līdz dažādiem deju veidiem un

sīki izstrādātiem būvniecības un tirgus nolikumiem, kā arī apbedīšanas kārtībai. Ja valsts iejaucas sieviešu dzīvē, tad attiecīgo ierēdņu vietas jāieņem sievietēm [41].

Platons apzinās, ka ideālas valsts īstenošana nebūs viegla. Tas būs iespējams tikai tad, kad filozofs kļūs par valdnieku un valdnieks kļūs par filozofu, jo tikai filozofs var izprast patieso, reālo esamību - ideju pasauli, kas nosaka likumus, lietu pasaules tipus un veidus, kā arī mācību par Labo, dievišķo ideju, kas ir ne tikai esamības augstākais cēlonis, bet arī mērķis. Tādējādi Platona morāles filozofijā ienāk teleoloģija - (gr.telos - mērķis) mācība par mērķtiecību. Labā ideja padara noderīgas pārējās idejas un tikai Labajā idejā ir "citu" ideju iespējamība. Tā aptver visu esošo, valda pār pasauli un nosaka lietu pasauli.

Platona ieguldījumu filozofiskās domas attīstībā, pirmkārt, nosaka tas fakts, ka viņš jau ir profesionāls filozofs, kurš savus uzskatus izklāsta rakstiski un liek pamatus pirmā objektīvā ideālisma sistēmai filozofijas vēsturē. Otrkārt, Platons pamato dialektiku kā domāšanas mākslu: viss atsevišķais un savstarpēji nesaistītais tiek reducēts uz vienotu ideju vai arī gluži otrādi - viss tiek sadalīts, tiecoties izziņāt katras lietas būtību. Treškārt, Platons norāda uz cilvēka dvēseles būtību un tās attiecībām ar ķermeni. Ceturtkārt, Platona priekšstatus par ideālu valsti caurvij viņa morāles filozofija un pedagoģiskie uzskati, kuros viņš apskata galvenokārt iespējas izziņāt, izprast Labā ideju un, balstoties uz to, sakārtot valsti, pilnveidot sevi gan garīgi, gan fiziski, izveidot sevi kā racionālu un morālu būtni atbilstoši kalokagatijas principam, tādējādi sasniedzot augstāko labumu. Antīkās filozofijas klasisko periodu noslēdz izcilākais Platons skolnieks - Aristotelis.

Aristotelis (384-322.g.p.Kr.)-sengrieķu filozofs un enciklopēdiski izglītoti cilvēks.

Pēc satura Aristoteļa darbus var iedalīt septiņās grupās:

- 1) loģiskie traktāti "Organons";
- 2) dabaszinātniskie raksti - "Fizika", "Mehānika", "Par izcelšanos un iznīkšanu", "Par meteoroloģiju";
- 3) bioloģiskie raksti - "Dzīvnieku vēsture", "Par dzīvnieku izcelšanos", "Par dvēseli";
- 4) darbi par pirmo filozofiju - "Metafizika"*;
- 5) raksti par pedagoģiju;
- 6) sociālpolitiskie raksti - "Politika", "Atēnu politija" u.c.;
- 7) raksti par morāli, mākslu, poēziju un retoriku - "Nikomaha ētika", "Eidēma ētika", "Lielā ētika", "Poētika", "Retorika" u.c.

Aristoteļa "Metafizika" sākas ar vārdiem "Visi ļaudis pēc savas dabas tiecas pēc zināšanām[...].Viņi sāka filozofēt, lai izbēgtu no nezināšanas[38, I, 1980 a, 21].

* I gs.p.Kr. Rodas Andronīks sagrupē Aristoteļa darbus tādā secībā, ka vispirms bija fizika un tikai tad filozofiskie traktāti, tādēļ pēdējie ieguva nosaukumu metafizika, t.i. "pēc fizikas".

Zināšanas viņa izpratnē bija augstākā vērtība.

Aristotelis mācīja, ka izziņa un zināšanu ieguve ir augstākā bauda. Kas kaut vienreiz ir apjēdzis, cik zinātne ir skaista, top skaidrs, ka tā ir neizsakāms prieks. Zināšanas ir skaistas pašas par sevi, bez saistības ar noteiktu vietu un laiku. Filozofam ir jātiecas projām no saistības ar pārejošo, nenozīmīgo un jānonāk tīrās patiesības valstībā. Viss pārējais ir nieki, tukšas runas un garlaicība, kas nav dzīves vērtā. Aristoteļa priekšstats par filozofiju bija cieši saistīts ar apzināšanos, kā nepieciešams dzīvot sabiedrībā. Katram cilvēkam ir jāapzinās sevi kā sabiedrības daļu. Filozofs, pēc viņa domām, nenostājas pret sabiedrību un arī neaiziet no tās: par to liecina visa Aristoteļa dzīve.

Filozofam ir dziļāk jāaptver dabas un sabiedrības likumsakarības un jānāca cilvēkus dzīvot saskaņā ar tām. Tādējādi Aristotelis filozofijai un filozofēšanai ir piešķīris universālu raksturu.

Aristotelis veidoja universālu zināšanu klasifikāciju. Agrinajā grieķu filozofijā gudrība nozīmēja sinkrētisku kosmosa ainas vērojumu, kurā filozofiskais vērojums neatšķīrās no zinātniskā. Aristotelis katrai no šīm nozarēm piešķir noteiktu funkciju, kuru vidū īpaši tika izdalīta pirmā filozofija. Filozofiju Aristotelis iedalīja: 1) teorētiskajā (t.i., prāta vērojumā), kuras mērķis ir iegūt zināšanas pašu zināšanu dēļ, 2) praktiskajā filozofijā, kuras mērķis ir sniegt zināšanas darbībai, un 3) poētiskajā, kura sniedz zināšanas daiļrades procesam. Teorētiskā filozofija sadalās fiziskajā, matemātiskajā un pirmajā. Fiziskā filozofija pēta substancionālo un kustīgo, matemātiskā - abstrakto un nekustīgo. Praktiskā filozofija iedalās ētikā un politikā, poētiskā - poētikā un retorikā. Teorētiskā filozofija, pēc Aristoteļa domām, ir pārāka par praktisko un poētisko, un savukārt teorētiskajā galvenā loma bija pirmajai filozofijai.

Pirmā filozofija pēta esošo kā tādu, tā būtību, īpašības. "Metafizikā" Aristotelis rakstīja, ka pastāv zinātne, kas aplūko tieši esamību kā tādu un to, kas tai piemīt kā esamībai. Šī zinātne nav identa ne ar vienu no konkrētajām zinātnēm, jo tās visas par savas analīzes priekšmetu ņem kādu esamības daļu, bet nerunā par to, pastāv vai nepastāv šī daļa. Par esamību mēdz runāt dažādās nozīmēs. Viena no tām ir esamība kā nejaušais (par to neinteresējas neviena zinātne), cita - esamība kā patiesība un neesamība kā meli. Bez tam pastāv arī dažādas izteikumu formas par esamību, piemēram, viena no tām norāda lietas būtību, cita kvalitāti, kvantitāti, vietu, laiku u.c. Vēl var runāt par esamību īstenībā un iespējamībā. Taču pirmajā vietā no esamības raksturojumiem atrodas būtība. Būtība ir pirnā no visiem viedokļiem: gan no jēdziena, gan no izziņas, gan no laika. Kas grib izzināt esamību kā tādu, tam ir jānoskaidro būtība, tās daba. Šī izziņa ir vienas zinātnes uzdevums, un tā pēta to, no kā ir atkarīgs viss pārējais un pateicoties kam tas tiek apzīmēts. Ja tā ir būtība, filozofam ir jāizzina pirmsākumi, tam ir jāzina arī šie pirmsākumi visam (kopumā). Tāds ir filozofs. Tātad filozofijas uzdevums - lietu būtības izziņa[38, I, 983 a, 20].

Aristoteli nesaistīja Sokrata atziņa: "Es zinu, ka neko nezinu", bet viņš atzinīgi izsakās par Sokrata centieniem izmantot induktīvos pierādījumus un sniegt vispārīgās noteiksmes.

Aristoteļa attieksme pret Platonu ir kritiska: "Platons mans draugs, bet patiesība dārgāka".

Salīdzinot Platonu un Aristoteli, skolotāju un skolnieku, jānorāda uz šādiem momentiem:

Platona metafizika balstās uz divu pasaļu pretstatu: ideju pasaules un lietu pasaules pretstatu vienotību un saistību. Ideju pasaule ir reālā esamība, bet lietu pasaule ir neesamība, un tam visam pāri stāv Labā ideja jeb dievs, kas valda pār ideju pasauli, matēriju un nosaka lietu pasauli.

Aristoteļa metafizikas pamattēzes ir šādas:

Vispirms jānoskaidro esamības būtība, t.i., kas ir būtība pati par sevi, ko tas nozīmē "būt", kas ir esamība, kāda ir tās būtība, daba un raksturs. Tikai tad, kad tas ir noskaidrots, jārod atbilde uz jautājumu, kas ir esamība kā norise, kā process, jo "būt" nozīmē, ka lieta atrodas procesā, kur tā pārveidojas, mainās (dinamikā, bet ne tikai statikā). Esošā lieta var kļūt par kaut ko citu, piem., sēkla, ola. Tātad, jābūt arī pārmaiņu izpratnei, cēlonības izpratnei, no kā rodas, kādā veidā jeb formā, kas to izdarīja un kādēļ to izdarīja? [38, I, 6.nodaļa].

Aristotelis atšķirībā no Platona (kurš pētīja galvenokārt ideju pasauli), risina jautājumu: "Uz kāda pamata viss var pastāvēt". Citiem vārdiem, viņš atzīst materiālās pasaules reālo esamību un meklē tās cēloņus un pirmsākumus. Savā "Metafizikā" Aristotelis norāda 4 visu lietu tapšanas cēloņus:

- 1) viela jeb matērija (substrats no kā viss izveidots),
- 2) forma jeb būtība (jeb eidoss, kā Platonam),
- 3) kustības cēlonis jeb radošais pirmsākums,
- 4) mērķis (t.i., kādēļ?).

Pēc Aristoteļa domām, pasaules lietu tapšanai pirmām kārtām ir nepieciešama viela un forma, t.i., matērija un būtība. Šī procesa pētīšana ieņem centrālo vietu viņa metafizikā. Tādējādi par vienu no galvenajiem priekmetiem Aristoteļa metafizikā izvirzās matērijas un formas opozīcija.

Forma Aristoteļa filozofijā pēc savas būtības ir tuva tam, ko Platons sauca par ideju (eidoss). Starpība tā, ka Platons to izprata kā lietai pāri stāvošu transcendentu pirmtēlu, bet Aristotelis to ieviesa pašā laikā kā imanentu principu [38, I, 987 a, 30-988 b, 20].

Aristoteļa izpratnē katras lietas forma ir mūžīga tādā nozīmē, ka tā nerodas un nepazūd. Rodas lieta. Mēs, piem., veidojam statuju un vērojam, kā vara klucis top par statuju. (Šis tapšanas process nenozīmē to, ka forma - statuja - šeit rodas pirmoreiz, ka šis process ir formas tapšanas process.) Šeit varš kā materiāls tikai iegūst apveidus, kuri tam līdz šim nav piemītuši. Apveidi kļūst par formu. Tādēļ, lai forma varētu kļūt par atsevišķas lietas formu, tai ir vajadzīgs savienoties ar kaut

kādu nenoteiktu substrātu, matēriju. Matērijas pirmnoteiksme ir noteiksmes trūkums, tai trūkst tā, kas tai ir jāiegūst - forma. Pēc Aristoteļa domām, forma nevar rasties no esamības, jo tad tai vajadzētu pastāvēt jau pirms savas rašanās. Tā nevar rasties arī no neesamības, jo ne tās nekas nerodas. Tātad ir kaut kas starp šiem diviem veidiem. Šis vidusveids ir iespējamība. Matērija ietver sevi formas iespējamību. Forma ir iespējamības īstenošana. Aristotelis savu ideju par formas un matērijas attiecībām realizēja saistībā ar visām apjēdzamām lietām. Pats varš ir forma, kuru veido matērija no četriem pirmelementiem (ūdens, uguns, zemes un gaisa). Arī šiem elementiem katram ir sava forma un matērija. Taču tālāk redukcijā, pēc Aristoteļa domām, iet nevar. Matērija, no kuras rodas pirmelementi, nevar tikt izteikta vairs ne ar kādu citu jēdzienu. Tā pastāv tikai iespējamībā kā pirmmatērija, nenoteikts substrāts, un kā tāda ir tikai domājama. Runājot par matēriju un formu, Aristotelis filozofijā ieviesa arī citus nozīmīgus jēdzienus. Matēriju viņš dēvēja par lietas potenci, formu - par šīs potences realizāciju, enerģiju, entelehiju* [38,I., 412a,10]. Forma matēriju pārrada konkrētā lietā, nosaka tās veselumu. Tas notiek procesā jeb kustībā no iespējamības uz īstenību. Platons pretnostatīja esamību un tapšanu (viņam tās nebija savienojamas lietas), bet Aristotelis ieviesa esamības mācībā tapšanas jēdzienu, mācību par potenciāla pārvēršanos aktuālajā. Filozofija pirmoreiz tik dziļi un izvērsti apzinājās tapšanas procesu.

Tapšana ir saistīta ar cēloni. Cēlonis ir tas, no kura izriet izmaiņas. Izmaiņas savukārt ir saistītas ar mērķi: pastaigāšanās mērķis, piemēram, ir labas veselības iegūšana. Mērķi uzrādīt ir samērā vienkārši tādām darbībām, kas saistītas ar cilvēka rīcību. Taču Aristoteļa koncepcijai nav raksturīga antropomorfiska ievirze, t.i., cenšanās pasauli pielīdzināt cilvēka mērķtiecīgai darbībai. Viņu galvenokārt interesēja pasaules, dabas pašnoteiksme, vispārēja mērķtiecība, kurai viņš pievērsās mācībā par teleoloģiju (telos - mērķis, arī galarezultāts, piepildītība, logos - mācība).

Dabas lietu mērķis ir realizēt to iespējamību, kas tajās atrodas. Tāpēc zināmā mērā mērķa cēlonis ir idents formai. Lietām piemīt nevis kaut kāds ārēji piešķirts mērķis, bet gan tās tiecas realizēt savu iekšējo būtību. Iespējams, ka šajā mācībā uz filozofiju atstājuši iespaidu Aristoteļa uzskati bioloģijā. Aristotelis pētīja dzīvnieku dzīvi, organismu rašanās procesu, sēklas attīstību par būtni, instinktu mērķtiecību organismu pielāgotību, novecošanu, kā arī cilvēka dvēseles (psihes) mērķtiecīgo darbību. Visur viņš saskatīja likumsakarīgu attīstību un virzību, sevis realizāciju. Arī pasaulē kopumā. Pēc viņa domām, viss tiecas uz sevis realizāciju, noteiktas (mūsdienās teiktu - gēnos un uzbūves iekšējās likumsakarībās ieprogrammētas) formas iegūšanu. Aristotelim svarīgi saprast ne katras konkrētas formas realizāciju,

* Entelehija - aktuāla darbība, ideāls iekšējs spēks, kas nosaka visu dabas procesu mērķtiecību.

bet strukturālo noformētību vispār. Aristoteļa mācībā izskanēja sengrieķu kultūrai aktuālā doma: kāpēc nav haosa, bet ir zināma sakārtotība, kas atkārtojas? Haosu pārvar pastāvošā tieksme realizēt formu, iegūt būtību. Ja daba ir ieguvusi noteiktu stāvokli un cenšas to apliecināt, tas, pēc Aristoteļa domām, liecina par mērķtiecības pastāvēšanu. Formu noteiktību, sakārtotību, mieru un harmoniju Aristotelis daudz lielākā mērā saskatīja dabā nekā cilvēka dzīvē vai mākslā. Teleoloģija kā tieksme uz formas pilnību piešķir vērtību katrai dabas būtnei, pat vissīkākajai un cilvēkam visnepatīkamākajai.

Taču mācībai par formu ir arī otra puse. Aristotelis izsaka domu, ka esamības pilnība jau pastāv, ka tā potenciāli ir jau dota. Principā viss jau ir noticis, un tā, kā nav, nekad arī nebūs. Attīstība un evolūcija izvērs, aktualizē, iemieso matērijā tikai to, kas jau pastāv kā mērķis. Šai pilnības pastāvēšanai vajadzīgs kaut kāds pamatojums. Meklējot šādu pamatojumu, Aristotelis pārvērtā bioloģiju teleoloģijā, bet teleoloģiju - teoloģijā. (Vārds "teoloģija" grieķu valodā darināts no vārdiem theos - dievs un logos - mācība. Daudzi pētnieki uzskata, ka šo terminu filozofijā esot ieviesis Aristotelis, lai apzīmētu savu mācību par pasaules prātu, pirmkustinātāju, dievu.) Visi Aristoteļa mācības pamatprincipi - par matērijas un formas attiecībām, aktuālo un potenciālo, mērķtiecību, kustību un attīstību - ja tie tiek konsekventi izdomāti līdz galam, ved pie teoloģijas. Ja pasaule ir pilnība, tā ir mūžīga. Mūžīga ir arī kustība. Aristotelis uzskatīja, ka mūžīgai kustībai nepieciešami jābūt ar cēloni, kurš tāpat ir mūžīgs. Tas ir tāds cēlonis, kas koncentrēts pats sevī un ir nekustīgs, jo citādi tam pašam savukārt vajadzētu meklēt cēloni. Šādu ārpus cēlonības esošu cēloni Aristotelis dēvēja par kosmisko prātu, jo tas domājot pats sev. Cita sakarībā viņš to sauca arī par dievu. Dieva īpašības Aristotelis nav izsecinājis no reliģiskās dogmatikas, jo senajiem grieķiem tādas vienkārši nebija. Tās viņš atvasināja no jēdziena loģiskās analīzes. Aristoteļa dievs nav mitoloģisks, nav arī mistisks, bet daudz lielākā mērā gan kosmoloģisks un loģisks. Aristoteļa dievs domā gan esamības formas, gan domāšanas formas. Dieva jēdzienā atkal kļūst spilgti redzams esamības un jēdziena saistības princips.

Aristotelis norāda, ka jādomā arī par to, vai iespējas (potences) var īstenoties (realizēties), jo kaut kam atrasties procesā nozīmē realizēties. Ikviens liera grib sasniegt savu maksimālo iespēju īstenošanu. Tas ir ielikts katras lietas būtībā. Tāpēc jāņem vērā dažādos pārmaiņu veidus, piem., kvantitatīvas, kvalitatīvas u.tml., kas liecina par matērijas formu maiņām, kur mainās lietu struktūra (ūdens sasalst ledū).

Tā analizēja būtību Aristotelis un tomēr tas viņu neapmierināja. Viņš cenšas noskaidrot matērijas būtību un uzskata, ka, lai to izprastu, jāieved divi papildus jēdzieni: 1) "pamatviela" vai "substance", jo lietu neveido tās īpašības vai iezīmes un to kombinējums. Litas pamatā ir "pamatviela" - substrāts. Te jau parādās Aristoteļa un Platona mācību atšķirības. 2) jāņem vērā pirmais cēlonis, pirmkustinātājs, kas iesaista lietu procesā. Aristotelis: māls nevar pats no sevis kļūt

par statuju. Matērija - pasīvais sākums. Tajā iekļauta tikai dabas iespējamība. Dažādiem pasaules procesiem vajag kaut kādā veidā sākties. Process bez sākuma nebija domājams un saprotams. Šāda pirmcēloņa meklēšana Aristotelim bija loģiska nepieciešamība procesu izpratnei, kas faktiski ieguva astronomisku izpratni, vēlāk reliģisku un teoloģisku izpratni. Aristotelis: Jēdziens "matērija" un "daba" nesakrīt. Jēdziens "matērija" ir šaurāks. Jēdziens "daba" fiksē matērijas un formas vienotību. Matērija ir mūžīgs savdabīgs substrāts, no kura rodas visas lietas, bet pati no sevis tā nav ne uz ko spējīga. Matērijai ir jāpiedod forma. Par visu formu formu Aristotelis uzskata dievu kā pirmkustinātāju (bezcēloņa cēlonis, nekustinātais kustinātājs). Dievs šeit nav domājams kā kāda personiska būtne, kurš atrastos ārpus pasaules. Runa ir par pēdējām lietām, t.i., par pašu pirm pamatu. No pirmkustinātāja nekustīguma idejas Aristotelis secināja domu par dieva bezķermeniskumu. Jebkurš ķermeniskums, materialitāte nozīmētu iespēju pārvērsties citā esamībā, bet tas savukārt nozīmētu kustību. Dievs nekam nevar būt par substrātu, iespējamību. Tāpēc tas viscaur ir tikai īstenība un tūrā forma. Tīrās formas jeb dieva pastāvēšanu, pēc Aristoteļa domām, var pierādīt ar analogijas palīdzību. Šajā sakarā Aristotelis pievērsās cilvēka analīzei. Cilvēks sastāv no matērijas (ķermeņa) un formas, kuru Aristotelis nosauca par dvēseli. Traktātā "Par dvēseli" Aristotelis liek pamatus tam, ko šodien saucam par psiholoģiju kā zinātnei. Psiholoģiju kā mācību viņš ierindoja augstākajā zinātņu rangā, apgalvojo, ka dvēseles izziņa ir nosacījums jebkuras patiesības izziņai vispār [38, I, 402 a, 5-403 b, 15].

Savā mācībā par dvēseli Aristotelis cenšas risināt jautājumus par dvēseles dabu, par dvēseles un ķermeņa attiecībām un par dvēseles nemirstību*.

Aristotelis kritiski izvērtē to filozofu domas, kuri pirms viņa bija pievērsušies dvēseles dabas izpētei [38, I 403 b 20-412 a 5].

Aristotelis noliedz ideju par iedzimtību, bet atzīst iedzimtos dotumus (dāvanas, ieraduma varas nozīmi). Pēc viņa domām piedzimstot cilvēka dvēsele ir kā neapraktīta tāfele (tabula rasa). Pieredzes rezultātā domāšana satver "formas" līdz ar to objektu būtību. Aristotelis uzskata, ka dvēsele nav jāsaprot kā substance, kas kaut kur atrastos, bet gan kā spēja norisināties un dzīvot zināmā veidā. Vairumā gadījumos, raksta filozofs, dvēsele nedarbojas bez ķermeņa. Piemēram, naidā, dusmās, tieksmēs, jūtīgumā. Novecošanās, kā skaidro novājināšanos, bet ar to, ka novājinās ķermenis, kurā atrodas dvēsele. Ja vecumā pavājinās domāšana un apdomīgums, tad tas notiek kaut kāda cita bojājuma dēļ. Prāts nebūt netiek bojāts. Prāts ir kaut kas dievišķs un nekam nav padots.

Aristoteļa izpratnē, dvēsele ir kā pirmā entelehija dabīgiem ķermeņiem,

*Dvēsele (grieķu valodā psihe, latīņu valodā anima, animus) filozofijas vēsturē skaidrota 1) kā garīga substance, kā iekšējs, aktīvs jutekliski netverams spēks; 2) dvēsele visu dara dzīvu, kustīgu. Tā domāja arī senie grieķi.

kuriem ir dzīvības iespējamība. "Tātad", saka Aristotelis, "tas, pateicoties kam mēs dzīvojam, sajūtam un spējām domāt, ir dvēsele. Tā jāsaprot kā īpaša jēga un forma, bet nevis kā matērija vai substrāts. Tā kā dzīvās būtnes saslāv no matērijas un formas, tad jāsecina, ka nevis ķermenis ir dvēšles entelehija, bet dvēsele ir ķermeņa entelehija. Dvēsele nevar eksistēt bez ķermeņa un arī pati nav kaut kāds ķermenis. Dvēsele ir entelehija un jēga, kurai piemīt iespējamība "[38, I, 431 b, 20.-25.]".

Aristotelis norāda uz piecām dvēseles spējām: "barojošā" dvēsele, "sajūtošā" dvēsele, "tieksmju" spēka, "kustību" spēka un "domājošā" dvēsele. Galvenie dvēseles spēki ir tādi, kuri saskaņojas ar prātu un tādi, kuri nesaskaņojas ar prātu. To nosaka divi faktori: prāts un vēlmes. Saprātīgā dvēsele izpaužas garīgā darbībā, nesaprātīgā - tieksmēs, vēlmēs. Starp saprātīgo un nesaprātīgo kā vidējais Aristotelim ir sajūtu spējas. Dažas spējas ir saprātīgas, bet citas nesaprātīgas.

Aristotelis risina jautājumu arī par to, kāda ir cilvēka prāta būtība. Prāts ir tas, kurš var domāt visu. Lai to īstenotu, prātam ir jābūt pilnīgi neatkarīgam. Tam ir jāvalda par visu, lai šo visu varētu izzināt. Prāts savā būtībā, skaidro Aristotelis, ir spēja un dvēseles augstākais elements.

Aristotelis izsaka domu, ka nemirstīgs ir tikai aktīvais prāts kā augstākais gars, kas ir daļa no visas pasaules dieva prāta. Ja cilvēks attīsta savu aktīvo prātu, tad tas var attīstīties līdz īstenai gudrībai, īstenam garīgumam, kas cilvēku tuvina dievam. Taču šāda gudrība piemīt tikai filozofam: cilvēkam, kā jau tika atzīmēts, piemīt, galvenokārt, pasīvais, uztverošais jeb dzīvnieciskais prāts, kas rodas un iznīkst līdz ar ķermeni un dvēseli.

Teiktais liecina, ka Aristotelis noliedz dvēseles nemirstību, bet uzskata, ka nemirstīgs ir tikai individuālais aktīvais prāts kā augstākais gars, kas ir daļa no dieva prāta.

Aristotelim ir bijusi nojausma, ka cilvēks ir gan miesa, dvēsele un gars, lai gan domas par garu nav izvērstas, tomēr ar šo jēdzienu filozofs operē un to ievēros vēlāk kristietības filozofijas teorētiķi.

Aristoteļa izpratnē dvēsele dabā attīstās no zemākās pakāpes uz augstāko, sasniedzot zināmu organizācijas pakāpi. Rezultātā parādās jauna veida procesi vai funkcijas, kurām ir pašam savs īpatnējs raksturs. Pēc dvēseles rakstura un funkcijām Aristotelis izšķir trīs dažādus dzīvības līmeņus (trīs dažādas "psyches"):

1. Veģetatīvā dvēsele. Tā raksturīga visām dzīvām būtnēm, ieskaitot augus. Tā nosaka barības procesus, augšanu, vairošanos, t.i., nosaka dzīvības uzturošos procesus.

2. Sensitīvā dvēsele. Tā raksturīga dzīvniekiem. Pateicoties maņu orgāniem, sajūtām un spējām vēlēties, t.i., tiekties pēc patīkamā un izvairīties no nepatīkamā dzīvniekiem ir lielākas spējas nekā augiem reaģēt (redzēt, dzirdēt, sajūt).

3. Racionālā dvēsele - saprātīgā dvēsele. Tā raksturīga cilvēkam. To raksturo spēja racionāli domāt un spriest [38, I, 429 a, 10.-413 c, 15].

"Nikomaha ētikā" Aristotelis racionālajā dvēseles daļā izdala vēl divas sīkākas daļas: izziņošo un apsverošo. Pirmā ir tā, ar kuru mēs izziņām patiesību par nemainīgajām parādībām, otrā - tā, kura pievēršas mainīgajam. Šajā grāmatā filozofs izsaka domu, ka dvēseles spēja izziņāt patiesību izpaužas piecos veidos. Tie ir: māksla, loģiski teorētiskās zināšanas, praktiskā gudrība, filozofiskā gudrība, intuitīvais prāts [3, VI, 5].

Pēc Aristoteļa domām, loģiski teorētiskās zināšanas ir zināšanas par nepieciešami pastāvošo un esošo. Savukārt māksla ir ar patiesu domu saistīta radīšanas spēja. Praktiskā gudrība ir pareizas domas vadīta rīcības spēja, izšķirot to, kas cilvēkam labs un kas slikts. Intuitīvais prāts dod mums pamatatziņumus. Visprecīzākā no visām zināšanām ir gudrība, jo gudram vajag zināt ne tikai secinājumus, kas izriet no pamatatziņumiem, bet arī pareizi novērtēt pamatatziņumus. Tāpēc filozofiskā gudrība vienlaikus ir gan intuitīvais prāts, gan arī loģiski teorētiskās zināšanas, kā jau tāda spēja, kas ir visu izcilāko zināšanu virsotnē [3, VI, 3, 6, 7].

Teiktais liecina, ka Aristoteļa filozofija daudzus aspektos risina tos pašus jautājumus, kas izvirzīti Platona darbos, tikai dod šiem risinājumiem citādu ievirzi. Aristotelis sistematizēja un attīstīja grieķu zinātnes un kultūras sasniegumus daudzās nozarēs.

No Aristoteļa plašā darbu klāsta redzams, ka viņš pievērsies visdažādākajām nozarēm. Aristotelis aplūkoja ne tikai tos filozofiskos jautājumus, kas skar metafiziku: par matērijas un formas attiecībām, kategorijām, četriem pirmcēloņiem, entelehiju, teoloģiju u.c. Viņš interesējās arī par matemātikas filozofiskajiem jautājumiem, par dabu un tajā vērojamo mērķtiecību, nepieciešamību un nejaušību. Aristotelim ir atziņas par bezgalību, telpu, laiku, viņš rakstījis par kustību, izstrādājis kosmoloģiskas atziņas. Bioloģijā viņa atziņas saista teleoloģija, dzīvības izcelšanās, zooloģija, dzīvnieku klasifikācija. Attiecībā uz cilvēku dzīvi Aristotelī interesēja psihiskā dzīve - dvēsele, tās veidi, dvēseles un ķermeņa attiecības. Milzīgu ietekmi uz mācību par domāšanas likumiem Eiropas kultūrā atstājusi un vēl līdz šim laikam atstāj Aristoteļa izstrādātā loģika. Viņš pievērsies siloģismiem, nodarbojies ar pierādījumu analīzi, aplūkojis, kā notiek indukcija. Līdzās ētikas atziņām* Aristotelis ir pazīstams arī kā estētikas koncepcijas autors, viņš izstrādāja mācību par atdarināšanu mākslā (mimēsis), pievērsās jautājumam par traģēdijas specifiku, par katarsi. Aristotelī interesēja arī sabiedrības uzbūves jautājumi, valsts izcelšanās, politiskās iekārtas, to klasifikācija, valsts pastāvēšanas jēga, ekonomiskās attiecības, darba dalīšana, naudas loma, sadale utt.

Aristoteļa darbība antīkajā Grieķijā ir spilgta liecība tam, ka filozofija, ja tā ir atbrīvojusies no mitoloģijas, spēj reflektēt (risināt pārdomas) ne tikai par pasauli

*Skat. Kuzņecova A. Ētikas vēstures pamati.-Rīga: LSPA, 1997., 35.-40.lpp.

kopumā, bet arī par savu priekšmetu un līdz ar to apzināties pati sevi. Filozofija kopš šā laika spēja sistemātiski izvirzīt un apzināties savus terminus un kategorijas. Aristotelis radīja daudzus filozofijas terminus, kas saglabājušies līdz pat mūsu dienām (protams, mainot savu semantisko jēgu un kontekstu). Aristoteļa nopelns ir terminu "matērija", "teoloģija", "telcologija" u.c. ieviešana, pirmās kategoriju mācības izveidošana filozofijā. Viņa filozofijā tika aprakstīts zināšanu iedalījums, apzināta metodes loma. Aristoteļa secinājumos noteicošo vietu ieņēma loģika, kuru viņš pats arī bija iecerējis par visu zinātņu propedeitiku.

Aristotelis bija un paliek racionālists plašā šā vārda nozīmē, tāpat kā racionālistiska bija gandrīz visa antīkā filozofija kopumā. Viņa koncepcijā filozofija bija cieši savienota ar zināšanu ieguvī, kur empīriskie novērojumi, it sevišķi bioloģijā, atstāj atgriezenisku ietekmi uz pirmo filozofiju jeb metafiziku. Īsumā rezumējot, var atzīmēt, ka filozofija Aristoteļa koncepcijā ieguva šādas iezīmes: universāls skatījums, sistēmas veidošana, pasaules vērojums, praktiskā neieinteresētība (kaut arī Aristotelim nekas nav pretī redzēt filozofijas savienību ar varu), empīriskā detalizācija, savienota ar racionālistisko domāšanas veidu, formālisms saistībā ar ģenētisko analīzi, cēloņsakarību meklēšana, daļēja bioloģizācija (nevis antropomorfizācija), loģizācija. Aiz visa uosauktā slēpjas vēl dziļāks slānis, kas vēlāk deva iespēju viņa filozofiju ieplūdināt kristietībā un dažos islama teoloģijas strāvījumos un nonākt pie tādas filozofēšanas formas, kas ir savienojama ar monoteistisku reliģiju.

Vislielākais Aristoteļa devums cilvēcei ir viņa radītā zinātņu sistēma. Tās izveidošana ir tik milzīgs darbs, ka varēja būt pa spēkam tikai tādām cilvēkiem, kas visu savu dzīvi veltījis paticības noskaidrošanai. Viņa filozofija vispārīgā veidā ietvēra sevī visas tā laika zināšanas, un daudzas zinātņu nozares tika radītas no jauna vai ievērojami attīstītas tālāk. Process, kas saistīts ar tīrās izziņas nodalīšanu no pārējām dzīves sfērām, Aristoteļa filozofijā sasniedz savu kulmināciju. Filozofija līdz ar to ir ieguvusi tādu veidolu, ko var pazīt arī daudzās mūsdienu koncepcijās.

Ar Aristoteli noslēdzas antīkās filozofijas otrais - klasiskais periods.

Trešais antīkās filozofijas periods attiecas uz hellēnisma laikmetu, kas aptver laika posmu no IV gs. beigām pr.Kr. līdz III-IV gs. pēc Kr.

4. HELLĒNISMA LAIKMETA FILOZOFIJA

IV gs. beigās pr.Kr. pastiprinājās grieķu vergturu demokrātijas krīze. Atēnas kļuva par Maķedonijas Aleksandra izveidotās impērijas sastāvdaļu. Šis varenās valsts ātrā sairšana pēc Aleksandra Lielā nāves (323.g.pr.Kr.) nevarēja apturēt krīzes tālāko attīstību. Krīze iespaidoja grieķu un vēlāk arī romiešu domāšanu, kas atspoguļojās filozofijā.

Sakarā ar mainīgajiem politiskajiem apstākļiem filozofu uzmanība vairāk pievērsās ētikas problēmām. Filozofi mēģināja izveidot piemērotu un praktisku "dzīves filozofiju", kas palīdzētu cilvēkam dzīvot un atbildēt uz jautājumiem: kādēļ un kā ir vērts dzīvot; kas ir laime un kā to sasniegt; kāds pēc savas dabas ir cilvēks, kādas ir ķermeņa un dvēseles attiecības, kāda ir jutekļu un prāta loma ceļā uz patiesību u.tml. Dažādos šo jautājumu risinājumus hellēnisma periodā sniedz trīs atšķirīgi filozofijas novirzieni: skepticisms, epikūrisms un stoicisms.

Skepticisma piekritēji* uzskatīja, ka cilvēks tikai tad var būt laimīgs, ja viņš sasniedz nesatricināmu miera stāvokli un nav pakļauts ciešanām. Dzīves mērķi viņi saskatīja tur, kur cilvēka dvēsele, prāts ir brīvi no lietu patiesās izziņāšanas. Skepticisms mēģināja pierādīt, ka cilvēks nav spējīgs nonākt pie patiesības, jo pasaulē "viss plūst un mainās". Tāpēc arī cilvēka domas un jutekliskā uztvere ir mainīgas un ļoti noteiktas.

Antīko skepticismu pieņemts iedalīt trīs posmos:

- 1) agrīnais skepticisms (Pirrons, Timons);
- 2) skepticisms vidējā Platona Akadēmijā (Arkesilājs u.c.) un jaunajā Akadēmijā (Karneāds u.c.);
- 3) vēlīnais skepticisms (Seksts Empīriķis, Enesidēms, Agripa u.c.) [8, 179].

Skepticisma pamatlicējs Pirrons (ap 360.-275.g.pr.Kr.) mācīja cilvēkam, kas grib sasniegt laimi, atbildēt uz trim jautājumiem:

- 1) kāda ir pasaules lietu daba?
- 2) kādai vajadzētu būt mūsu attieksmei pret lietām?
- 3) kas izriet no šīs mūsu attieksmes? [43, I, 22].

Pirmais jautājums ir vēsts uz esamības būtības noskaidrošanu. Atbilde: jebkuras lietas esamība un līdz ar to arī tās pastāvēšana ir nenoteikta. Cilvēku spriedumi par tām var būt tikai aptuveni. Otrs jautājums aptver izziņas procesu un cilvēka attieksmi pret lietām. Atbilde uz to jau daļēji dota līdz ar pirmā jautājuma risinājumu. Ja lietu esamība paliek nenoteikta, tad to mainības un plūstības rezultātā nekas cits neatliek, kā atturēties no konkrētiem spriedumiem, kuros kaut

*Apzīmējums "skeptiķi" (no grieķu vārda "skeptikoi") sākotnēji vairāk nozīmēja "meklētājus" vai "jautātājus", nevis personas, kas visu apšaubā. Tikai ar laiku skeptiķi izveido filozofisku koncepciju, novirzienu - skepticismu (no grieķu vārda "skeptomas" - šaubas), kurš apšaubīja vai pat noliedza pasaules izziņāmību.

kas tiktu apgalvots vai noliegts. Trešais jautājums aptver cilvēka rīcību, dvēseli, iekšējo garīgo dzīvi. Atturoties no spriedumiem par lietām, kādas pastāv pašas par sevi, var panākt nesatricināmu dvēseles mieru, tā saucamo ataraksiju, kas skeptiķu izpratnē ir laimes priekšnosacījums.

Vēlinā skepticisma pārstāvis Seksts Empīriķis atzīmēja, ka tikai filozofiska izturēšanās var palīdzēt atrast dvēseles mieru. Tas, kas, cilvēku satraucot, esot lietu pretrunība un pasaules norišu izskaidrojumu lielā dažādība. Šādos apstākļos cilvēki esot domājuši: ja tikai izdotos atrast pareizos izskaidrojumus, cilvēku dzīvē ienāktu miers un neskaidriības beigas. Tas esot izraisījis dažādus pētījumus un meklējumus. Tomēr, turpinot šos pētījumus, skeptiķi esot atklājuši divas lietas: pašai "pareizībai" (pareizības kritērijam) var būt dažādas izpausmes, un cilvēki ātri kļūst "dogmatiski", jo uzskata, ka patiesība jau atrasta savus uzskatus uzspiežot citiem. Skeptiķi uzsver, ka katram uzskatam ir iespējams arī pretējais uzskats un tāpēc jāturpina meklēt. Pie kam katrs jauns uzskats ir jāpārbauda cilvēka pieredzē, jo tikai tādā veidā var izvairīties no "dogmatisma" [43, II, 211].

Teiktais liecina, ka skeptiķi nenoraidīja cilvēka pieredzi, bet ieteica atturēties no "dogmatiskiem spriedumiem" par šo pieredzi, ierobežojot jūtas, sekojot ierastajām tradīcijām un attīstot dažādas mākas. Atturēšanās no spriedumiem, pēc skeptiķu domām, var dot zināmu dvēseles mieru.

Skepticisma pārstāvji uzskatīja, ka visos morālās dzīves jautājumos, mums ir jābūt īpaši uzmanīgiem, jo universālas morāles normas un principus ir grūti atrast. Tajā pat laikā skeptiķu izpratnē morālai dzīvei nsv nepieciešamas drošas zināšanas. Savā praktiskajā pieredzē cilvēki paši var atšķirt, kas ir labais vai ļaunais. Morālos jautājumus ir jāturpina noskaidrot. Lai to varētu netraucēti un brīvi darīt, ir jāatturas no galīgiem spriedumiem.

Pavisam citāda ir epikūrisma filozofija.

Epikūrs (341.-270.g.pr.Kr.) dzimis Samosā Atēnu kolonista ģimenē. Ieguvis labu izglītību, viņš kādu laiku darbojies kā skolotājs un audzinātājs Mitilēnā un Lampsakā. Vēlāk (306.g.pr.Kr.) devies uz Atēnām, kur nopircis 3 ha lielu dārzu un nodibinājis savu skolu. Šo skolu dēvēja par "Epikūra dārzu", bet epikūriešus par "dārza filozofiem". Viņš ieejas dārzā bija lasāms uzraksts: "Ceļiniek, šeit tev būs labi, šeit bauda ir augstākais labums" [40, X, 2].

Epikūra filozofijas pamatā bija devīze "Dzīvo nemanāmi"! Savā mācībā viņš meklēja atbildi uz jautājumu: kādu dzīvi izvēlēties, lai cilvēks kļūtu laimīgs? [40, X, 118., 119.].

Epikūrs mācīja, ka viss, ko cilvēks sajūt, ir paties, sajūtas nekad neviļ. Kļūdas rodas, ja tiek nepareizi novērtēts tas, par ko liecina sajūtu orgāni, sajūtu orgāni paši nespriež un tāpēc nevar kļūdīties. Pat ilūzijas, halucinācijas nepierāda sajūtu maldīgumu. Pēc Epikūra domām, loģiskās domāšanas galvenā darbība ir indukcija kā viens no slēdzienu tipiem.

Epikūrs redz svētlaimīgas dzīves galamērķi ķermeņa veselības un nesatricināma dvēseles miera sasniegšanā. Filozofs analizē hēdonisma un egoisma pamattēzes un atzīst, ka cilvēka dzīves mērķis ir bauda un augstākais labums.

Atkarībā no cilvēku vajadzībām un to apmierināšanas avotiem Epikūrs visas cilvēka vajadzības iedala trīs grupās:

- 1) dabiskās vajadzības, kuras ir nepieciešamas (paēst, nejūt sāpes, aukstumu vai karstumu);
- 2) dabiskās vajadzības, kuras nav nepieciešamas (dārgi ēdieni, dzimumbauda);
- 3) vajadzības, tieksmes, kuras nav ne dabiskas, ne nepieciešamas (tieksme pēc slavas, pagodinājumiem un bagātības) [40, X, 128].

Filozofs uzsvēra: "Mēs dodam priekšroku ne katrai baudai, bet bieži vien no daudzām izvairāmies, ja tām seko ievērojamas nepatikšanas" [40, X, 128].

Viņš baudu saprata "kā brīvību no ciešanām un dvēseles nemiera", bet ne kā kailu juteklības baudu vai izlaidīgu dzīves baudu.

Epikūra mācības mērķis ir ataraksija - svētlaimīgs dvēseles stāvoklis, kad cilvēku nekas nenomāc, ne bailes, ne ciešanas. Epikūra izpratnē dvēseles miers ir visaugstākais labums. "Miesas veselība un netraucēts dvēseles miers ir laimīgas dzīves papildījums. Nejūt sāpes un sasniegt netraucētu mieru ir mūsu darbības mērķis. Ja esam to panākuši, tad apklust mūsu dzīves vētras un mums nav vajadzīgs meklēt nekā cita, kas dvēselei un ķermenim atnestu pilnīgāku laimi. Bauda mums vajadzīga tikai tad, ja tās trūkums mums sagādā sāpes, citādi tā mums nav vajadzīga". Tie ir Epikūra vārdi. Viņš īpaši izceļ garīgo baudu, jo ķermenis bauda tikai to, kas reāli ir pašreiz, bet dvēsele var baudīt arī to, kā pašreiz vēl nemaz nav, bet kas būs tikai nākotnē, arī to, kas bijis vai arī vairs nebūs. Cilvēka tieksme pēc garīga rakstura baudām nav nekas cits kā galvenokārt tikumības nepieciešamība mūsu dzīvē. Runa ir par baudu, ko izjūt cilvēka dvēsele. Epikūra izpratnē dvēsele ir nemirstīga, un tā ir daudz vairāk pakļauta ciešanām nekā mūsu miesa. "Intelekta un gudrības bauda līdz ar to ir daudz augstāka un dziļāka", raksta Epikūrs [40, X, 128.-131.].

Visa Epikūra mācība liecina, ka viņam visvairāk rūpēja cilvēka bailes. Tāpēc pareiza prāta izglītība ir galvenais ierocis Epikūra cīņā ar bailēm. Ir jānovērš trejāda veida bailes: bailes no dieviem, bailes no nāves un bailes no ciešanām. Viņš uzskata, ka cilvēka dzīvē dievi neiejaucas un no tiem nav jābistas [40, X, 139.].

Par nāvi Epikūrs ir teicis: "Kamēr mēs dzīvojam, tikmēr nāves nav, bet kad nāve iestājas, tad mūsu vairs nav". Cilvēkam jāpierod pie domām, ka arī nāve nav nekas briesmīgs, jo tad tas iznīcinātu, sagrautu cilvēku, jo tas domātu, ka tāpat kaut kad jāmirst. Arī no sūpēm nav jābaidās, jo "vienmēr jau nesāp, bet ļoti stipras sāpes tikai īsu laiku paliek ķermenī". Un tā arī ir viena no dzīves gudrībām [40, X, 141.].

Epikūra dzīve apliecina, ka viņš kā cilvēks ir panācis to, ko mācīja kā filozofs - ciešanu pārspēšanu, neatkarību no ciešanām. Prasībā pieņemt un apliecināt dzīvi Epikūrs bija konsekvents līdz galam: "Dzīvo tā, lai tu pēdējā dienā

varētu teikt, ka nevienu savu cilvēku neesi sāpinājis". Kādēļ baidīties no nāves, ja tā ir nenovēršama? Saprātīgi dzīvojot, prieka pilna dzīve ir iespējama, ja rīkojamies taisnīgi un cēli. Jo lielāka atturība, jo lielāks garīgais tuvums. Ne baudas, ne uzdzīvi, bet izsmalcinātā dzīves mākslā viņš prasīja labestību, lēnību, taupību, ieteica vienkāršību, un par vienīgo tiesnesi atzina sirdsapziņu [40, X, 141.].

Epikūrs bija pārliecināts, ka viņa uzskati varēja dot cilvēkam mierinājumu tā laika trausmainajā pasaulē. Lielā mērā epikūrisms bija "vienkāršo ļaužu" filozofija, kas atspoguļoja tā laika dzīves izjūtas un bija viegli saprotama.

Pret Epikūra mācību vērsās stoīķu skola, kuru Atēnās nodibināja Zenons no Kitijas. Savu nosaukumu tā ieguva no izrotātās ejas, portika (stoa poikilē), kur Zenons IV. gs. pr. Kr. klāstīja savu mācību. Stoicisma vēsturisko attīstību pieņēms iedalīt trijos periodos:

1) Senā Stoja, kuras ievērojamākie pārstāvji bija Zenons no Kitijas (apm. 333.- 262. g. pr. Kr.), Kleonts no Asosas (331.- 232. g. pr. Kr.), Hrisips no Solas (280.- 205. g. pr. Kr.) u.c.;

2) Vidējā Stoja, kuru pārstāvēja Penetijs no Rodas (185.- 110. g. pr. Kr.), Poseidonijs no Apamejas (135.- 50. g. pr. Kr.) u.c.;

3) Vēlīnā Stoja, kuras izcilākie pārstāvji galvenokārt bija romieši: filozofs, dzejnieks, valsts darbinieks, Nerona audzinātājs Lūcijs Annejs Seneka (IV. gs. pr. Kr. - 65. g. pēc Kr.), kā arī Epiktēts (apm. 50.- 138. g. pēc Kr.), vergs, vēlāk brīvvalstais, kas ieguva plašu popularitāti ar savu "Rokasgrāmatu" [10] un Romas imperators Marks Aurēlijs (120.- 180. g. pēc Kr.), kurš savā darbā "Pašapceres" apskata ētikas problēmas [8., 157.].

Filozofijas būtību un misiju stoīķi saskatīja cilvēka tikumiskajā pilnveidošanā, praktiskas gudrības un dzīves mākslas apgūšanā, asprātīgā pasaules izpratnē, pareizu rīcības kārtulu izstrādāšanā. Kopumā filozofijas uzdevums, pēc viņu domām, ir veicināt cilvēka cienīgas dzīves pozīcijas izstrādāšanu.

Stoīķu mācībās filozofija sāka iekšēji diferencēties savstarpēji saistītās nozarēs, kā arī atdalīties no dabaszinātnēm. Filozofija tiek sadalīta 3 disciplīnās: dabas filozofijā, ētikā un loģikā. Visas šīs nozares satura un jēgas ziņā tika saprastas kā vienotas sistēmas neatņemamas sastāvdaļas. Taču ar laiku cilvēka pasaules uzskata veidošanā centrālā vieta tiek piešķirta ētikai, kuras galvenais princips bija - dzīvošana saskaņā ar dabu, jo kosmosa un cilvēka iedabas principi ir vienoti. Tāds, pēc stoīķu domām, ir īsta gudrā ideāls [40, VII, 40.]. Gudrais visu apskata no dzīves nepieciešamības viedokļa, t. i., kas cilvēkam ir nepieciešams un kas nav nepieciešams, ņemot vērā ķermeņa un dvēseles mijiedarbību.

Pretēji skeptiķiem un epikūriešiem, stoīķi pēta cilvēka abus pirmssākumus - dvēseli un ķermeni. Dvēsele, pēc stoīķu domām, ir dievišķais gars, kas ieslēgts cilvēkos; tās patiesā dzimtene - tā pasaule, no kuras tā atnākusi un uz kuriem tiecas [31, LXVI, 12]. Ķermenis neietilpst cilvēka būtības izpratnē. Seneka uzskata, ka jāuzvedas nevis tā, it kā mēs dzīvotu sava ķermeņa dēļ, bet gan tā, ka mēs bez tā

nevaram dzīvot. Pārāk liela mīlestība pret ķermeņi izraisa bailes, lielas rūpes un veicina kaunu [31, XIV, 2]. Pakļaujoties ķermenim, cilvēks nespēj atrast stabilus tikumiskas dzīves pamatus. Stoiķi norāda, ka ķermeniskas baudas ir tukšas un gaistošas, un ja tās neierobežo, tās sagādā ciešanas un nožēlu. Viss ķermeniskais ir pārejošs, bet patiesa tikumība ir saistīta ar nepārejošo. Tāpēc rūpes par ķermeņi nedrīkst aizvietot rūpes par dvēseli. Kam dārgs ķermenis, tam nav dārgs godīgums [31, XIV, 2]. Seneka secina: "Es neesmu tik mazs un neesmu radīts tādai žēlastībai, lai būtu tikai sava ķermeņa vergs - uz to es raugos ne savādāk kā uz važām, kas saista manu brīvību ... Ja kas mani var piedzīvot likstas, tad tas ir ķermenis: bet šajā liesmām atklātajā mājoklī dzīvo brīvs gars" [31, LXVI, 21]. Individuālais "es" stoiķu izpratnē nav nedz miesa, nedz mati utt., bet gan gribas brīvība, kurā izpaužas cilvēka brīvība [31, XCV, 38].

Stoiķis Marks Aurēlijs norāda uz to, ka filozofija ir cilvēka dvēseles glābšanas līdzeklis, jo vienīgi tā var norādīt izeju no dvēseles pretrunām, palīdzot pārvarēt izmisumu, uzveikt naidīgos spēkus.

Aurēlijs uzskata, ka nekas no tā, kas nepieder cilvēkam, nevar būt nosaukts par cilvēcisku. Viss, kas atnāk pie cilvēka no āra, ir tukšs, niecīgs. Viņa būtība nav atkarīga no apkārtējiem apstākļiem. Tā ir vienīgi atkarīga no tā, kā viņš pats sevi vērtē. Bagātības, amati, sabiedriskās atšķirības, pat veselība un intelektuālās spējas - tas viss kļūst nebūtisks. Vienīgais kam ir nozīme - tā ir dvēseles iekšējā ievirze, tendence, tikai šis iekšējais princips nedrīkst būt pārkāpts. To, kas padara cilvēku sliktāku, kāds viņš ir, nepadara sliktāku viņa dzīvi un nekaitē viņa ne iekšējai, ne ārējai viņa būtnei. Pēc Marka Aurēlija domām, pašizziņas prasība ir cilvēka privilēģija un viņa galvenais pienākums. Tas, kurš dzīvo saskaņā ar sevi, ar savu iekšējo dēmonu, dzīvo harmonijā ar visumu - universu, jo visuma iekārtojums un personības būtība ir viena un tā paša fundamentālā principa dažādas izpausmes. Spriešanas spēja - galvenais cilvēka spēks, galvenais morāles un patiesības avots. Jo tikai tajā ir cilvēka atkarība pašam no sevis. Šeit viņš ir brīvs, autonoms. Domas vērsšanās pašam pie sevis, kad dvēsele pate jautā un pate atbild, apstiprina un noliedz, ir dialogs pašam ar sevi, un tam jābūt maksimāli patiesam [11].

Marks Aurēlijs raksta: "Kas nav pienācīgs, to nedari; kas nav paties, to nesaki, lai tieksme nāk no tevis. Vairāk vispār nespriest par to, kāds ir krietns cilvēks, bet būt tādām! Cilvēki dzimuši viens otram, tāpēc vai nu pamāci, vai panes. Jo mazāks savā sirdī ir kāds cilvēks, jo mazāk viņš savus vecākus cienīs un godās. Lepnība ir tā, kas mūsu galvu augšup uzrāvusi, neļauj mums redzēt tos slietņus un ciņus, pa kuriem cilvēki tik biedži klūp. Bet pazemība ir tā, kas liek redzēt vismazāko akmeni mūsu ceļā un arī to ievērot, jo no mazām lietām it bieži nāk liela kļūšana".

Galvenie Marka Aurēlija secinājumi ir:

1) neko neatstāj gadījuma varā un ne uz ko citu nepaļaujies kā vienīgi uz saprātu;

2) nepieciešama iecietība pret nezinātājiem un cilvēkiem, kas nav baudījuši zinātnisku izglītību [4].

Marka Aurēlija izpratnē cilvēka dzīves laiks ir mirklis, tās būtība - mūžīga plūsma, sajūtas - neskaidras, ķermeņa uzbūve - nīcīga, dvēsele - svārstīga, liktenis - noslēpumains, slava - apšaubāma. Viss ar miesu saistītais ir līdzīgs straumei, viss ar dvēseli saistītais - sapņojumam un dūmakai [4, II, 17].

Tikumība paredz, ka katra cilvēka ceļš ir individuālās pilnveidošanās process, un katram pašam jārūpējas par sevi, par to, kas tev pieder. Ja cilvēks grib būt godīgs un dzīvot saskaņā ar sirdsapziņu, viņu kavēt nevar nekas.

Stoīki uzskatīja, ka viss ir likteņa iepriekš noteikts un ka pati daba cilvēku ved pie augstākā mērķa - tikumības, kas ir saprātība, saskaņa, taisnīgums, savaldība, vīrišķība u.tml. Tira sirdsapziņa, godīgi nodomi, pareiza rīcība - šī triāde izsaka stoīku askēzes mērķi un darbības ētiku, kas norādīja ceļu, kā sasniegt augstāko mērķi*.

Stoīku dzīves māksla, ētiskās normas izrādījušās visai dzīvot spējīgas un pastarpinātā veidā iekļāvušās pasaules sabiedriskās un filozofiskās domas tradīcijā.

* Stoīku ētiskās mācības sīkāk izanalizētas A.Kuzņecovas darbā "Ētikas vēstures pamati" [16., 48.-56.].

SLĒDZIENI

1. Sengrieķu filozofija nerodas pēkšņi. Tās sākotne atrodama gan grieķu mītā, gan episki poētiskajā literatūrā, gan sengrieķu politeismā, sengrieķu gudrībā, dzīves veidā, kā arī centienos veidot jaunu sociālo attiecību formu - demokrātiju, kas savu pilnīgāko izpausmi guva polisē - pilsētvalstī.

Līdz ar polisas rašanos mainījās grieķu domāšanas veids. Polise kļūst par savdabīgu sociālo Kosmosu, kura ietvaros savu vietu un nozīmi var rast katrs pilsonis. Pieaug vārda, sprieduma, secinājuma nozīme. Polisā visi var piedalīties patiesības meklējumos. Un grieķi intensīvi nodevās prātojumiem par to, kāda dzīve ir labāka, kā kļūt laimīgākam, kā nonākt pie svētlaimes, kā no konflikta var izveidoties saskaņa, kā vispār kaut kas var pastāvēt, kas ir cilvēks, kā var izzināt sevi, kādas ir ķermeņa un dvēseles attiecības u.tml.

2. Grieķiem cilvēka dzīves izpratne izriet nevis no paša cilvēka, bet no pasaules, kā veseluma. Viņi redz cilvēku kā mazu pasaulīti (mikrokosmu) lielajā pasaules visumā (makrokosmā). Lielajā pasaulē viņi jūt stingru kārtību, saskaņu, samēru, skaistumu un mērķpiemērotību, harmonisku tikumību. Tāpēc arī cilvēkam, kas iestidzis dzīves pretunās un ciešanās, lai sasniegtu laimi, jādzīvo saskaņā ar visas pasaules likumiem un prātu, jādzīvo harmoniski, jāievēro mērs un samērs. Tā ir sengrieķu pamatatziņa, kas visskaidrāk izteikta viņu filozofijā.

3. Senajā Grieķijā un Senajā Romā pastāvēja fiziskās un garīgās audzināšanas vienotība, ar mērķi sasniegt ārēju un iekšēju skaistumu. Akcentējot ķermeņa skaistumu un fizisko spēku, vienlaicīgi tika noliegta brutāla, piespiedu attieksme pret ķermeni. Sengrieķu sauklis: "Iepazīsti sevi!" bija aicinājums ieskatīties sevī tik dziļi, lai izjustu ķermeņa un dvēseles vienotību. Grieķu un vēlāk arī romiešu filozofi ķermeņa un dvēseles attiecības skaidro dialektiski, norādot uz to, ka dvēseles vingrinājumi bez ķermeņa vingrināšanas ir nepilnīgi, jo laba veselība un spēks attiecas gan uz dvēseli, gan uz ķermeni.

4. Antīkās domas attīstība liecina par cilvēka tieksmi pēc harmonijas nobjgītības un pilnības. Šie meklējumi attiecas ne tikai uz filozofijas sfēru. Antīko domātāju centieni izpausmes redzam visur - filozofijas ētikā, reliģijā, politikā, mākslā, sportā u.c. Visur tika meklēts veselums un šajā veselumā būtiskais. Antīko domātāju uzmanības centrā ir kalokagatijas princips - doma par zināšanu, tikumu, iekšējā un ārējā skaistuma kopsakaru. Fiziski un garīgi skaists, vesels, tikumisks un zinošs cilvēks ir harmonisks kalokagātisks, t.i., tāds, kas atbilst patiesas vērtības mēram. Šī ideja ir aktuāla arī mūsdienās, jo patiesais, labais un daiļais ir galvenās mūžīgās jeb klasiskās vispārcilvēciskās vērtības.

LITERATŪRA

1. Antikā un viduslaiku filozofija. - Rīga: Zvaigzne ABC, 1997. -24.-87.lpp.
2. Aristofāns. Vardes// Antikā komēdija. - Rīga: Liesma, 1979. - 139.-186.lpp.
3. Aristotelis. Nikomaha ētika. - Rīga: Zvaigzne, 1985. - 230 lpp.
4. Aurēlijs Marks. Pašam sev. - Rīga: Zvaigzne, 1991. - 230 lpp.
5. Barts R. Mythologies// Grāmata. - 1990., Nr 6. -24.-29.lpp.
6. Bebru Juris. Sokrats un viņa metode// Audzinātājs. Pedagoģiski-sabiedriska mēnešraksts. - 1934., Nr 9. - 362.-370.lpp.
7. Bībele. Vecās un Jaunās Derības Svētie Raksti. - Londona, 1985. - 1245 lpp.
8. Domas par antīko filozofiju. - Rīga: Avots, 1990. - 215 lpp.
9. Eliade M. Mīts par mūžīgo atgriešanos. - Rīga: Zvaigzne ABC, 1995. - 118 lpp.
10. Jurevičs P. Grieķu gudrais Epiktēts, viņa dzīve un stoiskā mācība. - Rīga: Valters un Rapa, 1936. - 21.-42.lpp.
11. Jurevičs P. Marks Aurēlijs// Lielas personības. II. Dzīves filozofi. - Rīga: Valters un Rapa, 1991. - 75.-98.lpp.
12. Jurevičs P. Platons dzīvē un darbā. - Rīga: A. Raņķis, 1930 (Pasaules slavenākie viri - Nr 7).
13. Klīve V.V. Gudrības ceļos. - Rīga: Zinātne, 1996. - 10.-61.lpp.
14. Kultūras un tīkumu vēsture. A.Grīna redakcijā. - Rīga: Grāmatu draugs, 1931. - 225.-328.lpp.
15. Kuzņecova A. Antikā filozofija. - Rīga: LEI KA, 1997. - 176 lpp.
16. Kuzņecova A. Ētikas vēstures pamati. - Rīga: LSPA, 1997. -68 lpp.
17. Kuzņecova A. Ievads filozofijas vēsturē. - Rīga: LSPA, 1997. - 68 lpp.
18. Kūle M., Kūlis R. Filozofija. - Rīga: Apgāds "Burtnieks", 1996. - 126.-184.lpp.
19. Mesers A. Filozofijas vēsture. I daļa. Senatne un viduslaiki. - Rīga, 1931. - 53.-73.lpp.
20. Netveramais Sokrats. - Rīga: Liesma, 1987. - 239 lpp.
21. Obšteins K. Pedagoģijas vēsture. Senatne un viduslaiki. - Rīga, 1937. - 25.-80.lpp.
22. Parandovskis J. Mitoloģija. - Rīga: Zvaigzne, 1975. - 296 lpp.
23. Pasaules tautu lirika: Antoloģija. - Rīga, 1959. - 460 lpp.
24. Platons. Menons. Dzīres. - Rīga: Zvaigzne, 1980. - 116 lpp.
25. Platons. Valsts. - Rīga: Zvaigzne, 1982. - 183 lpp.
26. Raudīve K. Dzīves kultūrai. - Rīga: Valters un Rapa, 1940. - 95.-112.lpp.
27. Rijnieks K. Sengrieķu dzīves gudrība. - Rīga: Zvaigzne, 1992. - 115 lpp.
28. Rubenis A. Cilvēks mītiskajā pasaules ainā. - Rīga: Zvaigzne, 1994. - 141 lpp.
29. Rubenis A. Romas kultūra. - Rīga: Svētdienas Rīts, 1994. - 183 lpp.
30. Rubenis A. Senās Grieķijas dzīve un kultūra. - Rīga: Zvaigzne, 1994. - 167 lpp.
31. Seneka L.A. Vēstules Lucilijam par ētiku. - Rīga, 1996.
32. Sengrieķu literatūras antoloģija. - Rīga: Zinātne, 1990.

- 33.33.Sūna U., Oļševskis G. Ievads filozofijā. - Rīga: Pētergailis, 1993. - 36.-47.lpp.
- 34.Tauriņš G. Filozofija. - Rīga: LRNAA, 1993. - 26.-31., 123.-128.lpp
- 35.Vecvagars M., Ķemere I. Pirmssokratisko domātāju darbu fragmenti. I daļa. - Rīga: Vaga, 1994. - 159 lpp.
- 36.Vītola A. Fiziskā audzināšana un sports Senajos laikos. - Rīga: LSPA, 1995. - 31 lpp.
- 37.Jung C.G. Man and His Symbols - New York., 1964, 220 p.
- 38.Аристотель. Сочинения в 4-х т. -М., 1976.-1984.
- 39.Асмус В.Ф. Античная философия.-М.: Высшая школа. 1976. -543 с.
- 40.Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов.- Москва: Мысль, 1979.-620 с.
- 41.Платон. Диалоги. -Москва: Мысль, 1986.
- 42.Платон. Сочинения в 3-х т.-Москва: Мысль, 1968.-1971.
- 43.Секст Эмпирик. Сочинения в 2-х т. Москва: Мысль, 1976. -421 с.

II. VIDUSLAIKU FILOZOFIJA

IEVADS

Rietumeiropas impērijas sabrukums 476.gadā ievadīja viduslaikus. Jēdziens "viduslaiki" norāda, ka Eiropas lielākajā daļā pēc Rietumeiropas impērijas sabrukuma un to gadsimtu sākuma, ko mēs dēvējam par Jaunajiem laikiem, sabiedrības dzīvei bija raksturīgas vienotas iezīmes un kopsakarības. Tas ir jēdziens, kas saista laikus, taču ieviests tas tika jau agrīnajā kristietībā citu apsvērumu dēļ, proti, kā apzīmējums "vidējam laikam" starp paradīzes "pirmo laiku" un "jauno laiku". Viduslaikos visus notikumus aplūkoja no svētās vēstures viedokļa, t.i., no pozīcijas, kas runāja par laika beigām. Ap 1500 gadu terminu "viduslaiki" sāka lietot, lai apzīmētu to, ka ir sācies jauns laikmets ar jaunu domāšanu un pasaules izteikšanas veidu.

Tradicionāli par Eiropas viduslaikiem uzskata periodu no apmēram 300./500.g. līdz 1500.gadam, kad cilvēki pirmo reizi izjuta lūzumu starp viņu dzīves laiku un tiešo pagātņi. Vēsturi tādējādi iedalīja šādi: "senatne", "viduslaiki" un "jaunie laiki" [14, I, 5.-6.]. Savukārt aptuveni tūkstoš gadu Eiropas filozofijas attīstības posmu no V līdz XV gadsimtam - dēvē par viduslaiku filozofiju.

Šodien ir skaidrs, ka viduslaiku gadsimti ir tikpat bagātīgi, daudzveidīgi un radoši, kā jebkurš cits periods vēsturē. Šis laiks ir pietiekoši ilgs, lai tajā vērotu dažādas tendences audzināšanas tālākā attīstībā, gan garīgās, gan fiziskās un sporiskās audzināšanas jomā [19, 57.-58.].

Viduslaiku domātājus nodarbināja dažāda veida filozofiskas problēmas: 1) jautājums par mūsu ideju attiecībām ar priekšmetiem jeb objektiem, kas atrodas pasaulē, t.i., ārpus mūsu domāšanas un prāta. Jautājums bija būtisks, jo saistījās ar mūsu zināšanu patiesīgumu; 2) jautājums par ticības un prāta attiecībām, kuru viduslaiku domātāji risināja citādāk kā antīkie filozofi; 3) jautājums par Dieva eksistenci un raksturu; 4) jautājums par cilvēka ķermeņa un dvēseles attiecībām.

Galvenā problēma, kas bija jārisina viduslaiku filozofiem, saistījās ar divu kultūru - antīkās un kristīgās - saskaņošanu. Antīkā pasaule novēlēja jaunajai sabiedrībai priekšstatus par skaisto un harmoniski iekārtotās pasaules kārtības vērtību; kristietība - par cieņu un saspringti dzīvojošas cilvēka dvēseles vērtību. Antīko humānistu ideālu viduslaikiem nodeva skolas - pagānisko autoru studijas: kristīgo - baznīca, t.i., Svēto Rakstu lasīšanu. Šos abus ideālus samierināja jaunā pasaules izpratne. Viduslaiku attieksme pret zinātņi ir divējāda. No vienas puses, visa pārējošā, grēcīgā, nicīgā izpēte nevar kristietim būt dzīves mērķis un viņam jāvairās no visa, kas traucē virzīt domas uz Dievu. No otras puses, baznīca neliedz kristietim nodoties izziņai, ja tā ir saistīta ar pievēršanos visa esošā absolūtajam

pamatam, visu izmaiņu nemainīgajam cēlonim. Šie uzskati tieši ietekmēja arī cilvēka fiziskā ideāla sapratni.

Antīkās valsts cilvēka ideāls bija harmoniski attīstīts cilvēks. Būtiska vieta vispārējo īpašību klāstā bija atvēlēta fiziskajiem radītājiem. Turpretī viduslaiku cilvēka ideāla fiziskos kritērijus noteica kristietības ideoloģija. Tā prasīja, lai cilvēks aizmirstu savu grēcīgo ķermeni un vēltu sevi dvēseles attīrīšanai. Kristietības sākuma periodā par ideālu kļuva cilvēku glābšanas ciešanās izmocītais, krustā kaltais Kristus ķermenis. Par viduslaiku cilvēka ideālu kļuva askētiska mūka, svētā tēls. Askēzes iespējamība kristietībā pastāv jau no pašiem pirmsākumiem, kaut arī Kristus to nekur tieši nenosaka. Tās pamatideja - sasniegt kristīgo pilnību, ierobežojot citas dzīves izpausmes formas. Mūku dzīves veida iespēja ir ielikta jau pašā kristietības kodolā. Viduslaikos ir izmainījusies jēdziens "askētisms" sapratne. Seno grieķu sapratnē tas nozīmēja fiziskie vingrinājumi, bet vārds "askēts" - sacensību uzvarētājs. Viduslaiku kristietības periodā "askēts" nozīmēja cilvēku, kurš nicina ķermeni un norūda tikai dvēseli. Svētais askēts, kurš noliedz fizisko attīstību, bija visu sociālo slāņu kopējais ideāls [15, 8].

Daudzveidīgo svēto dzīves un viņu brīnumdarbu aprakstu mērķis ir apgādāt tos, kas kalpo Dievam ar paraugiem, kas atbilst kristīgās ticības pilnības ideālam, un pietuvināt tos Kristus tēlam. Katrs svētais, kas kalpo Dievam, cer savas dzīves laikā vai nu pielīdzināties Dieva palīgam, vai vismaz pēc iespējas vairāk pietuvties šai normai, kura kristiešiem ir absolūta. Svēto vēsture aizsākās ar mocekļu kultu. Tie bija vienīgie svētie, ko sākotnēji pielūdza kristieši. Svētais bija cilvēks, ar kura palīdzību atjaunojās saistība starp debesīm un zemi.

Fiziskā sagatavotība tika noliegta un nebija iekļauta nevienā no kristietisko svētku ceremonijām. Līdz ar to tai tika liegti pamati legālai attīstībai un tika oanākta tās darbības lauka samazināšanās. Pedagoģiskajās iestādēs (skolās un universitātēs), kas darbojās kristīgās baznīcas vadībā, tika atceltas fiziskās audzināšanas nodarbības kā arī higiēniskā audzināšana. Tika aizmirsti antīkie audzināšanas principi un ilgu laiku netika ņemts vērā bērnu un pārejas vecums. Tika noniecināta bērnu kustību rotaļu loma [20, 39.-41, 24].

Tomēr nevar noliegt, ka dažāda bija kristietības novirzienu - pareizticības un katolisma - attieksme pret garīgo un fizisko audzināšanu. Pareizticīgās baznīcas tēvi mazākā mērā atzina askētismu. Viņi uzskatīja, ka cilvēkam ir jābūt sakoptam ne tikai garīgi, bet arī fiziski un ārēji, to savukārt raksturo fizisko rādītāju atzīmes. Dvēseles un ķermeņa attiecības ir šādas. Pirmkārt, tie ir nesaraujami saistīti, jo veido vienu cilvēku. Tie abi ir radīti un šķirt tos var tikai nāve. Otrkārt, dvēsele un ķermenis ir atšķirīgi, jo dvēsele veido personības centru, bet ķermenis - perifēriju. Tāpēc ķermeņa uzdevums ir asistēt dvēselei, sekot tai, izvirzot sevi priekšplānā. Treškārt, dvēseles un ķermeņa attiecībām ir jābūt reglamentētām: dvēsele izšķiras - ķermenim jāseko, dvēsele vada - ķermenim jākalpo. Saskaņā ar kristietību, cilvēks ir ķermenis, kas kalpo dvēselei.

Jāatzīst, ka viduslaiku filozofijas dažādiem pārstāvjiem veidojās atšķirīga
saprāte par cilvēka garīgo un fizisko ideālu. Lielā mērā to ietekmēja teoloģijas jeb
kristīgās mācības attīstība.

1.KRISTĪGĀS MĀCĪBAS JEB TEOLOĢIJAS RAŠANĀS

Teoloģijas (grieķu val. theos - Dievs; logos - mācība; theologia -mācība par Dievu) izveidošanos veicināja vairāki apstākļi. Pirmkārt, pirmajiem vajātajiem kristiešiem radās nepieciešamība aizstāvēties. Tādēļ kristīgā mācība bija jāizskaidro un jāparāda tā, lai romieši to neuzskatītu par bīstamu un nevajātu. It īpaši pēc atdalīšanās no jūdaisma kristietība vairs nebija "atļauta reliģija". Otrkārt, kristietība bija jāmaca ticm, kas gribēja kļūt par kristiešiem. Tāpat kristiešiem tā bija jāmaca arī saviem bērniem. Apustuļiem un citiem Jēzus dzīves lieciniekiem aizejot mūžībā, daudzas lietas sāka piemirsties un nebija vairs cilvēku, kuri izšķirtu strīdīgus jautājumus.

Šādos apstākļos lielākajos kristiešu centros kā Aleksandrijā, Cēzarejā un citās vietās izveidojās skolas katchumenu apmācīšanai un arī kristietības aizstāvēšanai, noskaidrošanai un izskaidrošanai. Tur tika sarakstīti pirmie vispārīgie jeb sistemātiskie pārskati par kristietību. Šo skolu ievērojamākos skolotājus un ticības izskaidrotājus sāka saukt par "baznīctēvjiem". Baznīctēvi bija kristīgie domātāji, baznīcas darbinieki, skolotāji, kuri rakstīja un debatēja par kristīgās ticības jautājumiem un atspēkoja uzbrukumus kristiešiem [4, 318].

Lai gan baznīca nepieņēma visas baznīctēvu mācības, tomēr ar kristīgās mācības aprakstīšanu nodarbojās tieši viņi. Viņi rakstīja par kristīgo doktrīnu jeb mācību, iztīrāja baznīcas mācības atšķirības no maldu mācībām, Veco derību no kristiešu viedokļa un rūpējās par kristiešu rakstu krāšanu. Tādējādi baznīcas tēvi liek pamatus patristikas laikmetam (no lat. pater - tēvs), kas ilgst no II-VIII gs.

Baznīcas tēvi, aizstāvot kristīgās reliģijas dogmas pret pagāniem, sākoņēji apgalvoja, ka kristīgā ticība nav savienojama ar antiko kultūru.

Patristikas uzplaukums saistās ar kristietības pasludināšanu par valsts reliģiju.

Ir pieņemts patristikas laikmetu iedalīt divos posmos: agrīnajā un vēlīnajā, pirmo no tiem, datējot ar II-IVgs., otro no V-VIII gs. [1, 89].

Patristikas laikmeta apgūšana jāsāk ar Bībeles filozofiskās un ētiskās problemātikas studēšanu [2, 5, 312.-322, 6].

Baznīcas tēvi strādā pie kristietības pasaules uzskata veidošanas, izmantojot Bībeles Veco Derību, Platona mācību un neoplatonismu. Vecā Derība ir pabeigta III.-II.gs.pr.Kr. Tā satur 39 grāmatas un ir uzrakstīta senebreju valodā (VIII gs.-II.gs.pr.Kr.).

Agrīnās patristikas pārstāvji Filons no Aleksandrijas (ap25.g.pr.Kr.-ap 50.g.pr.Kr.), Tertulliāns (ap 160.-220.g.pēc Kr.) un Origens (ap 185.-254./255.g.pēc Kr.) noformulē kristietības filozofijas pamatus un metafizikas (mācības par esamību) pamatproblēmu teoloģisko nostādni, kuru pamatā ir duālisms: DIEVS-PASAULE, DIEVS - CILVĒKS, DVĒSELE - ĶERMENIS (MIESA), ZEMES DZĪVE - DEBESU VALSTĪBA.

Viens no ievērojamākiem un izglītotākiem Rietumu baznīcas tēviem un agrinās patristikas pārstāvjiem bija kristiešu teologs, filozofs **Aurēlijs Augustīns** (354.-430.)

Augustīna milzīgais literārais mantojums aptver arī filozofiskos darbus, svarīgākie no tiem ir: "Confessions" ("Atzišanās" vai "Grēksūdze" ap 400.g.) [21] - viņa reliģiskā autobiogrāfija; "De Trinitate" ("Par Trīsvienību", ap 398.-416.g.), kurā pamato domu, ka bez Trinitātes nav saprotams Dievcilvēks; "De Civitate Dei" ("Par Dieva valstību", 413.-426.g.), kurā analizē Dieva valstības un zemes valstības būtību, cilvēka dvēseles un ķermeņa attiecības u.c.problēmas.

Augustīna nopcēns ir tas, ka viņš sistematizēja kristīgo pasaules uzskatu, cenšoties to parādīt kā veselumu un vienīgi pareizo mācību. Šāda veida sistematizācijas nepieciešamība bija saistīta ar baznīcas cīņu pret ķeceru kustībām.

Augustīns uzskatīja, ka cilvēka dzīves galvenais saturs ir tieksme pēc laimes. Savukārt laime, viņaprāt, ir saistīta ar Dieva izziņu un sapratni, ka viss, tajā skaitā arī cilvēks, ir atkarīgs no Dieva.

Atšķirībā no daudzu antīko domātāju uzskatiem par absolūtu kā bezpersonisku veselumu, Augustīns uzlver Dievu kā personību, kā augstāko esamību.

Augustīna mācības pamattēzes ir šādas:

- 1.Dievs ir augstākā esamība.
- 2.Dievam ir jātic. Bez ticības nav zināšanu, nav patiesības.
- 3.Dievā mīt mūžīgas un nemainīgas idejas, kuras nosaka pasaulē pastāvošo kārtību.
- 4.Dievs pasauli radījis no nekā pēc paša brīvas gribas, nevis aiz nepieciešamības.
- 5.Pasaule nav vienvēidīga. Tā ir nepārtrauktu būtņu izveidotas kāpnes, kas sniedz līdz radītājam. Īpašu vietu šajās kāpnēs, kas aptver visu "makrokosmu", t.i., lielo pasauli kopumā, ieņem cilvēks - mazā pasaule, t.i. "mikrokosms", kas apvieno sevī gan augu, gan dzīvnieku dabu. Šim makrokosmam bez materiālā ķermeņa ir saprātīga dvēsele un gribas brīvība.
- 6.Dvēsele ir nemateriāla, bet patstāvīga, nemirstīga, garīga realitāte, saprātīga un nemainīga, arī brīva savos lēmumos. Tomēr visu, ko cilvēks dara, caur viņu dara Dievs.
- 7.Dievs ar savu lēmumu vienus cilvēkus nolemj atpestīšanai, svētlaimei nākamajā dzīvē - Dieva pilsētā, bet citus nolēmis mūžīgām mokām ellē (Dievišķā predestinācija).

Augustīns "šāspasaules pilsētai", "grēcīgajai laicīgajai valstij", nostāda pretim "Dieva pilsētu", Debesu valstību, kuras augstākā izpausme ir baznīca. Augustīna uzmanības centrā ir cilvēka izziņas problēmas, gribas loma cilvēka dzīvē, ticības un prāta attiecības, dievišķās atklāsmes būtība, kristīgās ētikas jautājumi, sabiedrības un vēstures problēmu visdažādākie aspekti [17, 167.-177.].

Lielu uzmanību Augustīns velta jautājumam par ķermeņa un dvēseles attiecībām. Attiecībā uz dvēseles un ķermeņa saiti Augustīns spriež šādi: "Veids, kādā dvēsele ir saistīta ar dzīvām būtnēm šā vārda tiešajā nozīmē, izsauc izbrīnu un cilvēkam ir pilnīgi saprotams. Bet, starp citu, tāds arī ir pats cilvēks" ["Par Dieva valstību" XXI, 10]. Tas nozīmē to, ka cilvēkam visgrūtāk ir saprast pašam sevi. Tādēļ šo dvēseles gara spēju senie grieķi nosauca par augstāko dzīves gudrību: "Pazīsti pats sevi!".

Dvēsele kā cilvēka svarīgākais elements, pēc Augustīna domām, ir tāda substance, kas, no vienas puses, saistīta ar prātu (gar.), bet, no otras puses, ir pielāgota ķermeņa vadīšanai. Dvēsele ir gan saprātīguma, gan dzīvības avots cilvēkā. Augustīns noraida uzskatu, kuru pauda Platons, ka ķermenis ir dvēseles važas, cietums, un akcentē domu, ka Dievs ir radījis gan dvēseli, gan ķermeni, bet Dievs rada tikai labo.

Cilvēks kristietībā tiek skatīts kā veselums, ko veido ķermenis, dvēsele un gars. Cilvēks rūpējas par savu ķermeni, jo tam jākalpo dvēselei un tāpēc jābūt nevainojamam. Askētisms kristietībā ir nevis ķermeņa nicinājums, bet cieņas, uzmanības izrādīšana dabā valdošajai kārtībai, kuru noteicis Dievs. Cilvēka dvēsele nonāk konfliktā ar ķermeni grēka dēļ; no tā brīža grēko abi - gan ķermenis, gan dvēsele. Tomēr pirmprincips cilvēkā ir gars, jo tas nāk no Radītāja, saista cilvēku ar dievišķo un atšķir viņu no citām būtnēm. Savukārt dvēsele, kura piemīt visam dzīvajam, saista cilvēku ar dzīvo pasauli un arī ar ķermeni. Tā piešķir garām dabisku esību, savieno cilvēku ar pasauli [10, 212,-213.]. Dvēsele vada cilvēku uz tikumisku dzīvi un savukārt ķermenis negrēkojot rūpējas par dvēseles tīrību.

Augustīns uzskata, ka cilvēks kā veselums ir griba, kuras būtība ir mīlestība. Viss pasaulē, arī ķermenis ir mīlestības vērts. "Kurš tad neieredz savu ķermeni". Mīlēt kaut ko vairāk par ķermeni nenozīmē to neieredzēt. Sevis mīlestība ir nepieciešama. Ir neiespējams mīlēt Dievu un nemīlēt sevi. Sevis mīlestībai seko tuvākā mīlestība. Savukārt tuvākā mīlestība ir ceļš uz Dieva mīlestību.

Savas "Atzišanās" sākumā Augustīns saka: "Tu esi mūs radījis priekš sevis, un nemierīgas ir mūsu sirdis, līdz tās atradīs mieru Tevī".

Augustīns ir dziļākais domātājs un spēcīgākā personība visā patristikā. Augustīna izstrādātā kristietības filozofijas paradigma nav zaudējusi savu nozīmi arī XX gadsimtā.

2. AGRĪNĀ SHOLASTIKA - REĀLISMA UN NOMINĀLISMA CĪNAS IESĀKUMS

Viduslaiku filozofijas uzplaukums Eiropā ir saistīts ar sholastikas izveidošanos. Sholastika (lat. schola - skola) vispirms jau bija skolas, izglītības sistēma, kuras pamatu veidoja divi līmeņi: pirmais koncentr - trivium jeb trīs ceļi - gramatikas, dialektikas un retorikas apgūšana un otrais koncentr - guadrivium jeb četri ceļi - aritmētikas, ģeometrijas, akustikas (mūzikas) un astronomijas apgūšana. Sholastika jeb skolas virziens IX-XII gs. īpaši attīstījās klosteru skolās, bet no XIII gs. arī universitātēs. Universitātes bija skolotāju (maģistru) un skolēnu (skolaru) korporācijas ar iekšēju autonomiju (universitas magistrorum et scolarium) [1, 113].

Sholastikas laikmeta pedagoģiskās atziņas raksturo divas atšķirīgas atziņas; garīgā un fiziskā audzināšana, kuras ne vienmēr apvienojās sistēmā [3,4,18, 24, 20].

Universitātēs studēja galvenokārt teoloģiju, jurisprudenci, medicīnu, brīvās mākslas. Pakāpeniski universitātes kļuva par tā laika "trešo spēku" - pēc baznīcas un valsts. Pirmās universitātes uzveidojās Boloņā, Padujā, Oksfordā, Kembridžā. 1253.gadā franču teologs Roberts de Sorbons nodibināja Parīzes (Sorbonnas) universitāti. Baltijas reģionā universitātes izveidojās XVI un XVII gadsimtā. 1544.gadā nodibinātā Alberta universitāte Kēnigsbergā un 1632.gadā uzveidotā Gustava Akadēmija Tartu bija potestantiskas orientācijas universitātes, bet Viļņas universitāte (akadēmija) tika dibināta 1579.gadā kā katoļu universitāte.

Vēsturiski sholastika dalās divos periodos; agrīnajā sholastikā (IX-XII gs.), kurai raksturīgs neoplatonisms (ievērojamākie pārstāvji - Erigena, Roscelīns, Abelārs, Anselms); vēlīnajā sholastikā (XIII-XVgs.), kurā dominēja "kristīgais aristotelisms" (ievērojamākie pārstāvji - Akvīnas Toms, Rodžers Bēkons, Duns Skots).

Galvenais jautājums, ar kuru nodarbojās sholasti, bija jautājums par zināšanu attiecību pret prātu. Apspriežot reliģijas dogmas, izvirzījās arī filozofiski jautājumi par vispārīgā un atsevišķā attiecībām. Filozofijas vēsture to traktē kā jautājumu par universālījām (universalia jeb genera - vispārīgie jeb ģints jēdzieni). Šo jautājumu izvirzīja jau jaunplatonīķis Porfirījs III gs. Komentējot Aristoteļa loģiku, viņš izvirzīja jautājumu par to, ka eksistē universālījas - ārpus lietām vai lietās, pirms vai pēc lietām, patstāvīgi vai ne. Kā zināms, Platons atrāva vispārīgo no lietām, savukārt Aristotelis to saistīja ar lietām.

Jautājumā par universālījām sadūrās divi viedokļi - reālisms un nominālisms.

Reālisms pauda uzskatu, ka reāli eksistē tikai bezķermeniski vispārīgi jēdzieni - universālījas pašas par sevi, turpretī atsevišķas lietas ir neistas,

šķietamas. Vispārīgais reālistiem eksistēja kā kāda neredzama, atsevišķa lieta - jēdziens.

Nominālisms atzina tikai atsevišķu lietu pastāvēšanu, bet vispārīgos jēdzienus uzskatīja tikai par vārdiem, nosaukumiem (nomina), balss skaņām.

Ievērojamais agrinās sholastikas pārstāvis Joans Skots Erigena (810.-877.g., pēc izcelšanās īrs, dzīvoja Francijā), jautājumā par universālījām ir reālists. Viņa uzskati ir izklāstīti darbā "Par dabas iedalīšanu", kurā apskatīja esamību kā procesu - patstāvīgu virzīšanos lejup un atkal atpakaļ uz augšu.

Esamību Erigena iedala četrās dabās:

- 1)neradītā, bet radošā - Dievs kā visu lietu avots; viņš ir vienīgais neradītais visu radītājs, viņš ir bez veida un aptverams tikai lietu esamībā;
- 2)radītā un radošā - dievišķīgās idejas, kas izpaužas kā pirmcēloņi; ideālo pasauli radījis Dievs no sevis paša un tā pastāv mūžīgi;
- 3)radītā un neradošā - jutekliski uztveramā pasaule, kas ir vienotas ideālās pasaules izpausme dažādo lietu daudzumā;
- 4)neradītā un neradošā - Dievs, kas tiek uztverts kā visu lietu galamērķis.

Otrajai un trešajai dabai nav patstāvīgas eksistences un tās neatšķiras būtībā, tajās tikai dažādi izpaužas vienotā dievišķīgā būtība, kas pastāv visā. Lietu izveidošanos Erigena saistīja ar krišanu grēkā, kad cilvēks atkrit no Dieva. Taču ar laiku grēks tiek izpirkts, un visas lietas atgriežas pie Dieva [26, 43].

Erigena vēsturiskais nopelns ir tas, ka viņš viens no pirmajiem pievērsās tādai kristietības problēmai kā Dieva un pasaules attiecības.

Divus gadsimtus vēlāk darbojās Anselms no Kenterberijas (1033.-1109.g.), viduslaiku teologs un filozofs, agrinās sholastikas galējā reālisma pārstāvis. Būdams arhibīskaps, neatlaidīgi rūpējās par katoļu baznīcas ietekmes palielināšanu. Viņš pieņēma Augustīna Dieva esamības pierādījumu. Anselms piemin Dieva "pierādījumu" lūgšanā, par ko viņš raksta saviem mūku brāļiem, kad tie jautāja, kā medītēt par Dievu. Intelektā eksistējot pilnīguma objekts, par kuru nekas augstāks neesot iedomājams.

Anselma galvenie darbi ir traktāti ("Monologs", "Spriedumu papildinājumi", "Kāpēc Dievs ir cilvēks"), kuri ir uzrakstīti dialogu formā (Anselma dialogi ar viņa skolnieku Bozonu).

Anselmam jau savas dzīves laikā katoļu aprindās bija liela autoritāte. Ne velti jau tad viņu dēvēja par "otro Augustīnu". Patiešām, Anselmam filozofisko pozīciju daudzējādā ziņā var raksturot kā augustiānisma racionālo variantu. Pirmām kārtām, tas attiecināms uz kristietības filozofijas pamatjautājumu par ticības un prāta attiecībām. Līdzīgi Augustīnam, Anselms uzskata, ka ticība jābūt pirmajā vietā, t.i., pirms zināšanām. Plaši pazīstams ir viņa izteiciens: "Es cenšos spriest, nevis, lai ticētu, bet gan, lai saprastu". Tomēr ticība var būt racionāli pamatota. Tāpēc Dievs esot devis ticīgam cilvēkam tik, cik tā var sekmēt ticības nostiprināšanu. Savu "Monologu" autors nosauc par pārdomu par racionālās ticības

piemēru. Anselma doktrīnā prāts, dialektikas māksla tiek uzskatīta kā ticības tehniskais palīgīdzeklis.

Anselms spriež par Dievu, izmantojot dialektisko domāšanas metodi. Viņš norāda uz to, ka izejot no esamības hierarhiskās struktūras idejas, traktējot tās dažādās pakāpes ētiski - estētiskā nozīmē kā pilnveidīgas, beigu beigās jānonāk pie idejas par vispilnīgāko absolūta pastāvēšanu, t.i., pie Dieva kā pēdējā pirmcēloņa. Tieši šis secinājums, kurš vēlāk tiek nosaukts par Dieva esamības ontoloģisko pierādījumu, vispildīgāk parāda Anselmu kā racionālistu [15, 490.-492.].

Ontoloģiskais pierādījums - no jēdziena Dievs kā maksimāli pilnīgākā būtne virzībā uz Dieva esamības realitāti - tā Anselms saprata analītisko sprieduma jēgu, kura patiesums, pēc viņa domām izriet no dotajā spriedumā lietoto vārdu jēgas ("vispilnīgākā būtne", "visaugstākā esamība").

Anselms savos darbos argumentē un attīsta Dieva esamības pierādījumu, norādot uz lūgšanu lomu, slavējot Dievu par viņa labestību, par to, ka Dievs devis viņam gudrību izziņāt dievišķās esības būtību.

Viens no ievērojamākiem nominālisma pārstāvjiem bija **Johans Roscelins** (ap 1050.-1112.g.) no Kompjēnas. Šī izcilā franču šolasta darbi ir iznīcināti, saglabājusies tikai viena vēstule Pjēram Abelāram par Dieva Trīsvienību. Par viņa mācību mēs zinām no viņa pretinieku rakstiem.

Roscelins sniedz ļoti ķecerīgu svētās Trīsvienības iztulkošanu kā triju atsevišķu Dievu kopumu. Baznīca šo triteisko mācību nosodīja, un Roscelins bija spiests Suasonas katedrālē no tās atteikties (1092.g.).

Roscelins ir viens no nominālistiskās tradīcijas nodibinātājiem viduslaiku filozofijā. Pēc Anselma liecības, Roscelins apgalvoja, ka objektīvi pastāv tikai atsevišķas jutekliski tveramas lietas. Kas attiecas uz vispārīgiem jēdzieniem universālījām, tad Roscelins noliedza to reālu eksistēšanu. Vispārīgi jēdzieni ir tikai vārdi, nosaukumi (nomina, no šejienes arī virziena nosaukums - nominālisms), vienkārši "gaisa satricinājums", "elpas dvesma" (flavus vocis), ko izpūšam runājot. Pēc viņa domām, ne tikai ģintis un veidi, bet arī Aristoteļa kategorijas izsaka lietu attiecības, bet gan kalpo mums tikai vārdu klasificēšanai. Tikai valoda ļauj mums veidot visdažādākos vārdus, piemēram, "baltums", kurš pats par sevi neko neizsaka, jo realitātē pastāv tikai balti priekšmeti. Līdzīgi tam arī vārds "cilvēks" pastāv tikai valodā, bet realitātē var būt Sokrats, Platons u.c., t.i., cilvēki kā individualitātes. Līdz ar to nominālisms noliedza vispārīgo objektivitāti: vispārīgie jēdzieni, kurus rada mūsu domāšana par šīm lietām, ne tikai nepastāv neatkarīgi no šīm lietām, bet pat neatspoguļo to īpatnības. Viņš noliedza arī veseluma eksistēšanu kā vienību, bet pieņēma veselo kā atsevišķu daļu summu. Sakarā ar to Roscelins noliedza arī Dieva Trīsvienību un atzina trīs Dievu eksistēšanu. Tāpēc viņu notiesāja kā ķeceri [14, 109].

Kompromisa variantu šajā strīdā par universālījām ieviesa franču filozofs - šolasts un teologs **Pjērs Abelārs** (1079.-1142.g.). Pretstatā Roscelinam Abelārs

uzskatīja, ka universālījas nav tikai tukši vārdi. Tādējādi viņš asi polimizēja pret sholastisko reālismu. Abelārs piedāvā formulu: universālījas ir pašās lietās. Dievam šīs universālījas ir pirms lietām, proti, tās ir visas radītās pasaules pirmtēli dievišķajā prātā. Cilvēkiem tās ir pēc lietām, proti, kā jēdzieni, kurus izstrādā, vadoties no lietu saskaņas [15, 493].

Dzīves nogalē Abelārs iestājās klosterī. Šajā laikā filozofs izvirzīja prasību, ka reliģiskā ticība ierobežojama ar "saprātīgiem" pamatiem. Tāpēc arī divi baznīcas koncili (Suasonas un Sansas) un pāvests Inokentijs II pasludināja viņa mācību par ķecerību.

3. VĒLĪNĀS SHOLASTIKAS FILOZOFIJAS BŪTĪBAS ATTĪSTĪBAS APSTĀKĻI

1000. gada Jaungada priekšvakarā Romā sanāca pūlis, lai gaidītu pasaules galu. Pasaules gals nepienāca. Tā vietā XI gadsimts pieredzēja izglītības atdzimšanu. Tumšajos viduslaikos daudzi barbaru iebrucēji bija kļuvuši par kristiešiem. Apstākļu stabilizācija liecināja, ka Rietumos var atdzimt civilizācija.

XI gadsimta Eiropas garīgajā dzīvē pamazām ienāca antikais, arābu, jūdu un austrumnieku garīgais mantojums*, kas deva impulsu filozofiskās, dabaszinātniskās un mistiskās** domas attīstībai. Tā laika garīgajos centros - domskolās un universitātēs - sāka veidoties jauni izglītoti slāņi. Pedagoģiskajās iestādēs, kas darbojās kristīgās baznīcas vadībā, galvenā uzmanība tika veltīta garīgai attīstībai, bet fiziskās nodarbības, kā arī higiēniskā audzināšana tika atceltas.

Jāatzīst, ka īpaša uzmanība tika veltīta bruņinieku fiziskai sagatavošanai un faktiski bruņinieku fiziskās audzināšanas sistēma bija vienīgā viduslaiku periodā, kas organizēti veidoja jauniešu fizisko sagatavošanu. Tā savās tradīcijās mēģināja ievērot pakāpeniskumu fiziskajā sagatavotībā, atbilstoši vecuma īpatnībām, neatstājot novārtā personības garīgo un intelektuālo attīstību. Sākuma posmā novārtā atstāja personības garīgo un intelektuālo attīstību. Sākuma posmā šajā sistēmā varēja iekļauties visu šķiru pārstāvji. Taču, galvenokārt, tā bija virzīta militārās sagatavošanas izkopšanai.

Intelektuālo atklājumu laikmets bija XII gs. Latīņu valoda XII gs. intelektuāliem slāņiem bija domāšanas instruments, kur katrs vārds bija saistīts ar noteiktu jēdzienu, ko varēja definēt skaidri un viennozīmīgi.

Universitāte, līdzās konstitucionālajai monarhijai, parlamentam, zvērināto tiesai un katoļu baznīcai bija viena no viduslaiku svarīgākajām institūcijām, kas nodrošināja īpašu eiropeskā intelektuālisma, zinātnes attīstību, kā arī tās pētījumu metodes, kas savukārt radīja bāzi industriālajai civilizācijai [14, II, 35].

XIII gs. bija Rietumu sholastikas attīstības kalngals, tās brieduma un uzplaukuma laikmets. Šī uzplaukuma dziļākais cēlonis meklējams sabiedriskās

*Skat. sīkāk Kuzņecova A. Ievads filozofijas vēsturē. -Rīga: LSPA, 1998., nodaļa "Viduslaiku filozofija Rietumeiropā"; Kuzņecova A. Ētikas vēstures pamati. -Rīga: LSPA, 1997.

**Mistika (gr. val.-noslēpumainība) tika filozofiski pamatota, un tā rezultātā XII gs. radās novirziens - misticisms kā ticība pārdabiskiem spēkiem. Tā ir ticība, kas izriet no personīgās satiksmes ar Absolūto, eņģeļiem, dēmoniņiem u.tml. (Klervo Bernāra, Meistara I. Ekharta, I. Taulera u.c. mistiķu mācībās).

dzīves attīstībā. XIII gs. ievērojami uzplauka cilvēku izziņas apvārsnis, attīstījās pilsētas, paplašinājās tirdzniecība un pilnveidojās tehnika, uzplauka zinātne, tēlotājmāksla, arhitektūra, dzeja, saasinājās pretrunas starp laicīgās varas un pāvesta politiskajiem tīkojumiem, radās "ķecerības", kas aptvēra ievērojamas cilvēku masas un bieži vien izvērtās par sacelšanās. To sekmēja krusta karu laikmets (1096.-1270.), kas iezīmēja mūsdienu vēstures sākumu: līdz tam civilizācijas centrs atradās Bizantijā un arābu kalifāta zemēs. No šī brīža par hegemonu vēsturē kļuva Rietumi [14, II, 3].

Jaunā pakāpē izglītības līmeni pacēla universitātes. Te izvērsās padziļināta interese par antīko mantojumu, it īpaši par Aristoteļa zinātniskajiem traktātiem, kuri tikai tagad kļuva pieejami. No neoplatoniķu darbiem sevišķi populāra kļuva maldīgi Aristotelim piedēvētā "Grāmata par cēloņiem".

XIII gs. sākumā Aristoteļa un viņa arābu valodā rakstošo komentētāju darbus baznīca uzņēma naidīgi. Taču pāvesta kūrijas domas par Aristoteli pamazām kļuva labvēlīgākas, jo kūrijas arvien vairāk pārliecinājās, ka Aristoteļa mācības iztulkošanu iespējams pielāgot baznīcas dogmām. Drīz vien Aristoteļa mācību sāka uzskatīt par katoļu ticības filozofisko balstu.

Svarīga loma šajā Aristoteļa mācības pielāgošanas procesā bija viņa filozofijas interpretācijai, kādu sniedza sholasti, tā saucamā ubagotāju mūku ordeņu - dominikāņu un franciskāņu - brāļi. Šos mūku ordeņus nodibināja XIII gs. sākumā, pēc tam, kad bija uzliesmojusi baznīcai ķecerīgā valdensu kārta. Tās sociālais cēlonis bija trūcīgo sašutums par bagātību un greznību. Valdensi vērsās pret to, ka baznīca bija piesavinājusies ekskluzīvās tiesības lasīt un iztulkot Svētos Rakstus (Bībeli). Valdensu kustību apspieda. Ļoti nežēlīgi tika apspiesta arī albigiešu ķecerība, kura tāpat vērsās pret baznīcu.

Dominikāņi un franciskāņi ieguva vislielāko ietekmi. Viņi arī bija tie, kas realizēja pāvesta Gregora IX projektu, kura uzdevums bija "labot" katoļu ideoloģijas interesēs Aristoteļa mācību.

Ievērojamākie sholastikas domātāji galvenokārt nāca vai nu no viena, vai no otra ordeņa, kuru orientācija ietekmēja arī viņu mācību. Tā, piemēram, dominikānietis **Alberts Lielais** (1193.-1280.) bija pirmais, kas saviem laikabiedriem centās atklāt Aristoteļa mācību kā veselumu, to interpretējot un komentējot. Alberts Lielais cenšas pats ar savām domām aizpildīt robu Aristoteļa filozofijā. Viņš pats izdara arī empiriskus novērojumus dabaszinātņu sfērā. Alberta Lielā mērķis bija kritiski izvērtēt nepārskatāmo zināšanu apjomu un to sistematizēt savā "Teoloģijas summā", taču nepaspēj to izdarīt. To izdara viņa skolnieks **Akvīnas Toms** (1225.-1274.), pabeigdam Alberta Lielā aizsākto. Bez Alberta Lielā nebūtu iedomājams arī Akvīnas Toms, jo Toma sistēma balstās uz Alberta sistēmu un ietver to sevī [14, II, 111.-112.].

Akvīnas Toms cēlies no grāfu dzimtas. Viņš bija dominikāņu ordeņa mūks, kurš izglītojies vispirms Neapolē, pēc tam Parīzes universitātē, kur vēlāk. kļūdam

par profesor, popularizē savu mācību, kura tiek nosaukta par tomismu un ar laiku tiek atzīta par katoļu baznīcas oficiālo filozofiju. Katoļu baznīca viņam piešķir doktora grādu.

1323. gadā Vatikāns pasludina Akvīnas Tomu par svēto. Viņš noraidīja visus līdz tam pastāvošos Dieva esamības pierādījumus un pamato savu mācību.

Akvīnas Toma filozofija izveidojās, teoloģiski interpretējot Aristoteļa mācību, pielāgojot aristotelismu kristietības ticības mācībai. Akvīnas Toma filozofiju spēcīgi ietekmēja arī neoplatonisma mācības. Strīdā par universālījām viņš aizstāvēja "mērenā reālisma" viedokli un atzina trejāda veida universālījas: pastāvošas pirms atsevišķām lietām (dievišķajā prātā); pašās lietās (kā vispārīgais atsevišķajā); pēc lietām (tās izzinošajā cilvēka prātā) [13, 35.-36.].

Par savu uzdevumu Akvīnas Toms uzskata samierināt Aristoteļa filozofiju ar kristietības pamātatziņām. Turpinot sava skolotāja Alberta Lielā iesākto darbu, Toms būvē savu ontoloģisko koncepciju, t.i., mācību par pasaules izcelsmi, uzbūvi un tās norisēm.

Akvīnas Toma atstātais filozofiskais mantojums ir milzīgs:

- pirmais Romā un Venēcijā XVI gs. iznākušais kopoto rakstu krājums sastāv no 17 apjomīgiem sējumiem;
- itāļu izdevumā XIX gs. ietilpst 25 sējumi;
- franču izdevumā XIX gs. beigās - 34 sējumi. Tajos lasāmi Aristoteļa darbu komentāri, filozofiskie sacerējumi kristīgajā dogmātikā, apoloģētiskie darbi, darbi teoloģijā u.c.

Akvīnas Toma filozofijas pamatprincips ir ticības un prāta harmonija. Akvināta ievērojamākie darbi ir "Summa Theologica" (1265.-1273.), kuru viņš nepabeidza. Akvināta mācības nolūks ir parādīt, ka prāts ir spējīgs racionāli pierādīt Dieva esamību. Viņš atzīst, ka starp ticību un prātu pastāv atšķirība, bet tie ir vienoti un harmoniski saskaņoti. Ceļā uz patiesību prāts var nonākt pretrunā ar ticības dogmām. Tas nozīmē, ka viens no atzinumiem ir maldīgs. Bet, tā kā dievišķajā atklāsmē nevar būt nekā maldīga, tad ja tiek konstatēta pretruna, tas nozīmē, ka maldās prāts un nevis ticība, tātad maldās filozofija un nevis teoloģija. Tālāk Akvīnas Toms spriež šādi: filozofijai un teoloģijai ir vairākas kopīgas atziņas, kuras sniedz gan prāts, gan ticība. Ja ir dota izvēles iespēja, labāk ir saprast nekā vienkārši akli ticēt. Tāds ir tā saucamās "dabiskās teoloģijas" pamats. Pie kam "dabiskā teoloģija" Toma izpratnē ir filozofijas augstākā daļa.

Akvīnas Toms darbā "Summa Theologica" izsaka pārliecību, ka prāts ir pakļauts ticībai, daba pakļauta žēlsirdībai un valsts pakļauta baznīcai. Viņš ticēja, ka nodarbošanās ar filozofiju novedīs pie kristīgās mācības apstiprinājuma.

Vispirms Akvīnas Toms uzdeva trīs jautājumus. Vai Dieva esamība ir acīmredzama? Vai Dievs ir? Vai viņa esamību var padarīt acīmredzamu? Viņš bija pārliecināts, ka Dieva esamība nav pati par sevi saprotama un acīmredzama. Galu

galā cilvēki nevar raksturot Dievu tā, kā viņi spēj raksturot reālās pasaules objektus.

Atšķirībā no Anselma Akvīnas Toms neatzina, ka jēdziena "Dievs" izpratne ir pietiekama, lai pierādītu, ka Dievs pastāv. Viņš noliedza Anselma *a priori* platonisko pierādījumu, kurš sakņojas prātā, un izvirzīja piecus *a posteriori* aristoteliskus pierādījumus, kuri izriet no pasaules.

Akvīnas Toms secina:

Apjausma, ka Dievs pastāv, nav mūsos nekādā skaidrā un īpatnējā veidā ielikta no dabas.

Protams, jāatzīst, ka cilvēks no dabas apzinās, ko viņš vēlas, un viņš no dabas vēlas laimi, kas atrodama vienīgi Dievā. Bet tā, vienkārši runājot, nav apzināšanās, ka pastāv Dievs lielākā mērā nekā kāds apzinās, ka tuvojas Pēteris, pat ja Pēteris tuvojas. Patiesībā daudzi uzskata, ka galējais labums, kas mūs dara laimīgus, ir bagātības vai bauda, vai kaut kas līdzīgs.

Citiem vārdiem, Dievs nav acīmredzams. Tādēļ Akvīnas Toms noliedz platonismu un domā, ka nav iespējams no patiesības nonākt pie lielākas patiesības un nosaukt šo galējo patiesību par Dievu.

Tālāk Akvīnas Toms izvirza piecus Dieva pierādījumus jeb ceļus. Pierādījumu viņš dēvē par demonstratio, un šis ir svarīgs un pārliecinošs jēdziens.

Pirmais ceļš. Akvīnas Toms pievēršas faktam, ka pasaule ir mainīga. Viņš raksta, ka "visu, kas mainās, maina kaut kas cits". Atgriežoties pie Aristoteļa "nekustīgā iekustinātāja", Akvīnas Toms secina: "Ja roka nekustina nūju, nūja arī neko nekustina. Tātad esam spiesti nonākt pie kāda pirmā cēloņa, jo nekas nemainās pats no sevis, un ar to, lūk, ikkatrs saprot Dievu."

Otrais ceļš. Akvīnas Toms pievēršas faktam, ka pasaulē pastāv cēlonis un sekas. "Tātad, ja izslēdz cēloni, tiek izslēgtas arī tā sekas, tā ka nevar būt pēdējais cēlonis, nedz arī pastarpinātais, ja nav pirmā cēloņa." Akvīnas Toms nespēj pieņemt domu, ka varētu pastāvēt bezgalīga cēloņu un seku virkne, kas iestieptos atpakaļ mūžībā: "Tādēļ jāpieņem, ka pastāv kāds pirmais cēlonis, kam ikviens dod vārdu Dievs."

Trešais ceļš. Tas ir saistīts ar esamības un neesamības ideju. Lietas pastāv, bet tās varētu arī nepastāvēt. Vēl vairāk, bija laiks, kad tās vēl nepastāvēja, un pienāks laiks, kad tās pārstās pastāvēt. "Tātad tā nevar būt, jo kaut kas, kam nevajadzētu būt, kādreiz nav bijis, un ja nekam nevajadzētu būt, kādreiz nav bijis, un ja nekam nevajadzētu būt, tad kādreiz nekas nav bijis ..." Akvīnas Toms apgalvo, ka tad, ja pasaulē viss varētu būt un varētu nebūt, tad kādreiz bijis laiks, kad nekas nav bijis. No nekā nekas nevar rasties: "Tādēļ jāpieņem kaut kas tāds, kam nepieciešami jābūt un kam par savu esamību jāpateicas vienīgi sev, patiesi, tas pats par sevi ir cēlonis, ka jābūt citām lietām." Akvīnas Toms, tāpat kā Anselms, atzīst, ka lietām pasaulē piemīt nejauša esamība (tās var būt un var nebūt), bet vienīgi Dieva esamība ir nepieciešama (Dievam jābūt). Ja Dievs nepastāv, tad

nekas nevar pastāvēt, jo radība, lai tā vispār varētu pastāvēt, ir atkarīga no Dieva repieciešamās esamības.

Ceturtais ceļš. Tajā apskatītas labā un pilnības pakāpes pasaulē. "Piemēram, lietas ir karstākas un karstākas, jo tuvāk tās atrodas tam, kas ir viskarstākais. Tādēļ kaut kas no lietām ir vispatiesākais, vislabākais un viscildenākais, un tādēļ viņa esamība ir vispilnīgākā, jo Aristotelis saka, ka vispatiesākās ir lietas, kurām ir vispilnīgākā esamība." Turpinājumā Akvīnas Toms secina: "Tādēļ pastāv kaut kas tāds, kas izraisa citu lietu esamību, jo labumu un ikvienu citu to pilnību. Un to mēs saucam "Dievs"."

Piektais ceļš. Akvīnas Toms apraksta pasaules kārtību un mērķi. "Jo tās izturēšanās tikpat kā nemainās un patiesībā vienmēr izvēršas par labu, kas rāda, ka tā patiesi tiecas uz mērķi, nevis nonāk pie tā vienīgi nejaušības pēc. Tas, kam nepiemīt apzināšanās, nekad netiecas uz mērķi, ja nu vienīgi kāda vadībā, kam piemīt apzināšanās un saprašana. Bultai, piemēram, vajadzīgs strēlnieks. Tādēļ dabā it visu uz mērķi vada kāds, kam ir saprašana, un to mēs saucam "Dievs"."

Akvīnas Toma pierādījumi ir savstarpēji saistīti un balstās uz Aristoteļa domu par pirmcēloni un nekustīgo pirmkustinātāju. Tomēr Akvīnas Toma pierādījumi ir a posteriori un balstīti cilvēka pieredzē, bet viņa Dieva būtības (kā Dieva esamībai pretējas) novērtējums ir a priori, jo mums nav iespējams izzināt Dievu tieši, jutekliskajā pieredzē.

Lietodams galvenokārt negatīvos raksturojumus, konstatēdams, ka Dievs nav, Akvīnas Toms beigu beigās nonāk pie uzskata, ka "Dieva būtība ir viņa paša esamība". Tāpat kā uguns būtība ir viņa paša esamība". Tāpat kā uguns būtība ir karstums, Dieva būtība ir esamība. Dievs ir, un šī "būt-ība" nozīmē, ka Dievs ir pašpietiekams, savu esamību pašuzturošs, nedalāms un mūžīgs.

Akvīnas Toma pierādījumi kļuva par Dieva esamības apliecinājuma standartu uz vairākiem gadsimtiem. Pat šodien daži kristiešu domātāji uzskata par iespējamu veidot "dabisko" teoloģiju, kas raugās pasaulē un mēģina izsecināt Dievu.

Akvīnas Toma sistēmas kodols ir psiholoģija, kuras uzmanības centrā ir cilvēka dvēsele un tās attiecības ar ķermeni. Toms tiecas harmonizēt ķermeņa un dvēseles attiecības, apvienojot vienā personā. Dievs cilvēkam dāvājis nemirstīgu dvēseli, kas to dara līdzīgu viņam, taču Dieva dāvāna ir arī ķermenis, kas cilvēku saista ar zemi. Dvēseles un ķermeņa savienojumā iezīmējas **individualitāte**, kas kā Dieva dāvāna ir neatkarojama vērtība [9., 227.]. Tādējādi iemiesošanās ideja Toma interpretācijā ne tikai reabilitē miesu, tā neapšaubāmi sekmē Rietumu kultūrai raksturīgās personas izpratnes veidošanos, personas autonomijas un individualitātes apziņu.

Toma izpratnē, dvēsele ir nemateriāla un substancionāla, bet savu realizāciju tā iegūst tikai caur ķermeni. Tāpēc ķermenis nav dvēseles važas un atrasties ķermenī ir labums dvēselei, jo tā ir pielāgota ķermenim. Dvēsele ir vispilnīgākā

forma uz Zemes, taču tā ir zemāka par tīrajiem gariem. Līdz ar to pats cilvēks kā dvēseles un ķermeņa vienība atrodas pusceļā starp dzīvām būtnēm un eņģeļiem. "Tāpēc, ja jutekliskā sajūta ir cilvēka darbība, .. cilvēks nav tikai dvēsele, bet kaut kas, kas sastāv no dvēseles un ķermeņa."

Jāņem vērā, ka dvēseles un ķermeņa attiecības, pēc Akvīnas Toma ieskata, ir ne tikai cilvēka, bet arī visa dzīvā, organiskā iezīme. Viņš atzīmē trīs - augu, dzīvnieku un cilvēku dvēseles paveidus. Jebkurā gadījumā dvēsele un ķermenis ir nevis divu lietu sajaukums vai to kontakts, bet īpaša matērijas un formas (forma ir tā, kuras dēļ visam, kas pieder šai pasaulei, ir esamība) vienība. "Tātad dvēsele ir iedzīvināta ķermeņa formā, "kuas definīcija ir šāda: "Dvēsele ir tā, kuras dēļ iemanto dzīvību (pirmais dzīvības princips)." Dvēsele tādējādi ir tā, kurai pateicoties dzīvo, jūt, darbojas visas organiskās būtnes.

Dzīvība vispār un vispirms augu dvēsele ir saistīta ar veģetatīvo sistēmu, proti, augiem piemīt tā saucamā veģetatīvā dvēsele. Tās dēļ viss organiskais ir vienots veselums. Tāpēc Toms saka, ka nevis ķermenis piešķir dvēselei īstcības statusu, bet gluži otrādi, dvēsele - ķermenim, jo ķermenis kā tāds, pretstatīts dvēselei, ir tikai iespējamība.

Dzīvnieku dvēseles atšķirīga iezīme, pēc Toma domām, ir iekāre, bet tās darbība bez ķermeņa nav iespējama. Arī dzīvnieku darbība realizējas dvēseles un ķermeņa vienībā. Viņš kritizē Platonu, kurš pieņem, ka dvēseles jutekliskā uztvere noris caur ķermeni. Tas neesot pareizi, un teikt, ka dvēsele uztver, nozīmējot to pašu, ko teikt, ka dvēsele auž vai ceļ. Dzīvnieka dvēsele ir visciešākā mērā saistīta ar ķermeni, tā realizējas šeit un tagad, tai nav nepārtrauktas esības, un tāpēc tā nav spējīga dzīvot mūžīgi un patstāvīgi. Dzīvnieku dvēseles darbības galamērķis ir ķermeniska esamība un ar to saistītās tieksmes ēst, priedāties, baudīt, t.i., šīs darbības noslēdzas sevī, un dzīvnieku dvēselei nav patiesas esamības. Akvīnas Toms norāda, ka viss, kas pieder pie jutekliskām tieksmēm, atklāj savu saistību ar ķermeniskām iemaņām, un secina: "... tā kā dzīvnieku dvēseles darbība nevar norisināties bez ķermeņa, tad no tā nepieciešami izriet, ka dzīvniekiem dvēsele iet bojā līdz ar ķermeni."

Cilvēka dvēseles atšķirīga iezīme, Toms uzsver, ir intelekts, kura dēļ cilvēks ir spējīgs izzināt lietu iedabu. Tikai intelekts var darboties bez matērijas (dvēselc to nevar) un sajūtu orgāniem (dvēsele, kura saistīta ar rožu redzi u.c., to nevar), un tikai tam raksturīga darbība sev, kas nav atkarīga no ķermeņa un nav saistīta ar ķermeni. Gars jeb intelekts ir principā neķermenisks.

Taču cilvēks savā veidošanās procesā iziet it kā "augu" un "dzīvnieku" stadijas, līdz beidzot izveidojas kā cilvēks. Toms to apraksta šādi: veģetatīvi jutekliskā dvēsele dzīvniekos ir saistīta ar spermū un ir mirstīga, turpretim cilvēkos tā nav saistīta ar spermū un ir nemirstīga. Sākumā tēva sperma spēj noformēt mātes asinis līdz augu organizācijas pakāpei, tad veģetatīvā dvēsele izveido cilvēku līdz dzīvnieku formai. Vēlāk darbu turpina sensitīvā dvēsele, kas organizē cilvēku līdz

embrija pakāpei. Tikai tad Dievs ievieto organismā nemirstīgo dvēseli ar veģetatīvām, jutekliskām un intelektuālām spējām.

"Tā tad veģetatīvā dvēsele, kura sākumā bija embrijā, kamēr tā dzīvo augu dzīvi, tiek iznīcināta un tās vietā nāk pilnīgāka dvēsele, kura vienlaicīgi ir barojoša un jutekliska, un embrijs tad dzīvo jutekliskas būtnes dzīvi; pēc tās iznīcināšanas vietā nāk saprātīga dvēsele.." Šī dvēsele kopā ar ķermeni izveido personu, un tai ir dabiski atrasties ķermenī. Cilvēkam mirstot, nemirstīgā dvēsele nošķiras no ķermeņa, taču veģetatīvā un jutekliskā darbība tiek pārtraukta, kaut arī dvēsele saglabā spēju un tieksmi atkal apvienoties ar ķermeni.

Tādējādi, pēc Akvīnas Toma domām, cilvēka dvēsele neiznīkst līdz ar ķermeni: iznīcība ir matērijas un formas nošķiršanās, bet domājotā substance sastāv no matērijas un formas. Tā pati ir forma, kura nav pakļauta kaislībām (iznīkst tikai tas, kas pakļauts kaislībām). Turklāt, kā uzsver Toms, nevienu lietu neiznīcina pašas šīs lietas pilnība, bet dvēseles pilnība ir spēja abstrahēties no ķermeņa ar tikumības un zinātnes palīdzību: zinātnē galvenais ir nemateriāli aplūkot lietas, tikumībā - nescot ķermeņa kaislībām. Tāpēc dvēsele nevar iet bojā, ja tā atdalās no ķermeņa. Vēl vairāk, cilvēka dvēsele tiecas uz vispārējo un nepārejošo, ko sniedz domāšana (tā atšķir cilvēka dvēseli no augiem un dzīvniekiem), tāpēc arī pati dvēsele ir nepārejoša, tai ir turpinājums. Un vēl, saka Toms, jāņem vērā apstākļi, ka dvēseles darbību nekavē ķermeņa vājums, bet, kaut arī šis vājums var ietekmēt domāšanas procesu, tomēr tas nenotiek saprāta nespēcības dēļ. Citiem vārdiem, cilvēka ķermeņa vājums nevar kavēt domāt par nepārejošām mūžīgām lietām. Viņš secina: "Tā tad cilvēka dvēseles esamība, kamēr tā ir saistīta ar ķermeni, ir absolūti no ķermeņa neatkarīga.."

Atzīmējot dvēseles un ķermeņa nesaraujamo vienību, Toms kritizē platonisma tendenci traktēt dvēseli (vismaz intelektuālajās funkcijās) kā vienādu visiem cilvēkiem. Ja tā būtu, saka Toms, tad izrādītos, ka Sokratam un Platonam ir viens intelekts un tie abi ir viens un tas pats cilvēks: tie viens no otra ne ar ko neatšķirtos. Viņš nepiekrīt ieskatam, ko arī pauž platonisms, ka visas jutekliskās funkcijas ir saistītas ar dvēseli.

Tādējādi Akvīnas Toms dvēseli saprot kā cilvēka substancionālu formu un pievienojas Aristotelim, ka dvēsele ir ķermeņa forma, kura saskaņā ar tradīciju tiek traktēta kā aktīvs un noteicošs sākums, kas izveido ķermeni par to kas tas ir [15, 502.-504.].

Teiktais liecina, ka Akvīnas Tomam cilvēks ir redzamās radības augstākā realizācija. Ķermenis un dvēsele savā starpā nav naidīgas daļas, bet apvienotā veidā reprezentē kaut ko veselu un vērtīgu.

Vēlino sholastiku pārstāv izcilais angļu dabaszinātnieks un filozofs Rodžers Bēkons (1214.-1294.). Viņš kā fiziķis, alķīmiķis un filozofs asi kritizēja sholastiskās metodes un cīnījās par eksperimentiem un dabas novērošanu. Bēkona zinātniskās intereses gāja tālu pāri sava laikmeta līmenim. Baznīca un arī

pasaulīgās varas iestādes vēroja viņa darbību ar lielu neuzticību. Vairākus gadus desmitus viņš pavadīja Francijā klosterī stingrā mūku uzraudzībā. Tur viņš varēja lasīt un rakstīt tikai slepenībā. Vecumā Bēkonu ieslodzīja Anglijā cietumā, kur viņš pavadīja 14 gadus [22, I, 862.].

R.Bēkons noraidīja reālistu uzskatu par universāliju patstāvīgu eksistēšanu. Taču viņš noraidīja arī domu, ka universālības būtu matērijā. Lietu būtība jeb eksistēšana (R.Bēkons identificēja būtību ar eksistēšanu), pēc viņa domām, ir pašās lietās; katra lieta ir kvalitatīvi vienota. Viņš atzina kā jutekliski tveramās atsevišķās lietas, tā arī prāta tveramo vispārīgo [1, 132.-134.].

Kā nominālists R.Bēkons noraidīja domu par vienu bezkvalitatīvu pirmmatēriju, ko sludināja alķīmiķi. R.Bēkons atzina matērijas daudzkvalitatīvītāti. Viņš mācīja, ka matērijas īpašības tai nav ārējas, bet ir tas, kas atšķir ķermeņiskas lietas. Matērijas atsevišķās īpašības ir vienkāršie elementi, kuri var kombinēties dažādā daudzumā. Tukšuma nav, tāpēc nav atomu, bet matērija ir dalāma neierobežoti. Zeme ir bumba, tāpēc nav daudzas pasaules; ja būtu daudzas bumbas, tad starp tām būtu tukšums.

Rodžers Bēkons bija pirmais ievērojamais sholastiskās filozofijas pārstāvis, kas kritizēja sholastiskās metodes un prasīja, lai zinātne balstītos uz eksperimentu, novērojumiem un pieredzi. Viņa izpratnē četri šķēršļi traucē zinātnes attīstību: 1)sekošana autoritātēm, kas nav tā cienīgas; 2)ilgstoša paraža turēties pie veciem uzskatiem; 3)neizglītotu cilvēku aizspriedumi; 4)tieksme slēpt savu nezināšanu aiz gudrības maskas. Kā redzam, visi šie šķēršļi ir sholastiska rakstura.

R.Bēkonam ir daudz ģeniālu paredzējumu, ka iespējamās lidmašīnas, tvaikoņi, automašīnas. Viņš norādīja uz zinātnes lielo nozīmi praksē.

XIII gs. izvirzījās vēl otrs izcils angļu nominālists franciskāņu mūks Dunss Skots (ap 1264.-1308.g.). Pretstatā Akvīnas Tomam, Dunss Skots mācīja, ka Dievu nevar pierādīt ar prāta palīdzību un filozofija nav pakļauta teoloģijai. Viņa izpratnē filozofijas objekts ir Dievs kā lietu pirmcēlonis, tāpēc filozofijai jānodarbojas ar esamību, ar lietām, un tai ir savi principi. Teoloģija nav teorētiska, bet tikai praktiska zinātne, jo Dievu un mistērijas nevar pierādīt - tā ir ticības lieta. Teoloģijai ir jāveicina dvēseles glābšana. Tā Dunss Skots norobežoja zinātni no reliģijas. Viņa mācībai bija divi mērķi: aizsargāt reliģiju no prāta kritikas un dot iespēju attīstīties zinātnēm [1, 135.].

Matērija, pēc Dunsa Skota uzskatiem, ir visu lietu pamats; pat enģeļi sastāvot no matērijas. Matērija pati ir aktīva, un tai ir forma. Arī dvēsele ir materiāla. Taču ne enģeļi, ne dvēsele nav ķermeniski. Dunss atšķīra matēriju no ķermeniskā, pēc viņa domām, visas materiālās lietas nav ķermeniskas. Matērija visur ir vienāda, atšķirības lietām dod forma, tātad forma dod kvalitatīvo daudzveidību. Matērija eksistē pirms formas, patstāvīgi un ir nenoteikta, un šo noteiktību dod forma. Dievs varot dot matērijai katru īpašību, arī spēju domāt. Dievs esot absolūts un visspēcīgs [11, 157].

Ar Duna Skota metafiziku sākas principiāli jauna pieeja pasaules pastāvēšanas un rašanās pētīšanā, kur vairs nav vietas teoloģiskam duālismam **DIEVS - PASAULE, RADĪTĀJS - RADĪŠANAS PRODUKTS**. Teoloģijas dogmāti nav loģiski pierādāmi, jo balstās tikai uz ticību. Dunss Skots ir viens no tiem vēlinās sholastikas pārstāvjiem, kurš uzsver cilvēka prāta lomu izziņas procesā, tādējādi paverot ceļu pilnīgi jaunai pasaules pētīšanai filozofijā. Tā tiek realizēta Renesanses filozofijā un Jaunlaiku filozofijā.

SLĒDZIENI

Viduslaiku Rietumeiropas filozofijas vēsture ir sarežģīts un pretrunīgs process, kuru ietekmēja šī laikmeta galveno novirzienu - reālisma un nominālisma cīņa, kā arī patristikas un sholastikas filozofija.

Patristika un sholastika bija specifiskas filozofijas formas, kas raksturoja viduslaiku sabiedības garīgo dzīvi. To uzdevums bija palīdzēt baznīcai izskaidrot un pat arī pamatot ticības dogmas. Šis uzdevums tika pildīts jau apoloģētu darbībā, kuri kristietību aizstāvēja pret pagānismu, vēlāk baznīcu tēvu rakstos, t.i., ar patristikas palīdzību. Ievērojamākais patristikas pārstāvis bija Augustīns, kurš arī mūsdienās tiek uzskatīts par ievērojamu kristietības teorētiķi.

Sholasti kļuva par Aristoteļa filozofijas sistematizētājiem un interpretētājiem. Galvenie sholastikas sistematizētāji bija Akvīnas Toms un Duns Skots. Visaugstāk baznīca vērtēja Akvīnas Toma mācību, jo tajā daudzpusīgi tika atspoguļota kristietiskā iemiesošanās ideja un parādīta dvēseles un ķermeņa vienotība, kas iezīmē cilvēka individualitāti un ir jāuztver kā Dieva dāvāna un neatkārojama vērtība.

Akvīnas Toma uz prātu liktais uzsvars pakāpeniski noveda pie pretrunas izveidošanās starp "dabisko" prātu un "pārdabisko" ticību. Viņš uzskatīja, ka ar prātu var ierobežot patiesību skaitu par Dievu, bet zināšanas par Trīsvienību un iemiesošanos var iegūt tikai atklāsmē.

Rezumējot savu koncepciju par dvēseles un ķermeņa attiecībām, Akvīnas Toms nosliecas uz Aristoteļa mācības pusi un norāda, ka augiem ir veģetatīvas spējas - vielmaiņa un vairošanās; dzīvniekiem - jutekliskās, uztveres un tišu kustību, gribasspējas, bet cilvēkam tam visam klāt nāk intelektuālās prāta spējas. Dvēsele ir ķermeņa substancionāla forma un tai nepieciešams atrasties visā ķermenī kopumā un katrā tā daļā atsevišķi, jo tā ar noteiktu pilnības pakāpi garīgi apveltī ne tikai visu veselo, bet arī katru no daļām. Savukārt prāts ir cilvēka iedaba. Saprāts veido cilvēkā cilvēcisko.

Kā redzam, prāts virzījās cauri viduslaikiem uz renesansi un apgaismību, preti mūsdienu autonomajai cilvēcei.

XIX gs. otrajā pusē Akvīnas Toma mācību pasludināja par katoļu baznīcas oficiālo filozofisko doktrīnu un mūsdienās daudzās zemēs (ASV, Kanādā, Francijā u.c.) tā neotomisma veidā ir visizplatītākais reliģiskās filozofijas novirziens.

LITERATŪRA

1. Antikā un viduslaiku filozofija. - Rīga: Zvaigzne ABC, 1997., - 87.-139.lpp.
2. Bībele. Vecās un Jaunās Derības Raksti (jebkurš izdevums).
3. Forands I. Individualizācija un socializācija fiziskās audzināšanas pedagogiskajā procesā. - Rīga: LSPA, 1993. - 44 lpp.
4. Klīve V.V. Gudrības ceļos. - Rīga: Zinātne, 1996. - 73.-96.lpp.
5. Klīve V.V. Ticības ceļos. - Rīga: Zinātne, 1995. - 291.-359.lpp.
6. Klīve V.V. Rīcības ceļos. - Rīga: Zinātne, 1998., 78.-120.lpp.
7. Kuzņecova A. Ievads filozofijas vēsturē. - Rīga: LSPA, 1997.
8. Kuzņecova A. Ētikas vēstures pamati. - Rīga: LSPA, 1997., 57.-68.lpp.
9. Kūle M., Kūlis R. Filozofija. - Rīga: Pētergailis, 1996., 204.-230.lpp.
10. Lasmane S., Miets A., Rubenis A. Ētika. - Rīga: Zvaigzne, 1993., 212.-213.lpp.
11. Mesers A. Filozofijas vēsture. I. - Rīga, 1931., 121.-165.lpp.
12. Raudīve K. Dzīves kultūrai. - Rīga: Akciju sab. Valters un Rapa, 1940., 113.-138.lpp.
13. Rēpers V., Smite L. Ievads ideju vēsturē. - Rīga: Zvaigzne ABC, 1997., 30.-40., 122.-133.lpp.
14. Rubenis A. Viduslaiku dzīve un kultūra Eiropā. - I. II.daļas. - Rīga: Zvaigzne, 1994.
15. Rubenis A. Viduslaiku kultūra Eiropā. - Rīga: Zvaigzne ABC, 1997. - 527.lpp.
16. Tauriņš G. Vēstures filozofija. - Rīga: LRNAA, 1996., 168.- 177.lpp.
17. Tauriņš G. Vēstures filozofija. - Rīga: LRNAA, 1996., 168.- 177.lpp.
18. Vītola A. Fizisko nodarbību raksturs viduslaikos un renesanses laikmetā. - Rīga: LSPA, 1996. - 23.lpp.
19. Baker W.Y. Sports to the Western world.-USA. Fowman and Littlefield, 1982., p.57.-115.
20. Freeman W.H. Physica! Education and Sport in a Changing Society. - Minneapolis SPC, 1982., p.35.-53.
21. Августин Аурелий. Исповедь.-Москва, 1991.
22. Антология мировой философии. т.1. Философия древности и средневековья, -М: Мысль, 1969.
23. История философии разных эпох. Хрестоматия.-Рига: РТУ, 1990.-246 с.
24. Кун Л. Всеобщая история физической культуры и спорта.-М.: Радуга, 1982. с.89.-123.
25. Оливова В. Люди и игры. -М.: ФИС, 1985. с.85.-155.
26. Соколов В.В. Средневековая философия.-М.: Высшая школа, 1979.-448 с.

III. RENESANSES LAIKMETA FILOZOFIJA

IEVADS

Viduslaiku garīgo dzīvi pārvaldīja baznīca, baznīcas mācība ietekmēja arī filozofisko domu.

Jauno laiku filozofijas attīstību veicināja XIV gadu simteni sākusies garīgā kustība, ko nosauca par renesansi (franču valodā renaissance - atkalatdzimšana)*. Vēsturnieki renesanses periodu no XV līdz XVII gs. uzskata par viduslaiku vēstures vēlīno periodu.

Renesanses laikmetā sāk atkal izprast pagānisko senatni. Kā norāda Augusts Mesers: "Antīkās pasaules cilvēkus vairs neuzskata vienīgi par "akliem, nešķīstiem pagāniem", bet sāk vērtēt tos par īpatnējas augstas kultūras nesējiem un sāk atkal pieradināties pie šīs kultūras tīri optimistiski naturālistiskā un dzīves priecīgā gara" [14, II, 5.-6.].

Tieši tāpēc, ka atdzimst interese par kultūras mantojumu, visu šo laikmetu bieži vien sauc par renesanses - respektīvi atdzimšanas laikmetu, tādējādi norādot uz bagātās antīkās kultūras daudzu elementu atdzimšanu pēc vairāk nekā tūkstošgadīgas aizmirstības.

Sākot ar XIV gs. Rietumeiropas saimnieciskajā un kultūras dzīvē notiek lielas izmaiņas. Itālijā jau XVI gs. radās pirmās manufaktūras. Šeit agrāk nekā citās Eiropas zemēs intensīvi attīstījās pilsētas un pilsētu kultūra. Tirdzniecība (kuras galvenie ceļi tolaik gāja pa Vidusjūru), augļošanas, kā arī strādnieku un amatnieku darbaspēka nesaudzīga izmantošana noveda pie tā, ka izveidojās ievērojams banķieru, tirgotāju un rūpnieku slānis, kurš vairākās Itālijas pilsētās (Venēcijā, Florencē, Dženovā u.c.) pat sagrāba savās rokās politisko varu.

Attīstījās tehnika: vērņemamais ratiņš, aužamās stelles, uzlabotas vēja un ūdens dzirnavas, kuģniecība. Pulvera izgudrošana mainīja kara tehniku, bet grāmatu iespiešana veicināja zinātnes attīstību. Liela loma bija pulksteņa izgudrošanai, kas ievadīja mehānisku kustību pētīšanu.

Tirdzniecības attīstība ar citām pasaules daļām iepazīstināja eiropiešus ar Austrumu tautu kultūru. Ekonomiskās pārvērtības, kuras norisinājās XV gs. beigās un XVI gs. sākumā un icvērojamā mērā bija saistītas ar lielo ģeogrāfisko atklājumu rezultātā notikušo tirdzniecības ceļu pārvietošanos (XV gs.

*Kopš XVIII gs. apgaismības teorētiķu laikiem renesansi saprot kā kustību, strāvojumu (un arī tam atbilstošu dzīvesveidu), kas kopumā izsaka novēršanos no viduslaikiem, to "pārvarēšanu" un signalizē par "jauno laiku" sākumu. Lai gan renesanse nebija tieši filozofiska kustība, tomēr šī laikmeta pārstāvji skāra veselu virkni filozofisku jautājumu.

Amerikas un jūras ceļa uz Indiju atklāšana), noveda pie jaunu ekonomiskās attīstības centru izveidošanos Spānijā, Francijā, Vācijā, Anglijā u.c.

Ceļojumos pa pasauli dodas daudzi izglītojoši cilvēki, kas deva arvien jaunas zināšanas par citiem kontinentiem.

Radikālo sociāli ekonomisko un tehnisko pārmaiņu sekas bija kardinālas izmaiņas arī Eiropas tautu garīgajā dzīvē un kultūrā, kas XIV un XV gs. norisinājās sākumā Itālijā, bet pakāpeniski arī pārējās kristīgajās rietumzemēs. Šajā periodā radās jauna kultūra, kuru sāka saukt par humānismu.

Ar terminu "humānisms" sākotnēji apzīmēja laicīgo izglītību atšķirībā no teoloģiski sholastiskās izglītības. Teoloģiski sholasti iskajai grāmatu gudrībai humānistiem nostādīja pretī laicīgās zinātnes.

Jaunās kultūras īpatnība izpaudās antīkā kultūras mantojuma plašā izmantošanā, pastiprinātā interesē par antīkajiem autoriem - Ovidija, Horācija, Senekas, Vergilija, Cicerona u.c. romiešu rakstnieku darbiem. Atdzimst interese par Senās Grieķijas filozofu - Pitagora, Sokrata, Platona, Aristoteļa u.c. mācībām.

Jāatzīmē, ka arī viduslaikos garīgo dzīvi iespaidoja antīkā kultūra, it īpaši literatūra un filozofija, tomēr kristianizētā veidā, vienpusīgā izvēlē un iztulkojumā, piemēroti valdošajām teoloģiskajām interesēm un uzskatiem. Teiktais attiecas arī uz pedagoģijas sfēru. Strauji attīstījās skolu sistēma, it īpaši privātās izglītības sistēma. Tomēr pastāvēja arī sabiedriskās jeb tautas skolas. Mācību iestāžu programmas bija orientētas uz garīgo attīstību, taču tajās pamazām tika iekļautas arī fiziskās audzināšanas elementi, kuru pamati bija gara un ķermeņa harmoniskas attīstības princips, kas bija raksturīgs jau antīkajā pasaulē.

Humānistiskās izglītības programmas pamats bija ticība antīko autoru noformējošam spēkam attiecībā pret cilvēku. Turklāt izglītību viņi saprata kā pašmērķi, nevis kā sagatavošanos zemes dzīves transcendentās jēgas apjausībai, kā to traktēja viduslaikos. Viduslaikos indivīds kļūst par personību, pirmkārt, pastāvot saistībai ar kolektīvo veselumu (religīzisko draudzi, cunfti, gildi u.c.), ko izprot kā Dieva plāna ieroci, un, otrkārt, saistot sevi ar Kristus unikālo likteni un ciešanām, kas ļauj ikvienam sajust sevi kā personību, nevis kā sevi, bet kā to, kurš spējis būt par personību visas cilvēces glābšanas labā. Pievēršoties Kristum, cilvēks atgūst sevi (svētais ir cilvēks, kurš kā persona ir maksimāli atsacījies no sevis; sātans - persona, kas atsacījusies no Dieva).

Renesanse ir šādas ievirzes sabrukums. Protams, nav runa par Dieva esamības noliegšanu. Kristietības tikumiskie pamati netiek apšaubīti, runa ir par jaunas Dieva izpratnes veidošanos filozofijā: Dieva esamība tiek arvien vairāk tuvināta dabai un cilvēkam. Dievišķais vairs netiek pretstatīts cilvēciskajam, dabiskajam - garīgajam, bet tiek meklēta to harmoniskā vienība. Dievs, renesanses domātāju izpratnē, ir radoša būtne un cilvēkam jālīdzinās tai. Tāpēc renesansei raksturīgs milzīgs mērogs, grandiozitāte, titānisms, jo cilvēks ir apjautis sevi kā radošu spēku augstāko izpausmes formu. Renesanse satricina viduslaiku apziņu un

atbrīvo cilvēka radošo aktivitāti, dodot milzīgu impulsu viņa rīcībai visās jomās - ražošanā, tirdzniecībā, filozofijā, pedagogijā, mākslā. Līdz ar to pieauga individualitātes vērtība. Cilvēks, individualitāte, personība atkal ir filozofijas uzmanības centrā. Filozofijas antropocentrisms izpaužas kā "individuāla atbrīvošana" un kopš šī perioda par eiropiskās domāšanas pamatietezīmēm kļūst: individuālisms - atsevišķa brīva personība kā augstākā vērtība; brīva saskarsme ar antīko pasauli - bez atskata uz teoloģiskajiem nosacījumiem un mērķiem; racionālisms un empirisms - zinātne, kas balstās uz prātu un pieredzi; domāšanas pasaulīgais raksturs. Humānistiskais pasaules skatījums top ap vienu centru - cilvēku; attieksmei pret pasauli un Dievu, dabu un sabiedrību nav patstāvīgas nozīmes un tā ir pilnīgi pakļauta mācībai par cilvēku: **antropocentrisms** - redzes leņķis jebkuras pasaulskatījuma problēmas risināšanā. Tādējādi jaunās renesanses kultūras pirmā pazīme bija humānisms un antropocentrisms.

Otrā raksturīgākā renesanses pazīme ir dabas zinātņu attīstība, jaunu zinātnisku metožu izveidošanās un jaunas, zinātnēm atbilstošas **natūrfilozofijas*** izveidošanās. Zinātnieki centās izmantot visu progresīvo antīkajā filozofijā. Cīņā pret sholāstisko dabas izpratni šā laikmeta natūrfilozofija (visumā saglabājama antīkās natūrfilozofijas jēdzienus un principus, bet balstīdamās uz jaunākiem zinātnes atklājumiem, uz dabas zinātņu augstāku attīstības līmeni) noformulēja daudzas jaunas idejas.

Trešā renesanses raksturīgā pazīme bija jaunu sabiedriski politisku koncepciju izveidošana. Renesanses laikmeta milzīgās sociālās un ekonomiskās pārmaiņas atspoguļojās daudzās socioloģiskās teorijās par valsts varu kā pilnīgi neatkarīgu no baznīcas autoritātes. Radās arī utopiskas mācības, kurās uz "svētu rakstu" pamata izvirzīta prasība sabiedriskot īpašumu, kā arī pirmie mēģinājumi attēlot jaunu sabiedrisko iekārtu, kam tajos laikos nepieciešami bija spilgi izteikti utopijas raksturs.

Ceturrtā renesanses pazīme bija cīņa pret katoļu baznīcu. Šī cīņa izpaudās reliģijas formā kā **reformācija** (lat. *reformare* - pārveidošana) - plaša, pret feodālismu un katolicismu vērsta kustība Eiropā XVI gs. pirmajā pusē. Tā lika pamatus protestantismam**. Reformācija sākās Vācijā Mārtiņa Lutera vadībā un pēc tam aptvēra vairākas Eiropas zemes. Reformācijas rezultātā no katolicisma sistēmas atkrita Anglija, Skotija, Norvēģija, Zviedrija, Dānija, Somija, Holande, Šveice, daļēji Vācija u.c. Reformācija baznīcu padarīja lētāku, vienkāršāku, demokrātiskāku. Cilvēka iekšējā, personiskā ticība tika uzskatīta par augstāku nekā reliģiozitātes ārējās izpausmes. Zemēs, kur uzvarēja reformācija, baznīca kļuva

*Natūrfilozofija (lat. *natura* - daba) - dabas filozofija, kurai raksturīga, galvenokārt, dabas pētīšana, aplūkojot to kā vienu veselumu.

**Protestantisms (lat. *protestans* - tāds, kas protestē, publiski pierāda) - pēc pareizticības un katolicisma trešais kristietības paveids.

atkarīga no valsts un tai bija mazāka vara nekā katoliskajās zemēs. Tas veicināja zinātnes un vispār laicīgās kultūras attīstību.

1. RENESANSES HUMĀNISTISKĀ FILOZOFIJA

Renesanse ir pārejas posms no viduslaiku filozofijas uz jauno laiku filozofiju. Renesanses laikmeta filozofijā grūti runāt par kādu noteiktu virzienu, bet kopumā to raksturo humānisma ideja. Humānisms (lat. humanus - cilvēcisks) - uzskatu kopums, kuri pauž cieņu pret cilvēku, viņa tiesībām, rūpes par cilvēku labklājību, viņu vispusīgu attīstību, par cilvēkam labvēlīgu sabiedriskās dzīves apstākļu radīšanu. Humānisti pasludināja cilvēka personības brīvību, uzstājās pret reliģisko askētismu, par cilvēka tiesību nodoties baudām un apmierināt laicīgās vajadzības. Pateicoties humānistiem, tika atjaunots antīkais mantojums un zinātnes, kultūras, filozofijas, mākslas uzmanības centrā atkal ir cilvēks - indivīds, kas nācis no tautas un ar savām spējām, enerģiju, uzņēmību un drosmi, paceļas pāri masām.

Ja sholastiskajā viduslaiku filozofijā centrālā problēma bija Dieva un pasaules attiecības, tad renesanses laikmetā, sākot no XIV gs., uzmanības centrā ir cilvēks, kuru ir radījis Dievs "pēc sava ģimja un līdzības", bet akcents tiek likts uz

to, ka cilvēks ir patstāvīga un pilnvērtīga būtne, garīgā un miesīgā skaistuma vienība.

Dieva esamība netiek noliegta, bet gan tiek arvien vairāk tuvināta dabai un cilvēkam - līdz pat tādai izpratnei, ka Dievs ir daba. Par to liecina arī jēdziens "panteisms" (gr. pan -viss, theos - Dievs). Panteisms ir tāda pasaules uzskata mācība, kurā Dievs tiek cieši saistīts ar dabu. Viņš pastāv jau pašā dabā kā tās esamība, būtība, saprāts.

Itālijā humānisma filozofija parādās visagrāk (jau ap 1400.gadu) un visspēcīgāk. Humānistu filozofisko uzskatu izkopšanā, no vienas puses, liela loma bija no jauna uzsāktai grieķu filozofa Platona darbu studēšanai, bet, no otras puses, Aristoteļa domu dziļākai uztversmei.

Izcils šī laika posma Itālijas audzinātājs ir **Vittorino de Feltre** (1378.-1446.g.). Piekritot Mnatujas pārvaldnieka Francēzes Gonsagas priekšlikumam audzināt viņa bērnus, V. de Feltre izveidoja jauna tipa skolu - Akadēmiju, kurā mācīja literatūru, filozofiju, ētiku un dabaszinātnes. Mācību sistēmā viņš ieviesa ķermeņa un gara harmoniskas attīstības principu, kas bija raksturīgs antīkajā pasaulē. Pie tam atdalīja fiziskos vingrinājumus no militārās sagatavošanas. Pret visiem audzēkņiem Vittorino attiecās vienādi, centās radīt visiem vienādu apstākļus (apģērbā, ēšanā, gulēšanā u.c.), noliedza ķermeņa sodus un centās veidot "Skolu priekam". Viņa skolā tika atbalstīta zinātkāre, garīgā un fiziskā pašdarbība, bet nīdēts slinkums, rupjība un lepnums. Īpaši Vittorino rūpējās par skolēnu veselību un fizisko attīstību. Viņš audzināja drošsirdību, drosmi, attīstīja spēku, spējas pārvarēt sāpes un neērtības.

Vispusīgas fiziskās un garīgās audzināšanas prasības kļuva par galveno principu, ko ievēroja daudzi citi skolotāji. Viņi radīja mācības, kurās vecās metodes saistījās ar jauno, humānistisko pasaules uzskatu. Šajās mācībās stabili vietu ieņēma fiziskie vingrinājumi - skriešana, lēksana, bumbu spēles, jāšana, paukošana, rāpšanās, loka šaušana, šķēpa mešana, peldēšana, cīņa.

Audzinašanas sistēmu pārveidošana ietekmēja atsevišķu patstāvīgu sporta veidu attīstīšanos. Tika izstrādāti pirmie teorētiskie metodiskie apraksti [13, 15].

Liela daļa itāļu humānistu uzsāk cīņu pret sholastisko filozofiju un nostājas pret Aristoteli kā sholastiskās filozofijas teorētisko avotu un savukārt godā ceļ Platonu. Platons arī daudz lielākā mērā apmierināja humānistu literārās, estētiskās un ētiskās intereses, kas viņu mācībās bija pārsvarā.

Platonisma ideju atdzimšanas centrs bija pie Kozimo Mediči galma Florencē 1458.gadā nodibinātā Platona akadēmija, sajūsminātu Platona filozofijas cienītāju apvienība. Ievērojamākais starp tiem bija kardināls Besarions, firsts **Džovanni Piko della Mirandola** (1463.-1492.) u.c.

Mirandola savā "Runā par cilvēka godu" uzsvēra, ka cilvēks ir nevis parašta dabas būtne, bet sevis veidotājs. Cilvēkam jāsaprot, ka visu ideju ideja - augstākā ideja ir dievišķā ideja. Mirandola runāja par cilvēka pašcieņu, par viņa lielajām

dāvanām un spējām. No tām izrietēja aicinājums piepildīt "apskaidroto dvēseli" ar "dabisko filozofiju" (dabaszinātnēm), lai tādējādi cilvēks varētu sasniegt Dieva vēlēto pilnību. Tieši šī iemesla dēļ īsts cilvēks interesējas par visām dzīves parādībām, pēta tās. Šāds humānistu cilvēka ideāls pavēra citu skatījumu uz Izglītību un pasauli.

Itāļu humānists **Pjetro Pompanaci** (1462.-1524.) savos darbos uzsver cilvēces neaprobežotās attīstības ideju. Sekojot Aristotelim, Pompanaci spriež, ka cilvēka izzīņa nav iespējama bez jutekliskiem tēliem. Tas nozīmē, ka dvēseles darbība atkarīga no ķermeņa un ir ar to cieši saistīta. No tā izriet, ka dvēsele "pati par sevi" ir materiāla un mirstīga, kas gan nenozīmē atteikšanos no tikumības. Tikumībai ir jādod priekšroka tās pašas dēļ (un nevis cerot uz atalgojumu), līdzīgi tam, kā vislielākais sods par grēku ir pati netikumība. Taču Pompanaci nav ateists - par Dieva esamību viņš nešaubās. Dieva esamību viņš pamato, atsaucoties uz Visuma kārtību un harmoniju. Pēc Pompanaci domām, jaunuma avots ir "Visuma dabā, nevis Dieva netaisnība". Veselā harmonija attaisno atsevišķas jaunuma izpausmes [10, 8].

Pjetro Pompanaci ir viens no izcilākajiem "Aristoteliskās Renesanses" pārstāvjiem. Viņš nevēlas atstāt skolastikas ziņā grieķu filozofijas dižgarus un pievienojas Aristoteļa viedoklim par ķermeņa un dvēseles harmonisko vienotību.

Cilvēka veselumu un harmoniju apcerēja arī **Lorenzo Valla** (1405.-1457.). Vallas darbība iekļaujas plašākā garīgajā strāvojumā, kas guvis apzīmējumu "neolatiniskā Renesanse". Šā strāvojuma garīgais avots ir klasiskā Roma: romiešu dzejnieki un oratori, filozofi - epikūrieši un stoīķi. Par vienu no lielākajām neolatiniskās Renesanses pārstāvju autoritātēm kļuva **Cicerons**. Balstoties uz klasisko mantojumu, Valla slavina dabas un cilvēka skaistumu, prieku un dzīves baudu. Dialogā "Par patieso un maldīgo labumu" viņš vēršas pret stoīķiem, kuri atzina cilvēka un dabas naidīgumu [11, 233].

Lorenzo Valla mēģina saskaņot kristīgo ētiku ar epikūrisko. Cilvēka dzīves augstākais mērķis ir paradīze, bet nedrīkst arī aizmirst zemes dzīves pašvērtību. Dzīves laikā uz zemes arī ir jāgūst bauda no dabas un ķermeņa skaistuma. Bauda zemes virsū - tieksmju mērķis un arī bauda par tikumību.

Arī viens no spilgtākajiem humānisma pārstāvjiem Itālijā dzejnieks **Frančesko Petrarka** (1304.-1374.) ir aktīvs antīkās kultūras propogandētājs. Viņš vāca grieķu un romiešu klasiskos tekstus un to sakopojums tajā laikā bija unikāls. Petrarka bija pārliecināts par to, ka no antīkajiem domātājiem kristietībai vistuvāk ir Platons kā morāles filozofs, kurš māca saglabāt sirds tīrību, atbrīvot dvēseli no grēka un virza dvēseli uz mūžību. Petrarka atbalsta un pieņem kristietību, bet tajā pat laikā nenoliedz paša cilvēka aktīvo pašrealizāciju. Viņu interesē cilvēka iekšējās, garīgās un it sevišķi ētiskās problēmas. Petrarka ir jaunās eiropēiskās lirikas radītājs. Viņš apdzied dabu, dzīvi un cilvēka visdažādākās jūtas. Viņa darbos dominē mīlestības filozofiskā koncepcija.

Petrarka saprot mīlestību kā tieksmi uz garīgu cēlumu un skaistumu, kurā nav juteklisku elementu. Dzejnieka talanta attīstībā liela nozīme bija viņa nelaimīgajai mīlestībai uz Lauru - skaistu, precētu sievieti (vienpadsmit bērnu māti), kuru viņš ieraudzījis Svētās Klāras baznīcā 1327.gada 6.aprīlī. Gan Petrarkas lirikā, gan vēstulēs u.c. darbos jūtama Lauras klātbūtne. Arī pēc Lauras negaidītās, pēkšņās nāves (1348.g.) viņš turpina dzejot par šīs sievietes valdzinājumu un par savu nelaimīgo mīlestību. Tā radās slavenie Petrarkas soneti.

Petrarkas mīlestības lirika, viņa soneti ietilpināti "Canzoniere" jeb "Dziesmu grāmatā". Darbu veido 2 daļas; "Madonnai Laurai - dzīvai" un "Madonnai Laurai - mirušai". Līdzās mīlas krājumā iekļauti arī filozofiska un politiska satura soneti. Tematu dažādība atspoguļo humanista Petrarkas plašo interešu loku, viņa aktīvo atsaukšanos uz visām aktuālākajām laikmeta problēmām [1; 10, 8].

Petrarka uzskatīja, ka nevis Grieķija, bet gan Roma ir civilizācijas paraugs. Viņš daudz raksta par Romas varenības atdzimšanu ("Mana Itālija" 1345. "Pēdējam triētunam" 1347., "Par ievērojamām cilvēkiem" 1338.-1358.). Pēdējais darbs aptver 38 ievērojamu cilvēku biogrāfijas - 34 seno izcilo romiešu valstsvīru dzīves aprakstus - no Romula līdz Cēzaram un 4 imperatoru biogrāfijas - Augusta Oktaviāna, Vespasiāna, Tita un Trajāna biogrāfijas.

1341.gada 8.aprīlī Petrarka Romas Kapitolijā par saviem nopelniem dzejas laukā tika kronēts ar lauru vainagu. Savā runā Kapitolijā Petrarka uzsvēra, ka, tieši pateicoties dzejai, nekas vērtīgs neaiziet bojā, nekas nezaudē savu nozīmi un netiek aizmirsts, bet dzīvo mūžos.

Laikā no 1342.-1343.g. Petrarka saraksta savu slaveno traktātu "Par pasaules nicināšanu". Traktāts uzrakstīts dialoga formā, pavisam ir 3 sarunas, kurās par dzīves jēgu, par dvēseles mieru, par augstāko laimi diskutē Francisks, domāts pats autors, un Svētais Augustīns. Šajā darbā visspilgtāk parādās Petrarkas pasaules uzskats, kas ir viscaur humanistisks. Augustīns traktātā pauž ortodoksālo, kristīgi askētisko viedokli. Par šīm pašām problēmām Petrarka runā arī vienā no saviem pēdējiem filozofiskajiem traktātiem "Par līdzekļiem pret jebkuru likteni" (1354.-1366.). Viņš uzskata, ka atteikšanās no zemes lietām, dzīves nicināšana ir sliktākais no visiem jaunumiem. Tieksme ātrāk aiziet no šīs dzīves ir neprāts.

Petrarka nomira 1374.gada 19.jūlija naktī pie galda, pētot Homēra "Odisejas" prozas tulkojumu latīņu valodā.

Itālijā Renesanses attīstības visaugstākā virsotne bija XVI gs. pirmā trešdaļa, ko kultūras vēsturē pieņemts dēvēt par Dižrenesansi. To raksturo daudzu ģeniālu cilvēku darbība. Gandrīz visi viņi bija izcili mākslinieki vai zinātnieki un vienlaikus - domātāji, kas nodarbojās ar astronomiju, anatomiju, veica dažādus eksperimentus, ir atstājuši ieguldījumu tehnikas attīstībā.

Viens no Dižrenesanses visievērojamākiem pārstāvjiem, kurš uzskatīja, ka humanisms (cilvēcīgums) ved pie ētiskas dailes, bet patiesīgums - pie estētiskas dailes ir Leonardo da Vinči (1452.-1519.).

Leonardo da Vinči ir atstājis vairāk nekā 70 tūkstošu lappušu, uz kurām ir zinējumi, rasējumi, filozofiskas piezīmes par cilvēku, par dzīvi, dzīves jēgu, par zinātnes un tehnikas problēmām. Šeit ir arī viņa izstrādātie tehniskie modeļi: izpletņa, lidaparāta projekti u.tml. Sajūsmas pilnas ir viņa domas par Visuma dabu, nevīstošo skaistumu un varenību, par cilvēka gara un radošās domas spēku. Viņš izsaka domu, ka māksla, tāpat kā zinātne, kalpo reālās pasaules izzināšanai un pētīšanai. Leonardo da Vinči pievērsās Madonnas tēlam kā vienotās un primārās dailes atspoguļojumam mākslā, kur ētiskais un estētiskais daiļums apvienojas ar vienādām tiesībām.

Leonardo da Vinči daiļradē atklājas jaunas reālisma kvalitātes. Priekšstats par cilvēka dvēseli, pēc Leonardo domām, iegūstams no žestiem un ķermeņa locekļu kustībām. Viņš pētīja ķermeņa uzbūvi, dzīvības un nāves noslēpumus tajā laikā, kad visur Eiropā vēl tika bargi sodīti cilvēki par brīvdomību.

Vēstulē Milānas valdniekam Leonardo da Vinči piedāvāja celt pārvietojamus tiltus, aplenkšanas mašīnas, lielgabalus. Tikai vienā no pēdējiem teikumiem savā vēstulē viņš, it kā starp citu, ir rakstījis: "Tāpat es varu veidot skulptūras no marmora, bronzas vai māla un arī, strādādams par gleznotāju, varu veikt jebkuru pasūtījumu tikpat labi kā kurš katrs cits." [2, 8.-9.].

Savās gleznās Leonardo da Vinči, lai gan to ir saglabājis ļoti maz, izmanto gaismēnas un perspektīvu. Tā ir "dūmaka" - pakāpeniska pāreja no ēnām uz gaismu. Šis paņēmieni dod iespēju saistīt figūru ar gaisa vidi, iluzori palielināt ķermeņa apjomu. Galvenais akcents tiek pārnestis no krāszieda iespaidīguma uz gaismēnas efektiem, tiek radīta ilūzija par trīsdimensiju telpu.

Ārējās vides pētīšanai līdzās stājās cilvēka personības sarežģītības atklāsmē. Tā sākās ar psiholoģijas un temperamentu studijām, strādājot pie freskas "Svētais vakarēdiens", turpinājās Milānas tirgus laukumā, noskatot modeļus apustuļu tēliem, pēc tam turpinājās portretos - madonnās: "Dāma ar sermulīti", "Svētā Anna", "Madonna grotā" un galvenokārt gleznā "Mona Liza".

Gleznā "Mona Liza" ir apvienots konkrētais ar vispārināto. Arī "Svētās Annas" kompozīcija ir filozofiski vispārināta. Tas ir Dižrenesansei raksturīgais vienādsānu trīsstūris, kas vispārināti pauž mieru, iekšēju līdzsvarotību un saskaņu.

Leonardo da Vinči "Mona Liza" vēl aizvien ir noslēpums. Mākslinieks esot to gleznojis divus gadus. Monas Lizas tēlā pirmo reizi renesanses mākslā tika attēlotas cilvēka jūtu un domu modulācijas. Šis portrets palicis unikāls pasaules mākslā, lai gan daudzkārt ticis atdarināts. Tēlā dīvainā veidā apvienots individuālais ar vispārināto. Nevar noliegt, ka sievietē ir konkrēta, bet seņā vispārinājuma vairāk nekā individuālo iezīmju. Sieviete nav skaista, bet nav arī neglīta. Smails rada gudras atziņas efektu, tas izteic it kā atziņu, ka ne par ko nevajag priecāties, ne par ko nevajag skumt, bet izvēlēties gudro vidusceļu, visur būt humānam. Šīs sievietes seja asociējas ar mūžības tēmu, ar dzīves problēmu neatrisināmību.

Pati Monas Lizas figūra apgaismota ar to divaino, neparasto, vienmērīgo gaismu, kas raksturo Leonardo da Vinči darbus. Tā nav spilgta un apgaismo tēlu, ko meistars beidzot atradis kā humānisma ideāla glezniecisko ekvivalentu [4, 83].

Ja Itāļu renesanses humānistiskajā filozofijā (arī mākslā) vērojama ticksme pēc diženuma un varenuma, kaislīga cīņa ar pasaules problēmām, vēlēšanās radīt un atspoguļot jaunu pasaules ainu, tad Franču humānisma filozofijā saskatāma citāda tendence. Viens no ievērojamākiem franču renesanses filozofijas pārstāvjiem ir Mišels de Montēns (1553.-1592.). Mišela de Montēna darbi jūtami ietekmējuši Francijas un visas pasaules garīgās dzīves attīstību arī vēlākā laika posmā. Postoša pilsoņu kara apstākļos viņš spēja saglabāt cieņu tiklab pret senajām, kā arī pret sava laika kultūras vērtībām un iesaistījās par ikviena cilvēka personības suverenitāti, par visu cilvēku tiesībām būt laimīgiem. Montēna mājas bibliotēkā bija vairāk par tūkstoši grāmatu - galvenokārt antīko autoru sacerējumi un to tulkojumi franču valodā, kā arī viduslaiku filozofu, teologu un vēsturnieku darbi, to skaitā baznīcas un valsts aizliegtie izdevumi. Šajā bibliotēkā Montēns sāka rakstīt esejas - literāri - filozofiskus apcerējumus par izlasītajām grāmatām, it īpaši par Plūtarha un Senekas darbiem, vēlāk arī par Platona, Cicerona, Vergīlija un daudzu citu autoru sacerējumiem.

Savas esejas autors vairākkārt pārredīgējis un pārrakstījis, kā arī sagrupējis nodaļās. Šādu sacerējumu viņš divos sējumos izdeva Bordo pilsētā 1580.gadā.

1592.gada 13.septembrī Montēns nomira piecdesmit deviņu gadu vecumā. Arī pēdējos mūža gados viņš rosīgi strādāja, pārredīgēdams un papildinādams 1588.gadā publicēto "Eseju" izdevumus. Pēc viņa nāves Bordo pilsētā tika noorganizēts viņa darbu jauns izdevums, kas iespiests 1595.gadā. Īpaši interesanta no humānisma viedokļa ir eseja "Par bērnu audzināšanu". M.Montēns ieteic: "Lai skolotājs prasa no skolniekiem nevis stundā teikto vārdu atcerēšanos, bet to jēgu un būtību; lai par savas apmācības noderīgumu viņš spriež nevis pēc skolnieka atmiņas, bet pēc dzīves. Lai to, ko viņš māca skolniekam, viņš tam parāda no dažādām pusēm un attiecina uz daudziem un dažādiem piemēriem, -tā viņš varēs pārbaudīt, vai skolnieks to ir sapratis un apguvis; savu paskaidrojumu secībā viņš var sekot Platona piemēram. Ja kāds atvemj barību tajā pašā veidā, kā viņš to ir apēdis, tas liecina, ka tā bijusi jēla un ķunģis nav spējis to sagremot; ja kuņģis nav izmainījis barības veidu un formu, tas nav veicis savu darbu.

Lai audzinātājs liek skolniekam pašam visu izsijāt, nevis iekalt galvā, balstoties tikai uz savu autoritāti un ietekmi. Lai skolotājs viņam pasniedz spriedumu dažādību; viņš izvēlēšies, ja tas būs viņa spēkos, ja ne, - paliks šauboties. Tikai mulķiem viss ir skaidrs un noteikts". Esejas beigu daļā Montēns raksta: "Mums māca dzīvot tad, kad dzīve jau aizritējusi. Mūsu bērnam jāsteidzas daudz vairāk, jo mācībām var tikt atdoti tikai pirmie piecpadsmit vai sešpadsmit dzīves gadi; pārējais laiks domāts darbībai. Izmantosim šo tik īso laiku kā nākas: mācīsim viņam tikai nepieciešamo." [15,I, 175].

Monteņa izpratnē, pats svarīgākais ir ieaudzināt bērnos tieksmi pēc zinātnes, citādi mēs izaudzīnāsim vienkārši ar grāmatu gudrībām apkrautus ēzeļus. Viņiem ar rīkstēm piespicē glabāt tarbu ar zināšanām, bet, lai šīs zināšanas dotu kādu labumu, nepietiek tās tikai glabāt vien, - vajag ar tām piesātināties.

Cilvēka audzināšanā un izglītošanā Monteņš rekomendēja ņemt vērā audzēkņu patiesās intereses un spējas. Cilvēka garīgo un fizisko pusī viņš uzskatīja kā vienlīdzīgas veselā daļas, tādēļ pārliecināti uzstājās par ne tikai prāta, bet arī ķermeņa audzināšanu. Fizisko audzināšanu, prāta izglītību un tikumisko attīstību viņš piedāvāja savienot vienā nesaraujamā pedagoģiskajā procesā. "Nepietiekami rūdīt viņam dvēseli, vajag rūdīt arī muskuļus: dvēsele ir pārāk saspiesta, ja tai nenāk palīgā. Audzina nevis dvēseli, nevis ķermeni, bet cilvēku. No tiem nevajag taisīt divus. Kā teica Platons, nevajag audzināt vienu bez otra, bet vest tos vienādi, kā zirgu pāri vienā pajūgā." Monteņš bija siltumnicas apstākļu, piespiešanas, sodīšanas un formālas disciplīnas pretinieks audzināšanā. Spēles, skriešanas vingrinājumus, lēcienus, cīņu, jāšanu, paukošanu, medības un dejas viņš uzskatīja par galvenajiem audzināšanas procesa elementiem. Bez tam, jauniešiem Monteņš rekomendēja ceļojumus, kuros var saskarties ar grūtībām un neērtībām, norūdīt raksturu, izpētīt dzimteni un dzimto valodu. Skolās jāvalda prieka un jautrības atmosfērai.

Teiktais liecina, ka Monteņš uzskatīja cilvēka garīgo un fizisko attīstību par līdzvērtīgām veseluma daļām.

Nozīmīgas domas audzināšanas sistēmu izstrādāšanā ir atstājis ievērojamais čehu domātājs, humanists Jans Amoss Komenskis (1592.-1670.). Viņa ideju pamatā bija vispusēja apmācība, uzsverot, ka garīgās izaugsmes pamatā ir fiziskā audzināšana un cilvēka fizisko spēju attīstība. Viņš pētīja fizisko vingrinājumu un spēju ietekmi uz bērnu fizisko un tikumisko attīstību, rekomendēja rīkot sacensības, tajā pat laikā norādot ķermeņu pārlikās spriedzes negatīvo ietekmi uz bērna garīgo un fizisko veselību [21, 570.-579.].

Visi humanisti uzsvēra nepieciešamību brīvai cilvēka personības attīstībai, vienlaicīgi cīnoties pret baznīcas šolastisko audzināšanu un askētisko viduslaiku ideālu [22]. Viņi uzskatīja, ka audzināšanas sistēmā garīgajai un fiziskajai audzināšanai ir jābūt vienotībā un mijiedarbībā. Renesanses laikmeta humanisti izstrādā garīgās un fiziskās audzināšanas teorētiskos pamatus, kā arī atsevišķu sporta veidu pamatus.

2.RENESANSES NATŪRFILOZOFIJA

Humānistiskā doma dziļi izmainīja arī priekšstatus par dabu, telpu un laiku. Radās natūrfilozofija - no teoloģiskām konstrukcijām brīva mācība par dabu. Šai natūrfilozofijai bieži bija panteisks raksturs, t.i., tieši nenoliedzot Dieva esamību, tā viņu identificēja ar dabu.

Aplūkojamā laikmeta pirmais ievērojamais natūrfilozofijas pārstāvis bija panteists Kūzas Nikolajs (1401.-1464.), istajā vārdā Nikolajs Krebss, zvejnieka Krebsa dēls (saucas latinizētā vārdā pēc dzimšanas vietas Kuesas pie Mozeles - Kūzietis jeb Kūzas Nikolajs). Viņš bija teologs - kardināls un zinātnieks. Satūvinot Dievu un dabu, viņš dabai piedēvēja dievišķus atribūtus, pirmām kārtām bezgalīgumu (pareizāk sakot, neierobežotību) telpā. Šās Kūzas Nikolaja kosmoloģiskās idejas nozīme filozofijas vēsturē kļūst sevišķi skaidras, ja ņem vērā, ka viens no teoloģiski sholastiskā pasaules uzskata pamatiem bija apgalvojums, ka Visums ir galīgs telpā un radīts laikā. Viņš apgalvoja arī, ka Zeme nav pasaules viduspunkts un tā saucamā nekustīgo zvaigžņu sfēra nav pasauli noslēdzošā aploce.

Dziļas idejas Kūzas Nikolajs izteica arī izziņas teorijā. Pārliecība par pasaules bezgalīgumu noveda viņu pie paša izziņas procesa jaunas izpratnes. Sholasti uzskatīja, ka cilvēka izziņas mērķis ir - izdibināt nemainīgu, reizi par visām reizēm dotu "dievišķu patiesību", bet Kūzas Nikolajs uzsvēra, ka izziņas process nozīmē cilvēku zināšanu bezgalīgu pilnveidošanos. Viņš atšķīra dažādas izziņas pakāpes un katrai no tām deva savu novērtējumu. Pirmā pakāpe - sajūta - ļauj tikai neskaidri nojaust lietu tēlus. Pāri tai stāv sapratne (ratio), kura operē ar skaitļiem un dod lietām apzīmējumus. Atšķirībā no sholastiem Kūzas Nikolajs nenorobežoja sajūšanu no sapratnes, bet apgalvoja, ka sapratne kā augstākā izziņas pakāpe ir klāt arī sajūšanā kā uzmanības un atšķiršanas darbība.

Vēl svarīgāka ir Kūzas Nikolaja izziņas teorijas atšķirība no sholastiskās izziņas teorijas tai ziņā, ka viņš prātu (intellectus) uzskatīja par augstākām izziņāšanas spējām nekā sapratni. Viņš izprata svarīgo dialektisko patiesību, ka "visas lietas sastāv no pretstatiem dažādās pakāpēs". Sapratne domā pretstatus atbilstoši pretrunas likumam, pretstatot tos citu citam. Turpreti prāta svarīgākā īpašība ir spēja domāt bezgalīgo. Bet "bezgalīgums liek mums pilnīgi pārvarēt jebkuru pretstatu". Šajā sakarībā Kūzas Nikolajs tad arī attīstīja savu dialektisko mācību par "pretstatu sakrišanu". Šādas sakrišanas piemērus viņš smēl pirmām kārtām no matemātikas sfēras: rādiusam palielinoties, riņķa līnija arvien vairāk sakrīt ar savu tangenti, un tādējādi izzūd pretstats starp taisno un līko; analogiski ar taisni saplūst arī trīsstūris, ja mēs bezgalīgi samazinām pamatam pretējo leņķi u.tml.[22, 43.-46.].

Dabas zinātņu varenais uzplaukums renesanses laikmetā izpaudās daudzos atklājumos, piem., matemātikā un astronomijā. Svarīgākais no šiem atklājumiem

bija lielā poju zinātnieka **Nikolaja Kopernika** (1473.-1543.) heliocentriskā sistēma, kura lika pamatus zinātniskajai astronomijai.

Kopernika darbā "Par debess sfēru griešanos" (1543.) izklāstītās pasaules heliocentriskās sistēmas svarīgākās tēzes ir šādas: Zeme neatrodas nekustīgi Visuma centrā, kā domāja Aristotelis, Ptolemajs un, viņu piemēram sekojot, visi skolasti un teologi, bet gan griežas ap savu asi; Zeme griežas ap Sauli, kura atrodas Visuma centrā. Ar Zemes griešanos ap savu asi Koperniks izskaidroja dienas un nakts nomainīšanos, kā arī zvaigžņotās debess redzamo griešanos. Un ar Zemes kustību ap Sauli viņš izskaidroja redzamo Saules pārvietošanos attiecībā pret zvaigznēm, kā arī planētu cilpveidīgo kustību, ja tās novēro no Zemes. Heliocentriskās teorijas nozīme neaprobežojās ar astronomiju vien. Kopernika teorija ievērojami ietekmēja filozofisko ideju attīstību, veicināja filozofiskā pasaules uzskata padziļināšanos.

Atspēkojot tieši jutekliskos cilvēku priekšstatus, ka Zeme ir nekustīga un Saule kustas, Kopernika atklājums stiprināja pārliecību, ka cilvēka prāts spēj izziņāt patiesību. Šis gnozeoloģiskais optimisms, kas vēlāk ieviesās zinātnē un filozofijā, pamazām noveda pie to materiālistisko ideju izkristalizēšanās, kuras izrietēja no Kopernika teorijas. Taču, lai tas varētu notikt, zinātnē un filozofijā bija jāpārvar divi maldīgi Kopernika fundamentālie uzskati, kuri liecināja, cik stipri bija tradicionālie reliģiskie priekšstati, kas balstījās uz Aristoteļa un Ptolemaja koncepciju:

1. Kaut gan astronomiskie novērojumi Koperniku bija pārliecinājuši, ka "nekustīgo zvaigžņu" debesis salīdzinājumā ar Zemi ir neaptveramas un atstatums līdz tām salīdzinājumā ar atstatumu no Zemes līdz Saulei ir nesalīdzināmi lielāks, tomēr principā Koperniks piekrita valdošajam uzskatam par pasaules galīgumu.

2. Kaut gan Zeme saskaņā ar Kopernika teoriju vairs nebija Visuma centrs, taču principā šāds centrs tika saglabāts. Par tādu kļuva Saule. Koperniks saglabāja arī Aristoteļa ideāli riņķveidīgās planētu orbītas ap Sauli, un sakarā ar to viņš bija spiests saglabāt arī daļu epiciklu (mazo riņķu), pa kuriem kustoties planētas savā ideāli riņķveidīgajā kustībā ap Sauli: [20, 117.-122.].

Šo Kopernika maldīgo apgalvojumu atspēkošana un tādējādi viņa sistēmas tālākā izstrādāšana un tās būtības noskaidrošana kļuva par lielā itāliešu domātāja **Džordano Bruno** uzdevumu.

Džordano Bruno (1548.-1600.) bija dominikāņu ordeņa mūks. Vēlāk humānistiskās ideoloģijas, itāliešu natūrfilozofijas un Kopernika teorijas ietekmē viņš nonāca konfliktā ar katoļu baznīcu, atteicās no priesteru kārtas un aizbēga no Itālijas. Bet pēc piecpadsmit gadu prombūtnes viņš atgriezās Itālijā (1592.g.) un inkvizīcija viņu iesloga cietumā, un 1600.g. sadedzināja uz sārta, jo viņš no savas mācības neatteicās.

Viņa filozofijā daudz mistikas, fantāzijas un tajā pat laikā daudz ģeniālu ideju, piem., ka stārvzvaigznes pašas ir Saules ar planētām, ka pasaule ir vienota.

Viņa izpratnē Dievs ir bezgalīga vienība, kas aptver visu esošo un ieslēdz sevi visus pretstatus. Dievu izzināt nevar, jo Viņš ir reizē arī pasaule, kura savukārt ir dievišķās būtnes attīstīšanās un pašattīstīšanās. Tādējādi Dievs un pasaule tiek identificēti.

Savas mācības pamatā Viņš liek Aristoteļa jēdzienu - matērija un forma (matērija ir pasīva, forma tai piedod aktivitāti), visi debess ķermeņi ir apgaroti. Tos apdzīvo pilnīgākas būtnes par cilvēkiem. Ar lielu degsmi viņš pieķeras Kopernika mācībai, jo sajūsminās par universa vienības un bezgalības ideju. Bruno atbrīvoja Kopernika teoriju no šolastiskās kosmoloģijas palīcām. Viņš atteicās no Kopernika uzskata, ka Saule ir Visuma absolūtais centrs. Bruno apgalvo, ka šāda centra Visumā vispār nav.

Ne tikai mūsu Zeme ir "vienkārša" Saules sistēmas planēta, kā mācīja Koperniks, bet arī Saule ir tikai viena no neskaitāmām zvaigznēm. Visumam nav robežu, pasaļu skaits tajā ir bezgalīgs. Bruno uzskatīja, ka arī citas pasaules ir apdzīvotas un ka visam dabā piemīt dvēsele.

Izziņas teorijā Bruno pamatojās uz atzinumu, ka cilvēks ir neatņemama dabas daļa, mikrokosms (mazā pasaule), kas atspoguļo makrokosmu (lielo pasauli) [20, 147.-148.].

Aplūkotajā laikmetā līdzās natūrfilozofiem daudzas dziļas filozofijas idejas izteica arī izcilais itāļu zinātnieks, fiziķis, astronoms, matemātikas profesors Galileo Galilejs (1564.-1642.). Galilejs darbā "Dialogs starp divām galvenajām pasaules sistēmām Ptolemeja un Kopernika" (1632.g.) pierāda Kopernika idejas pareizību. Tajā laikā propogandēt Kopernika idejas bija aizliegts. Tāpēc baznīca šo grāmatu aizliedza un uzsāka pret Galileju apsūdzību. 1633.gadā notiek inkvizīcijas prāva, kurā zinātnieku piespieda formāli atteikties no saviem "maldiem".

Galileo Galilejs bija dabas pētīšanas eksperimentāli matemātiskās metodes pamatlicējs. Leonardo da Vinči šādu metodi bija tikai ieskicējis, turpretī Galilejs ir atstājis metodes detalizētu izklāstu. Viņš ir izdarījis vairākus atklājumus astronomijā ar paša konstruēta teleskopa palīdzību (piem., atklāja uz Mēness krāterus, kalnu grēdas, saskatīja zvaigžņu sakopojumus Piena ceļā, saskatīja Jupitēra pavadoņus un Saules plakumus).

Ar daudzu spožu eksperimentu palīdzību Galilejs izveidoja mehānikas svarīgāko nozari - dinamiku, t.i., mācību par ķermeņu kustību, atklāj vairākus mehānikas likumus, kuriem bija milzīga filozofiska nozīme [sīkāk 23, 107.-117.].

Vācijā renesanses filozofijai piemīt galvenokārt mistisks, fantastisks raksturs. Raksturīgi šajā ziņā ir filozofa, ārsta un dabas pētnieka Teofrasta Paracelsa (1493.-1541.) uzskati. Viņš aicināja zinātniekus un ārstus studēt nevis Svētos Rakstus, bet gan pašu dabu, dabas parādības un procesus. T.Paracelsa mācības pamatā ir cilvēka un pasaules, mikro - un makrokosma salīdzināmā apcere. Viņš apgalvoja, ka pateicoties dievības emanācijai t.i., izplūsmei un visu reālo pasauli aptverošiem likumiem, arī zvaigžņu pasaule ir cieši saistīta ar cilvēka

dzīvi: tā ir pirmās analogs. Līdz ar to notikumi Visuma telpā jeb makrokosmā atspoguļojas cilvēka dzīvē vai noris līdzīgā secībā. To apzinot, astrologs varot paredzēt vai izskaidrot vienlaicīgas norises uz Zemes un atsevišķa cilvēka dzīvē.

Filozofijas un zinātnes centrā, pēc viņa domām, ir cilvēks, kas ir it kā 1) kosmosa centrs, debesu un zemes viduspunkts, no kura Dievs nekā negrib slēpt, saglabāt kā noslēpumu; 2) pasaules spogulis un reprezentants; kas satur sevī visas tās vielas un spēkus, un ka tāpēc viņa analīze ir reizē pasaules analīze. Ķīmijai nav jāmeklē filozofijas akmens, lai iegūtu zeltu, bet gan jāatrod zāles, lai ārstētu cilvēku. Raksturojot laicīgo un garīgo pasauli, Paracels norāda uz to, ka šīm abām pasaulēm raksturīgas ir pamatsastāvdaļas: 1) "elementārā", no kā pastāv miesa; 2) "sideriskā", no kā izveidotas zvaigznes, kā arī dzīvības gari; 3) "dealiskā", t.i., saprātīgā dvēsele, kas ceļas no Dieva.

Miesā (tāpat kā visos ķermeņos) Paracels izšķir savukārt: merkuriju (dzīvsudrabu, t.i., šķidro un gaisīgo), sulfuru (sēru, t.i., dedzināmo) un sāli (t.i., cieta un nededzināmo). Šie elementi reizē tiek pielīdzināti trīsvienībai, pie kam te izpaužas mistiska un neprātīga analogiju spēle. Šajā sakarībā viņš norāda, ka ikvienā dzīvā būtnē jābūt vēl īpašam dzīvības spēkam "arhejam", t.i., garam. Ārsta mākslas uzdevums, pēc viņa domām, ir atbalstīt "arheju" cīņā pret kaitīgajiem elementārgariem ("gnomicm" jeb "pigmajiem" zemē, "salamandrām" ugunī, "undīnēm" ūdenī, "silfidēm" gaisā).

Neraugoties uz šīm fantastiskajām mācībām, arī T.Paracelsa uzskatos tomēr atrodam zināmas patiesi zinātniskas izziņas sākumus. Viņš vēlas balstīties uz pieredzi (kur kopīgi darbojas jutekļi un sapratne) un eksperimentu. T.Paracels - viens no pirmajiem dabas pētniekiem pēc viduslaikiem pasludināja ideju, ka empīriskās zināšanas ir jebkuras zinātniskas izziņas pamats [23, 59.-61.].

Teiktais liecina, ka Renesanses natūrfilozofija ir opozīcijā viduslaiku sholastikai, virzot filozofisko domu uz zinātnisku izziņu. Tomēr Renesanses laikmetā attīstās arī mistiscisms, cenšoties rast ceļu uz Dievu, ielūkojoties dvēseles dziļēs, darot to rīmtu un apskaidrotu.

3.RENESANSES SABIEDRISKĀS TEORIJAS

Jaunais laikmets radīja jaunus priekšstatus par cilvēka dabu un sabiedrības būtību.

Ja viduslaiki atzina cilvēku kā pārindividuālas kārtības locekli, kurai cilvēks ir pakļauts savā ticībā, tad renesanse atklāja individu savā vienreizīgumā.

Viduslaiki, interesējoties par cilvēku, norādīja uz visas cilvēces tieksmi pēc svētuma un mūžības; renesansē zemes dzīve kā tāda ieguva pati savu nozīmi. Jautājums - no kurienes nāk cilvēks un uz kurieni viņš iet? - atkāpjas cita jautājuma priekšā - kas ir cilvēks, un kāda ir viņa pieredze, izjūtas, pārdzīvojumi? Renesanses antropomorfisms izpaudās, pirmkārt, tieksmē īstenot savu dabu, kas noveda pie pašas dabas dievišķošanas un cilvēkā - pie garīgā un ķermeniskā harmonijas atzišanas; otrkārt, tendencē izvirzīt priekšplānā personisko aktivitāti, darbīgumu, kas atspoguļojās arī uzskatos par sabiedrību un attieksmē pret politiku.

Tā, piemēram, Florences pilsoniskā humānisma vārdā **Nikolo Makjvelli** (1465.-1527.) izvirzīja prasību pēc zinātniskas attieksmes pret politiku. Viņa traktātos "Valdnieks" un "Pārdomas par Tita Livija pirmajām desmit grāmatām" renesanses politiskā doma sasniedza jaunu pakāpi. N.Makjvelli proklamēja politikas astronomiju. Viņš izstrādāja koncepciju par tādu valsts varu, kur absolūtā valdnieka griba ir likums pavalstniekiem. N.Makjvelli vadījās nevis no teorētiski konstruētā valsts ideāla, bet no reāli eksistējošas valsts. Īstenībā bija pamats arī viņa dotajam cilvēka raksturojumam. Pēc N.Makjvelli domām, kad runa ir par dzimtenes glābšanu, ir jāatmet pārdomas par to, kas ir taisnīgi un netaisnīgi, žēlsirdīgi un cietsirdīgi, atbalstāms un nosodāms. Ir jāaizmirst par visu un jārikojas, lai tiktu glābta dzimtenes eksistence un brīvība. Viņš apgalvo, ka cilvēkus pamudina darboties egoisms un materiāli apsvērumi. Cilvēki ātrāk aizmirst tēva nāvi nekā mantas zaudēšanu. N.Makjvelli noraida viduslaiku teokrātisko koncepciju, saskaņā ar kuru valsts ir atkarīga no baznīcas kā augstākās varas zemes vidū. Viņš pamato laicīgās valsts nepieciešamību, valsts varas teoloģiskajai izpratnei pretstatot juridisku pasaules uzskatu, kas juridiskos institūtus nošķir no reliģiskajiem priekšstatiem, kuriem tagad tika piedēvēta galvenokārt morāla nozīme. Un tā kā saskaņā ar Makjvelli mācību valsts labklājība un varenība ir politikas augstākais likums, šī mērķa sasniegšanai noder visi līdzekļi, piem., uzpirkšana, slepkavība, noindēšana, nodevība. Grāmatā "Valdnieks" viņš raksta, ka valdniekam, kas stājies pie stipras, centralizētas valsts varas izveidošanas jāapvieno sevi lauvas un lapsas īpašības. N.Makjvelli ieteiktā politika ir "pātagas un klijēra" politika. Tās pamatus tad arī sāka saukt par makjavellismu - cinismu un nekādus līdzekļus nesmādejošu metodi politisku mērķu sasniegšanai [13, 259.-264.].

Dziļākus principus sabiedrības pārkārtošanai tautas interesēs formulēja angļu humanists un valstsvīrs **Tomass Mors** (1477.-1535.) grāmatā "Utopija", kura padarīja tās autoru par utopiskā sociālisma pirmo pārstāvi.

T.Mors norāda uz privātīpašumu kā tautas posta un visu sociālo ļaunumu galveno cēloni. T.Mora "Utopija" atspoguļoja konkrētos vēsturiskos apstākļus, kādi bija izveidojušies Anglijā XVI gs. Galvenā šīs grāmatas nozīme ir tā, ka tajā izpaudās sapnis par labāku sabiedrisko iekārtu.

T.Mors juta līdzīgu angļu zemnieku plašo masu ciešanām. Muižnieki visādiem līdzekļiem iežogoja zemnieku tiesības, padzenot no viņu zemes. Zeme tika pārvērsta par ganībām aitam, jo tas ir tekstilrūpniecības attīstības laiks.

"Utopija" attēlotās sabiedriskās iekārtas īpatnības ir tā, ka te nepastāv privātīpašums. Šajā iedomātajā salā darbs ir visu sabiedrības locekļu pienākums, visi strādā sešas stundas. Valsts uzskaita un sadala produkciju, ko ražo iedzīvotāji. Visi dzīvo saskaņā ar savu dabu un ticcas pēc veselīgas baudas.

Vispusīgas izglītošanas, darba apmācības, tikumiskās un fiziskās audzināšanas pamatā jābūt stingram dienas režīmam. **Tomass Mors** izvirzīja fiziskās audzināšanas vērtības principu, pasludinot veselību kā atsevišķa cilvēka un visas sabiedrības galveno vērtību [20, 97.-112.].

Utopijas zemē uzplaukst zinātne, māksla un morāle. Šajā zemē visi strādā. No fiziska darba ir atbrīvoti tikai tie, kas pilda sabiedriskas funkcijas vai nodarbojas ar zinātni. Katrs zināmu laiku strādā arī lauku darbos. Tā **T.Mors** gribēja likvidēt pretrunu starp laukiem un pilsētu.

Utopijas zemē iedzīvotāji nekaro. Ja nu viņiem kāds uzbrūk, tad protams, aizsargājas.

Arī itāļu sociologs un filozofs **Tomazo Kampanella** (1568.-1639.) apraksta ideālas sabiedrības modeli. Džiāns **Domeniko Kampanella** (klosterī pieņēma vārdu **Toms**, tādēļ turpmāk tiek saukts par **Tomazo**) dzimis Itālijas dienvidos, kuri toreiz bija Spānijas monarhijas varā. Viņš vadīja plašu sazvērestību, kuras mērķis bija Itālijas atbrīvošana no spāņu jūga. Nodevības dēļ sazvērestība cieš neveiksmi. **T.Kampanella** ieslodzīja cietumā, kur viņš pavadīja visumā 27 gadus, arī Romas inkvizīcijas cietumā. Viņš bija uzticīgs kristietis, bet tomēr sholastikas pretinieks un **Kopernika** sistēmas piekritējs, un tāpēc tika turēts aizdomās par haiziesiju.

1602.gadā, būdams cietumā, **Tomāzo Kampanella** sarakstīja savu galveno darbu "Sauls pilsēta". Aprīnrojama ir **T.Kampanellas** fantāzija, aprīnrojams ir **Sauls pilsētas** izskats un iekārtojums. Pilsēta atrodas uz uzkalna kūkuma, iedalās 7 apļos jeb joslās, kas nosaukti par 7 planētām (pēc **Ptolomeja** sistēmas): Saule, Mēness, Venēra, Marss, Jupiters, Saturns, Merkurs.

Sauls pilsētā nav privātīpašuma, iedzīvotāji - solāriji - dzīvo kopienā. Darbs te ir ne tikai pienākums, bet arī vajadzība. Cieņa pret darbu visiem tiek ieaudzināta no bērnības.

Sociālais ideāls - dzīve Dieva un dabas likumu saskaņā. Pēc T.Kampanellas domām, ideāla var būt tikai teokrātiska valsts ar pāvestu priekšgalā, kas izplatās pa visu zemi, aptverot visas cilvēku kopības. T.Kampanella uzskata, ka valdniekiem ir jābūt teorētiski un praktiski labi izglītotiem. Augstprātība - lielākais netikums. Katram jāatrod nodarbe pēc spējām. Jāstrādā ne vairāk kā 4 stundas dienā. Brīvo laiku var izlietot zināšanu iegūšanai vai gara un miesas vingrināšanai. Te nav vairs privātpašuma, nav arī nošķirtu dzīvokļu un ģimeņu. Grāmatā "Saules pilsēta" dots pat dievnama apraksts. Sīki izklāstīts valdīšanas veids. Augstākais valdītājs ir Sol (Saule). Viņš ir visu galva gan laicīgajā, gan garīgajā jomā. Viņš dod galīgo spriedumu. Viņa rīcība ir 3 līdzvaldītāji: 1) Varenība; 2) Gudrība; 3) Mīlestība. Pirmā valdītāja (Varenības) pārziņā ir viss, kas attiecas uz karu un mieru. Viņš vada militāros amatus, armiju, pārziņā apgādi u.tml. Otrā valdītāja (Gudrības) pārziņā ir brīvās mākslas, arodi, zinātnes, mācību iestādes. Un ir tikai viena grāmata, ko sauc "Gudrība", kurā koncentrēti izklāstītas visas zinātnes. Šim valdītājam pakļauto amatpersonu skaits atbilst zinātņu skaitam (Astrologs, Kosmogrāfs, Ģeometrs, Historiogrāfs, Poēts, Loģiķis, Retors, Gramatiķis, Mediķis, Fiziķis, Politikis, Morālists). Trešā valdītāja (Mīlestības) pārziņā ir bērnu dzemdīnāšana, pārraudzība pār to, lai vīriešu un sievietes savienotās dotu vislabākos pēcnācējus. Liela uzmanība tiek veltīta bērnu audzināšanai. Tā aprakstīta pa gadiem. Audzināšanas mērķis - vispusējas harmoniskas personības veidošana. Ideālas valsts mērķis - laime un kultūra.

Saules pilsētā vīrieši un sievietes ir vienlīdzīgi. Valda pārpilnība. Tāpēc visi var apmierināt savas vajadzības. Visi dzīvo kopīgi, guļ lielās istabās, ēd ēdnīcās. Drēbes visiem vienādas (4x gadā tās maina atbilstoši sezonai).

Pēc T.Kampanellas domām, galvenā loma sabiedrības dzīvē ir gara aristokrātiem. Līdzīgi Platonam viņš uzskata, ka augstākais valdnieks ir gudrākais filozofs, kas apvieno sevi varenību, gudrību un mīlestību [7; 20., 180.-192.].

Vācu humānisti uzmanīgi izturējās pret itāļu kolēģu aizraušanos ar antīko pasauli un viņu sabiedriskām teorijām.

Vācijas specifiku šai laikmetā raksturo tas, ka tur renesanses tradīcija daudz tiešāk saistījās ar reliģiju. Tur atgriešanos pie klasiskās senatnes vairāk saprata kā atgriešanos pie kristietības sākotnējās tīrības.

Humānisms lielā mērā sagatavoja to garīgo situāciju, kas atbalsi guva reformācijā (lat. reformare - pārveidot, izlabot). Reformācijas sākumu parasti saista ar 1517.g. 31.oktobri un vācu reformatora Mārtina Lutera vārdu (1483.-1546.), lai gan reformācija bija plaša pret feodālismu un katolicismu vērsta kustība

dažādās Eiropas zemēs* XVI gs. sākumā, kas lika pamatus protestantismam. Runa ir par reformu - pāryeidošanu un atjaunošanu, lai atgriestos pie kristīgās baznīcas sākumiem, nevis par kādu jaunu baznīcas dibināšanu. Reformatori visi bija baznīcas ļaudis, piemēram, M.Luters bija mūks un mācīja teoloģoiju Vitenbergas universitātē.

Reformācijas kustības sākumam bija gadījuma raksturs. Viduslaikos Romas katoļu baznīca bija uzsākusi tā saukto indulgenču jeb "grēku atlaižu" pārdošanu. Baznīca uzskatīja, ka tai ir tiesības atlaist sodu par grēkiem Kristus un Svēto mocēkļu nopelnu dēļ. Ar baznīcas saņemto atļauju grēciniekiem pēc nāves nebūs jāpavada tik ilgs sods soda vietā. Šādas atlaides pārdeva īpaši apkārtceļojoši mūki. Pāvests Leons X atbalstīja šādu piceju, jo Romas Sv. Pāvila katedrāles būve prasīja prāvus līdzekļus. Teoloģijas profesoram M.Luteram, tāpat kā daudziem citiem, bija nopietni iebildumi pret šādu rīcību un, kad atlaižu pārdevējs (mūks Tecels) parādījās Vitenbergā, viņš izšķīrās izteikt publiskas debātes šajā jautājumā. Pēc tā laika paraduma M.Luters sastādīja aicinājumu debātem (tēžu veidā) un 1517.gada 31.oktobrī pienāgloja redzamā vietā - pie Vitenbergas baznīcas durvīm (nākamā dienā - 1.novembris - bija Visu svēto diena, kad daudzi nāca baznīcā). M.Luters, šķiet, neparedzēja, ka šis jautājums izraisīs tik plašu kustību un sacelšanos pret pāvesta autoritāti. 1520.gadā pāvests izdeva bullu par Lutera izslēgšanu no baznīcas un Luters to publiski sadedzināja.

M.Luters savā domāšanā un darbībā vienmēr uzsvēra trīs galvenos principus:

1. "Tikai (Svētie) Raksti".
2. "Tikai ticība".
3. "Tikai žēlastība".

Luters saskatīja Svētos Rakstos (Bībelē) vienīgo un augstāko autoritāti visos garīgās dzīves jautājumos. Baznīcas problēma, viņaprāt, ir tieši tā, ka notikusi atkāpšanās no šīs autoritātes. Nevis tradīcijas vai baznīcas ieskati, bet Svētie Raksti ir kristīgās dzīves (ieskaitot baznīcas darbības) un domāšanas pamats. Luters atsaucās uz apustuļa Pāvila vārdiem: "... ar bauslības darbiem neviens nevar kļūt taisns. Viņa priekšā, jo bauslība dod grēka atziņu. Bet tagad neatkarīgi no bauslības atklājusies Dieva taisnība, ko jau aplicina bauslība un pravieši. Šī Dieva taisnība dota ticībā uz Jēzu Kristu visiem, kas tic, jo tur nav nekādas starpības, jo visi ir grēkojuši un visiem trūkst dievišķās godības. Bet Dievs savā žēlastībā tos taisno bez nopelna, sagādājis tiem pestīšanu Jēzū Kristū" [3, Pāv. vēst. rom.3:20-24]. Tā

*Čehijā - Jans Huss (1371.-1415.), reformu aizsācējs; Vācijā - Mārtiņš Luters 1517.g. uzsāka atklātu reformācijas darbību, pārtulkoja Bībeli vācu valodā, kas veicināja Svēto Rakstu lasīšanu un izplatīšanu arī citās valodās; Šveicē - Ulrihs Cvinglers (1484.-1531.) un Žans Kalvins (1509.-1564.) uzsāk darbību Cīrihē un Ženēvā, kuras rezultātā izveidojās dažādas reformātu baznīcas Šveicē, Holandē, Dienviditālijā u.c.

kā viss ir atkarīgs no Dieva žēlastības, tad baznīca un garīdznieki nevar būt vidutāji starp Dievu un cilvēku. Baznīca vienīgi var būt šis Dieva žēlastības vēsts - evaņģēlija - pasludinātājs. Tas viss rosināja cilvēkus mainīt savas domas par baznīcu un draudzi. Neiedziļinoties reformācijas (arī luterānisma) būtībā*, atzīmēsim tikai to, ka reformācijas kustība lielā mērā izcēla individuālā cilvēka garīgo pārdzīvojumu un atbildību, nevis baznīcas un to darbību.

Teiktais liecina, ka Eiropas garīgo dzīvi stipri ietekmēja humānisms, kura izglītības kustības aptvēra visu latinizēto kristietību. Humānisms iespaidās visās dzīves sfērās, tajā svarīga loma bija viduslaiku pagrimuuna kritikai, orientācijai uz klasisko senatni un agrīno kristietību.

Renesanses laikmets radīja pastiprinātu vajadzību pēc kultūras. Notika pāreja no formāla kultūras ideālisma uz saturisku reformu programmu, no tradīciju kritikas uz institūciju kritiku dažādās dzīves sfērās: pedagogijā, dabas zinātnēs, tiesībās, politikā, arī saimnieciskās dzīves un morāles jomā. Reliģijas jomā jaunais bija nevis pagāniskās vai antiteoloģiskās tendences, bet reformātiskā ievirze, kas paredzēja atgriešanos pie "pirmsākumiem", t.i., agrīnās kristietības.

* Sīkāk skat.: Grīslis E. Mārtiņš Lutērs - reformātors [5]; Klīve V.V. Ticības ceļos [9, nodaļa "Reformācija"]; Rubēnis A. Dzīve un kultūra Eiropā renesanses un reformācijas laikmetā [16, 163.-192.].

SLĒDZIENI

1. Renesansē notiek pasaules izpratnes modeļa radikāla transformācija. Viduslaikos dominē vertikālā kosmosa uzbūves izpratne, kas satur domu par noteiktu striktu vērtību hierarhiju. Renesansē pasaules izpratne atkal kļūst horizontāla, taču, atšķirībā no antīkā kosmocentrisma, tās centrā tiek novietots cilvēks, tas nozīmē, ka kultūra kļūst antropocentriska. Uzmanības centrā izvirzās cilvēka iedabas problēma.

Renesanses domātāji, noraidot viduslaiku askētisma kultivēšanu, pamato garīgā un miesiskā skaistuma vienību. Mācību iestāžu programmās tika iekļauti arī fiziskās audzināšanas elementi, kuru pamatā bija gara un ķermeņa harmoniskas attīstības princips.

2. Izglītības sistēmas plašums un kvalitāte (elementārskola, klosteri, universitātes) veidoja priekšrocības. Līdzās institūcijām, kas deva izglītību, cunfles savā sistēmā nodrošināja profesionālo sagatavotību.

3. Renesanses laikmetā rodas vesela virkne būtisku izgudrojumu, kas rād savu atspoguļojumu natūrfilozofijā. Renesanse deva intelekta instrumentalizāciju (pāreja no pasīvā pasaules vērojuma uz izgudrojumu), cilvēka naturalizācijas (ideālo normu aizvietošana ar dabiskajiem impulsiem). Sākās orientācija uz stingrām un sistematizētām zināšanām.

4. Renesanse mainīja ne tikai attieksmi pret zinātņi un tehniku, bet arī pret cilvēku kā neatkarīgu individualitāti. Tas noveda pie atklājuma, ka cilvēks veido ne tikai savu pasauli, bet arī sevi kā individuālu personību.

Renesanses humānistiskā filozofija balstījās uz atziņu par cilvēka dievišķumu, izredzētību, viņa augsto aicinājumu pasaulē. Līdz ar to cilvēks vairs nebija "ccļinieks", zemesniecība, bet figurēja kā ne ar ko nesalīdzināma vērtība. Savukārt natūrfilozofijā daba tika aplūkota kā skaistā iemiesojums, prieka avots, harmoniskās pilnības izpausme. Tās uzdevums - kalpot cilvēkam, jo arī cilvēks ir dabas sastāvdaļa un sargs. Viņš ir aicināts kalpot ne tikai Dievam, bet arī sev, t.i., dievišķajam pirmsākumam sevī, kas savukārt demonstrē viņa mīlestību uz Radītāju.

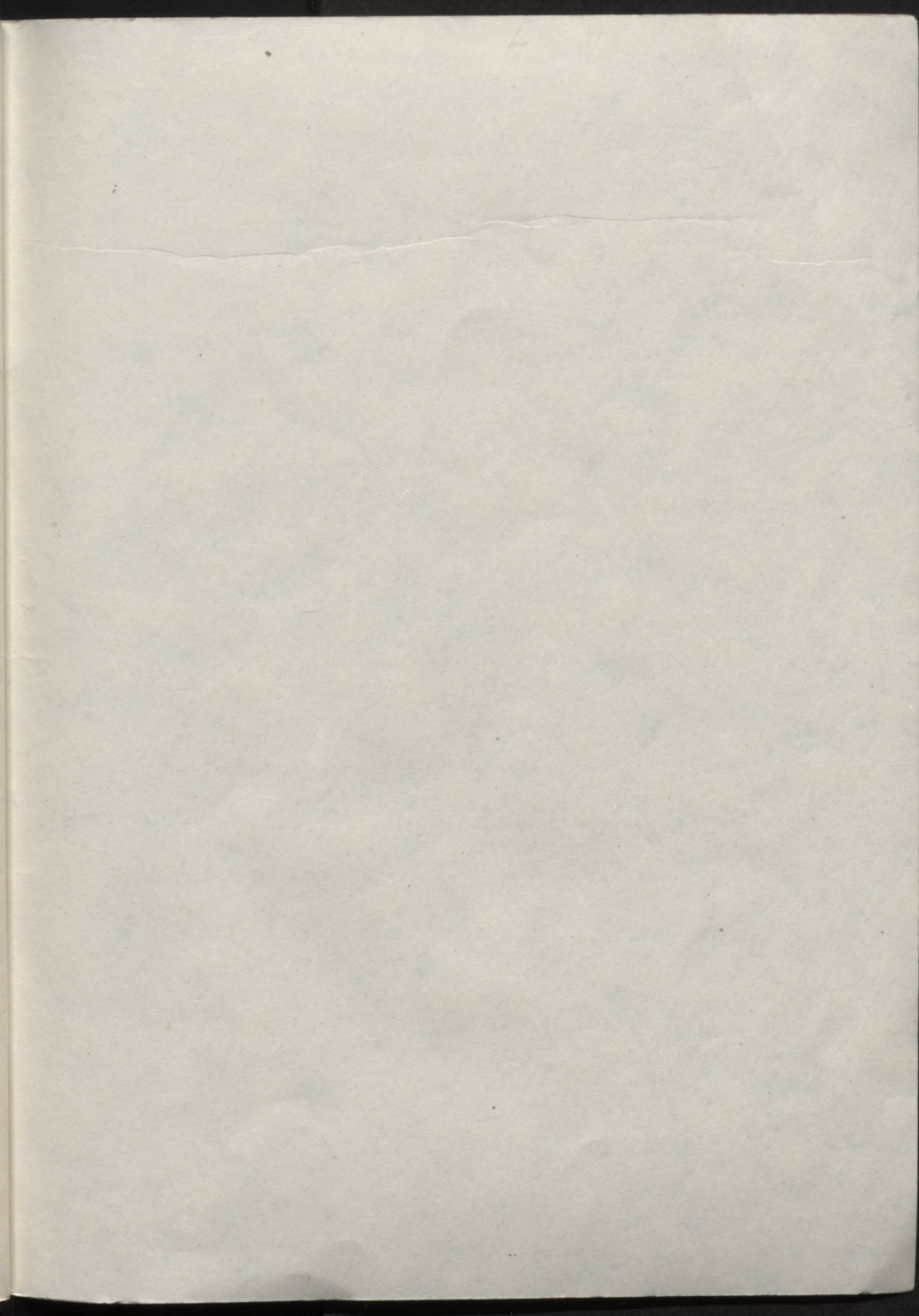
5. Politiskās kultūras jomā humānisti izstrādāja mācību par taisnīgu valsts iekārtu, kas balstās uz tikumību, brīvību, augstsirdību un labklājību.

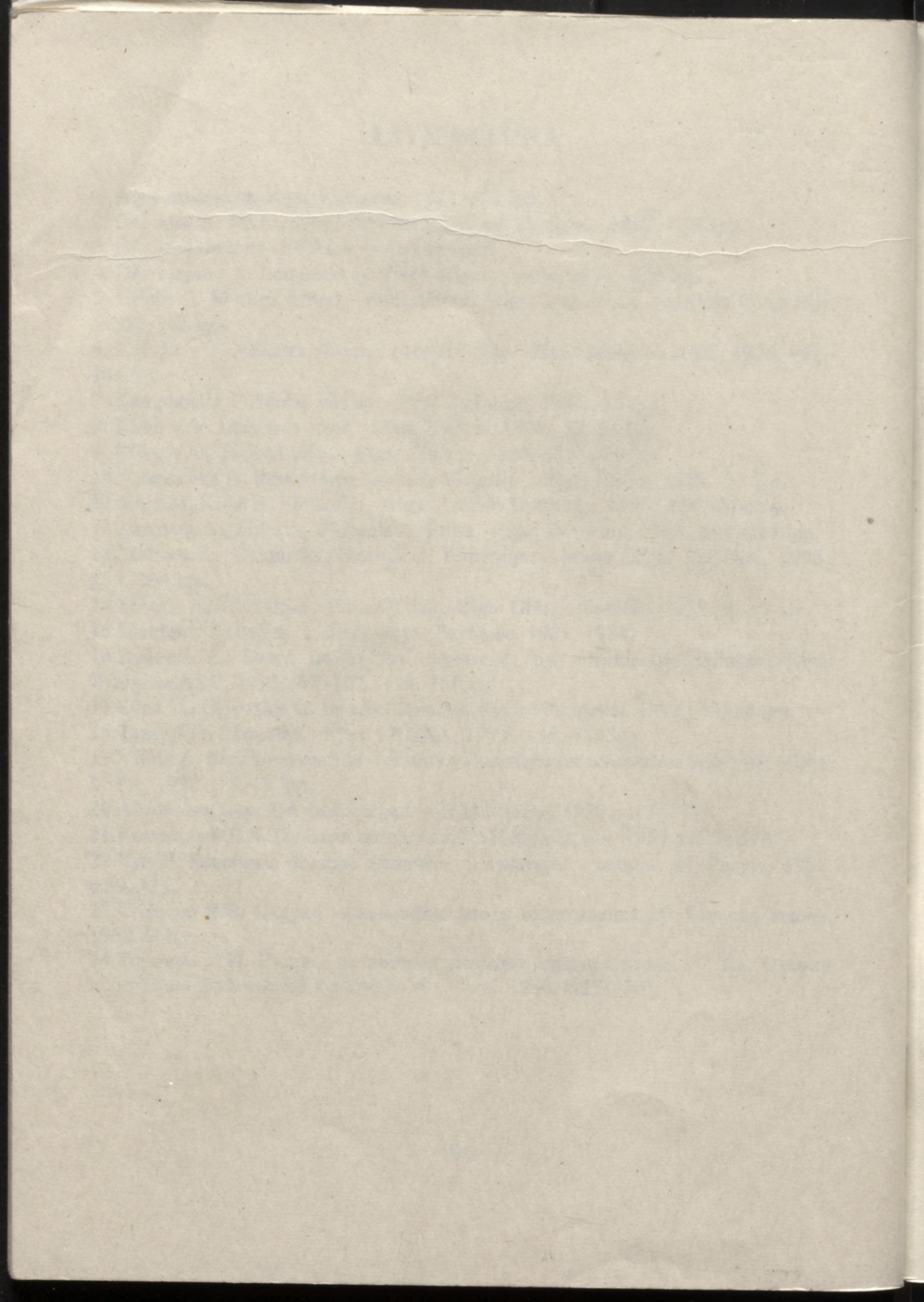
Humānistu morālā filozofija risināja ne tikai tikumības, bet arī valsts, sabiedrības, audzināšanas un reliģijas problēmas. Humānisms lielā mērā sagatavoja to garīgo situāciju, kas atbalsi guva reformācijā. Reformācija mantoja humānistu sparū, aizrautību un enerģiju. Visvairāk pārsteidz humānistu pārliecība par cilvēces atrašanos radikālā pagrieziena punktā un "Zelta laikmeta" sākšanos. Mīts par zelta laikmetu tika pārņemts no pareģojuma sfēras uz tagadni. Humānisti priedējās par savu laiku, par to, ka ir iestājusies pilnība. Dzīvojot tagadnē, pārdzīvojot tās jaunumu, renesanses laikmeta cilvēks uz zemes jutās saistīts ar mūžību.

Renesanses laikmeta humānisti izstrādāja garīgās un fiziskās audzināšanas un teorētiskos pamatus.

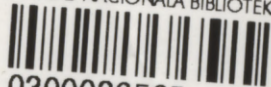
LITERATŪRA

1. Agrā renesanse.-Rīga: Zvaigzne, 1981.-301 lpp.
2. Belmane A. No Leonardo līdz Pikaso.-Rīga: Zvaigzne, 1987. -108 lpp.
3. Bībele.-Londona, 1985.u.c. gadu izdevumi.
4. Dživeļegovs A. Leonardo da Vinči.-Rīga: Liesma, 1971. -216 lpp.
5. Grīslis E. Mārtiņš Luters - reformātors. -Rīga: Latv.ev.lut. baznīcas tipogrāfija, 1992. -163 lpp.
6. Kačalova T. Mākslas vēstures pamati.I daļa. -Rīga: Zvaigzne ABC, 1976. =88.-144.lpp.
7. Kampanella T. Saules pilsēta. -Rīga; Zvaigzne, 1980. -95 lpp.
8. Klīve V.V. Gudrības ceļos. -Rīga: Zinātne, 1996., 92.-96.lpp.
9. Klīve V.V. Ticības ceļos. -Rīga: Zinātne, 1995.-335.-344.lpp.
- 10.Kuzņecova A. Renesanses laikmeta filozofija. -Rīga: LSPA, 1996. -22 lpp.
- 11.Kūle M.,Kūlis R. Filozofija. -Rīga: Apgāds Burtnieks, 1996., 230.-244.lpp.
- 12.Lasmane S., Milts A., Rubenis A. Ētika. -Rīga: Zvaigzne, 1993., 213.-215.lpp.
- 13.Makiavelli. Valdnieks./Tauriņš G. Filozofijas vēsture.-Rīga: LRNAА, 1996., 259.-264.lpp.
- 14.Mesers A. Filozofijas vēsture.II daļa.-Rīga: Grāmatrūpnieks. 1931., 3.-27.lpp.
- 15.Monteņs M. Esejas. 1.-3.sēj.-Rīga: Zvaigzne, 1981.-1984.
- 16.Rubenis A. Dzīve un kultūra renesanses un reformācijas laikmetā.-Rīga: Zvaigzne ABC, 1995., 67.-107.; 128.-158.lpp.
- 17.Sūna U., Oļševskis G. Ievads filozofijā.-Rīga: Pētergailis. 1993., 52.-56.lpp.
- 18.Tauriņš G. Filozofija. -Rīga: LRNAА, 1993., 138.-155.lpp.
- 19.Vītola A. Fizisko nodarbību raksturs viduslaikos un renesanses laikmetā. -Rīga: LSPA, 1996., 15.-19.lpp.
- 20.Антология мировой философии. т. II. М: Мысль, 1970. с.13.-223.
- 21.Компский Я.А. Правила поведения. -М: Избр.пед.соч. 1955. с.570.-579.
- 22.Кун Л. Всеобщая история физической культуры и спорта. -М: Радуга. 1982. с.89.-123.
- 23.Соколов В.В. Очерки философии эпохи возрождения.-М: Высшая школа. 1962.-168 с.
- 24.Торопов Н.И. Очерки по истории позднего средневековья. Кн. Очерки по истории физической культуры.-М ФиС. 1960. с.153.-201.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0300036565

0,56

OBLIGĀTAIS
EKSEMPLĀRS

99-3
L-633I